

TÜRKBITİG

Kültür Araştırmaları Dergisi

Journal of Cultural Studies

Prof. Dr. Ali ÇELİK

Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Doğan KAYA

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet YARDIMCI

Dr. Öğr. Üyesi Vicdan ÖZDİNGİş

Yusuf AYDIN

Hilal AYBEY

Gülşah YİĞİT

TÜRKBITİG Kùltür Araştırmaları Dergisi

TURKBITIG Journal of Cultural Studies

ISSN: 2791-9811

Cilt/Volume: 1, Sayı/Issue: 1

(Aralık/December, 2021)

İmtiyaz Sahibi- Editör-Yazı İşleri Sorumlusu-Yayıncı
(Owner-Editor-Editorial-Publisher)

Doç. Dr. Sagıp ATLI

(Manisa Celal Bayar Üniversitesi-Manisa/TÜRKİYE)

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Ali DUYMAZ (Balıkesir Üniversitesi-Balıkesir/TÜRKİYE)

Prof. Dr. Alfiya YUSUPOVA, (Kazan Federal University-Kazan/TATARİSTAN)

Prof. Dr. Ayşe İLKER (Manisa Celal Bayar Üniversitesi-Manisa/TÜRKİYE)

Prof. Dr. Edith Gülçin AMBROS (University of Vienna-Viyana/AVUSTURYA)

Prof. Dr. Halil Altay GÖDE (Süleyman Demirel Üniversitesi-Isparta/TÜRKİYE)

Prof. Dr. Metin EKİCİ (Ege Üniversitesi-İzmir/TÜRKİYE)

Prof. Dr. Mustafa ARSLAN (Pamukkale Üniversitesi-Denizli/TÜRKİYE)

Prof. Dr. Sulayman Turduyevich KAYIPOV (Sincan Pedagoji Üniversitesi/ÇİN)

Doç. Dr. Erdem Can ÖZTÜRK (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi-Ankara/TÜRKİYE)

Doç. Dr. Hatice Harika DURGUN (Manisa Celal Bayar Üniversitesi-Manisa/TÜRKİYE)

Doç. Dr. Kuanyshbek KENZHALIN, (L.N. Gumilyev Avrasya Milli Üniversitesi-Astana/
KAZAKİSTAN)

Doç. Dr. Ramazan EKİNCİ (Manisa Celal Bayar Üniversitesi-Manisa/TÜRKİYE)

Doç. Dr. Sağıp ATLI (Manisa Celal Bayar Üniversitesi-Manisa/TÜRKİYE)

Doç. Dr. Tahir KAHAR (Özbekistan Devlet Cihan Dilleri Üniversitesi-Taşkent/ÖZBEKİSTAN)

Danışma Kurulu/Advisor Board

Prof. Dr. Âdem CEYHAN (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi-Sivas/TÜRKİYE)

Prof. Dr. Ali ÇELİK (Emekli Öğretim Üyesi-Trabzon/TÜRKİYE)

Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi-Nevşehir/TÜRKİYE)

Prof. Dr. Cengiz GÖKŞEN (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi-Osmaniye/TÜRKİYE)

Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK (Fırat Üniversitesi-Elâzığ/TÜRKİYE)

Prof. Dr. Eyüp AKMAN (Kastamonu Üniversitesi-Kastamonu/TÜRKİYE)

Prof. Dr. Fazıl GÖKÇEK (Ege Üniversitesi-İzmir/TÜRKİYE)

Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN (Emekli Öğretim Üyesi-İzmir/TÜRKİYE)

Prof. Dr. Halil İbrahim ŞAHİN (Balıkesir Üniversitesi-Balıkesir/TÜRKİYE)

Prof. Dr. Kenan ERDOĞAN (Manisa Celal Bayar Üniversitesi-Manisa/TÜRKİYE)

Prof. Dr. Mehmet EROL (Gaziantep Üniversitesi-Gaziantep/TÜRKİYE)

Prof. Dr. Mehmet Naci ÖNAL (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi-Muğla/TÜRKİYE)

Prof. Dr. Osman YILDIZ (Süleyman Demirel Üniversitesi-Isparta/TÜRKİYE)

Prof. Dr. Özer ŞENÖDEYİCİ (Hitit Üniversitesi-Çorum/TÜRKİYE)

Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU (Emekli Öğretim Üyesi-Konya/TÜRKİYE)

Prof. Dr. Selahaddin BEKKİ (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi-Kırşehir/TÜRKİYE)

Prof. Dr. Şaban DOĞAN (Kâtip Çelebi Üniversitesi-İzmir/TÜRKİYE)

Doç. Dr. Ahmet KARAMAN (Afyon Kocatepe Üniversitesi-Afyonkarahisar/TÜRKİYE)

Doç. Dr. Ergün ACAR (Sinop Üniversitesi-Sinop/TÜRKİYE)

Doç. Dr. Erhan ÇAPRAZ (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi-Bolu/TÜRKİYE)

Doç. Dr. Fatih KOYUNCU (Ahi Evran Üniversitesi-Kırşehir/TÜRKİYE)

Doç. Dr. Gonca KUZAY DEMİR (İzmir Demokrasi Üniversitesi-İzmir/TÜRKİYE)

Doç. Dr. İbrahim GÜMÜŞ (Bartın Üniversitesi-Bartın/TÜRKİYE)

Doç. Dr. Mehmet Surur ÇELEPİ (Pamukkale Üniversitesi-Denizli/TÜRKİYE)

Doç. Dr. Mustafa GÜLTEKİN (Gaziantep Üniversitesi-Gaziantep/TÜRKİYE)

Doç. Dr. Özlem NEMUTLU (Manisa Celal Bayar Üniversitesi-Manisa/TÜRKİYE)

Doç. Dr. Pınar FEDAKÂR (Ege Üniversitesi-İzmir/TÜRKİYE)

Doç. Dr. Serpil ERSÖZ (Manisa Celal Bayar Üniversitesi-Manisa/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Gürol PEHLİVAN (Manisa Celal Bayar Üniversitesi-Manisa/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Hakan ACAR (Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi-Burdur/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi İ. Murat YILDIRIM (Manisa Celal Bayar Üniversitesi-Manisa/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Kamile ÇETİN (Süleyman Demirel Üniversitesi-Isparta/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÖZÇELİK (Süleyman Demirel Üniversitesi-Isparta/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa DUMAN (Uşak Üniversitesi-Uşak/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer ÇANDIR (Manisa Celal Bayar Üniversitesi-Manisa/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Umay ÇAKIR (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi-Kırşehir/TÜRKİYE)
Dr. Hatice GÜNDOĞAN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi-Kırşehir/TÜRKİYE)
Dr. Alev ÖZTÜRK MERDİN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi-Kırşehir/TÜRKİYE)
Dr. Yasin KARADENİZ (Manisa Celal Bayar Üniversitesi-Manisa/TÜRKİYE)
Öğr. Gör. Davut ŞAHİN (Manisa Celal Bayar Üniversitesi-Manisa/TÜRKİYE)
Arş. Gör. Haluk DOĞAN (Manisa Celal Bayar Üniversitesi-Manisa/TÜRKİYE)

Redaksiyon & Teknik Sorumlu
(Edition and Technical Responsible)

Burhan SAĞLAM

Yabancı Dil Danışmanı
(Foreign Language Advisor)

Tarık Terzi

İletişim/Contact

turkbitigdersisi@gmail.com

www.turkbitigdersisi.com

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakùltesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Şehit Prof. Dr. İlhan Varank Yerleşkesi
Yunusemre/MANİSA

TÜRKBITİG Kùltür Araştırmaları Dergisi, Aralık 2021 yılında yayın hayatına başlayan ve altı aylık periyotlar hâlinde yılda iki defa Haziran ve Aralık aylarında yayınlanan **hakemli bilimsel** bir e-dergidir. TÜRKBITİG Kùltür Araştırmaları Dergisi'nde

yayınlanan yazıların bilimsel ve yasal bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları ise TÜRKBİTİG Kùltür Araştırmaları Dergisi'ne aittir. Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizcedir. Editör ve Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamama hakkına sahiptir.

Bu Sayının Hakemleri/Refrees of the This Issue

- Prof. Dr. Ali DUymAZ (Balıkesir Üniversitesi-Balıkesir/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi-Nevşehir/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Cengiz GÖKŞEN (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi-Osmaniye/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Esma ŞİMŞEK (Fırat Üniversitesi-Elâzığ/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Eyüp AKMAN (Kastamonu Üniversitesi-Kastamonu/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Halil Altay GÖDE (Süleyman Demirel Üniversitesi-Isparta/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Erdem Can ÖZTÜRK (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi-Ankara/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Fatih KOYUNCU (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi-Kırşehir/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Gonca KUZAY DEMİR (İzmir Demokrasi Üniversitesi-İzmir/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Mehmet Surur ÇELEPİ (Pamukkale Üniversitesi-Denizli/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Ramazan EKİNCİ (Manisa Celal Bayar Üniversitesi-Manisa/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Gürol PEHLİVAN (Manisa Celal Bayar Üniversitesi-Manisa/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Kamile ÇETİN (Süleyman Demirel Üniversitesi-Isparta/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÖZÇELİK (Süleyman Demirel Üniversitesi-Isparta/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa DUMAN (Uşak Üniversitesi-Uşak/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer Çandır (Manisa Celal Bayar Üniversitesi-Manisa/TÜRKİYE)
Dr. Nezih TATLİCAN (Süleyman Demirel Üniversitesi-Isparta/TÜRKİYE)
Dr. Nilgün AYDIN (Selçuk Üniversitesi-Konya/TÜRKİYE)

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Araştırma Makaleleri/Research Articles

Prof. Dr. Ali ÇELİK.....	1
Nasreddin Hoca Fıkralarını Zekâ Düzleminde Tespiti Üzerine Bir Deneme	
<i>An Essay on Determining the Nasreddin Hoca Jokes on the Intelligence Leve</i>	
Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU.....	14
Türk Halk Edebiyatı Alanında Yapılan İlk Doktora Çalışmaları (1946-1990)	
<i>The First Doctoral Studies in the Field of Turkish Folk Literature (1946-1990)</i>	
Dr. Öğr. Üyesi Doğan KAYA.....	21
Bir Cönk Sekiz şair	
<i>One Conk Eight Poets</i>	
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet YARDIMCI	31
Yunus Emre'nin Dili	
<i>Yûnus Emre's Language</i>	
Dr. Öğr. Üyesi Vicdan ÖZDİNGİş	40
Sünbül-zâde Vehbî'nin Lutfiyye'sinde İlim ve Oğlu Lutfullah'a İlim	
Konusundaki Tavsiyeleri	
<i>Sunbul-zade Vehbi's Advices on Knowledge in Lutfiyye and Advices to His Son Lutfullah</i>	
<i>on Knowledge</i>	

Kitap İncelemeleri/Book Reviews

Yusuf AYDIN.....	62
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN-Dr. Gürol PEHLİVAN (Hızl.), <i>Korkut Bitig-Dünyada Dede Korkut Araştırmaları</i>, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2021.	
Hilal AYBEY.....	67
Prof. Dr. İsmet ÇETİN, <i>Türk Halk Hikâyeciliği -Türkiye Sahası-</i>. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2020.	

Söyleşi/Interview

Gülşah YİĞİT	71
Prof. Dr. Kemal Göde ile Isparta'nın Yalvac İlçesinde Ahilik Kùltürü Üzerine Söyleři	
<i>An Interview upon on Ahi Culture at Yalvac/Isparta with Prof. Dr. Kemal GÖDE</i>	

EDİTÖRDEN

TÜRKBİTİG Kùltür Araştırmaları Dergisi, genel olarak Türklük bilimi alanında özel olarak da kùltür, edebiyat ve dil gibi sosyal bilim alanlarına giren konularla ilgili güncel bilgi ve bulguların tartişılmasını sağlamayı; bilimsel ve etik ilkeler doğrultusunda nitelikli bir akademik yayın organı olmayı amaçlamaktadır. Dergi, yukarıda belirtilen alanlarda ortaya konulan araştırma, inceleme, eleştiri, tanıtma ve röportaj gibi yeni bulgu, teori ve belge içeren yenilikçi bakış açılarıyla oluşturulmuş özgün yazıların ilgilileriyle buluşturulmasını sağlamak amacıyla hakemli bilimsel bir e-dergi olarak kurulmuştur. Bu amaç doğrultusunda Aralık 2021 yılında yayın hayatına başlamıştır. Dergi altı aylık periyotlar hâlinde yılda iki defa Haziran ve Aralık aylarında yayınlanacaktır. Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizcedir.

Derginin kuruluş aşamasında şeffaflık ve etik ilkeler temel prensiplerimiz olmuştur. Bu doğrultuda derginin yayın kurulu ve danışma kurulu oluşturulurken ilgili bilim insanların görüşlerine başvurulup yazılı izinleri alınmıştır. Bu aşamada bizlere destek vererek yayın kurulu ve danışma kurulunda yer almayı kabul eden değerli bilim insanlarına teşekkür ederiz. Ayrıca yabancı dil danışmanı olan Tarık TERZİ, redaksiyon ve teknik sorumluluğu üstlenen Burhan SAğLAM'a verdikleri desteklerden dolayı minnettarız.

Yayın hayatına başlarken dergimize ait özgün bir logonun olması gayelerimizden birisiydi. Bu amaçla TÜRKBİTİG Kùltür Araştırmaları Dergisi'nin logosu Burhan SAğLAM tarafından tasarlanmıştır. Logoda, "TÜRK" ve "BİTİG" kelimelerinin ilk harflerinin Göktürk alfabesindeki karşılıkları derginin kuruluş yılıyla birlikte bir kompozisyon şeklinde yer almaktadır. Derginin kapak tasarımı ise Burhan SAğLAM ve Sagıp ATLI 'ya aittir.

İlk sayımızda Türkoloji'ye yıllarını vermiş ve emekli olmasına rağmen üretmeye devam eden değerli bilim insanların araştırma makaleleriyle akademik hayata yeni adım atan genç meslektaşlarımızın kitap tanıtım ve söyleşi yazıları yer almaktadır. Dergimizin ilk sayısında hakem değerlendirme süreçleri olumlu neticelenen beş araştırma makalesi, iki kitap tanıtım yazısı ve bir söyleşi olmak üzere sekiz yazı bulunmaktadır. Araştırma makaleleri, yıllarını Türkoloji'ye adanmış olan değerli bilim insanları Prof. Dr. Ali ÇELİK, Prof. Dr. Saim SAKAOğLU, Dr. Öğr. Üyesi Doğan KAYA, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet YARDIMCI ve Dr. Öğr. Üyesi Vicdan ÖZDİNGİ'e aittir. Diğer yazılar lisansüstü çalışmalarının başında olan genç araştırmacılar Yusuf AYDIN ve Hilal AYBEY'in kitap tanıtım yazıları ile Gülşah YİğİT'in Prof. Dr. Kemal GÖDE ile yapmış olduğu bir söyleşidir.

İlk sayımıza yazı göndererek destek veren değerli bilim insanlarına ve yazıları büyük bir titizlikle değerlendiren hakemlere müteşekkirimiz. TÜRKBİTİG Kùltür Araştırmaları Dergisi'nin uzun yıllar kùltür araştırmalarına katkı sağlaması ve yeni bir soluk getirmesi dileğiyle.

Doç. Dr. Sagıp ATLI

TÜRKBİTİG Kùltür Araştırmaları Dergisi Editörü

ARAşTIRMA MAKALELERİ/ RESEARCH ARTICLES

NASREDDİN HOCA FIKRALARINI ZEKÂ DÜZLEMİNDE TESPİTİ ÜZERİNE BİR DENEME

An Essay on Determining the Nasreddin Hoca Jokes on the Intelligence Leve

Prof. Dr. Ali ÇELİK*

ÖZ

Bugüne kadar, Nasreddin Hoca'ya bağlanan fıkralardan gerçekte ona ait olanları tespit edebilmek için çeşitli ölçütler kullanılmıştır. Bunlardan en çok kullanılanlardan biri, üzerinde herkesin hemfikir olduğu özelliklere sahip bir Nasreddin Hoca tipi baz alınarak yapılan ayırtırmadır. Bu metotta Hoca'nın toplumdaki yeri ve işlevi esas alınmış, hoca vasfına yakışmayan söz ve fiilleri taşıyan fıkralar ona ait sayılamamıştır. Hoca'ya ait fıkraların tespitinde izlenen diğer bir yol da yazılı kaynaklardaki fıkraların kronolojik olarak değerlendirilmesine dayanmaktadır.

Bu çalışmada bugüne kadar denenmemiş yeni bir metot denenmiştir. Bu metodun esasını zekâ oluşturmakta, Nasreddin Hoca tipine bağlanan fıkralar zekâ düzleminde ele alınarak değerlendirmektedir. Çalışmanın ilk aşamasında bu fıkralarda ön plana çıkan zekâ çeşitleri tespit edilerek fıkralar buna göre tasnif edilmiştir. İkinci aşamada bir nevi zekâ selektöründen geçirilen bu fıkralardan hangilerinin Hoca'nın zekâ düzeyine ve çeşidine daha uygun olduğu araştırılmıştır. Üçüncü aşamadaysa elde edilen bulgular başta kronolojik metot olmak üzere diğer metotlardan faydalanılarak bu fıkra kümelerinin hangisi veya hangilerinin Hoca'ya ait olduğunun tespitine çalışılmıştır.

Çalışmada, ilk eleği zekâ olan bir selektör kullanılmıştır. Bu selektörün diğer elelerini bugüne kadar kullanılan diğer metotlar oluşturmuştur. Çalışmada asıl ayırtıcı unsur olarak zekâ alınmış, diğer metot ve uygulamalarsa matematikte olduğu gibi, bir problemin çözümünün doğru olup olmadığını belirleyen "sağlama" işlemi görevinde kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nasreddin Hoca, Zekâ, Zekâ Selektörü, Mizah, Fırka.

ABSTRACT

Until today, various criteria have been used in order to resolve whether the jokes that belong to Nasreddin Hoca actually belong to him. One of the most used of these is the decomposition based on a Nasreddin Hoca type who has the features that everyone agrees. In this method, Hoca's place and function in society were based on, and the jokes with words and actions that did not suit his qualifications could not be counted as belonging to him. Another way to determine the jokes of Hoca is based on the chronological evaluation of the jokes in the written sources.

In this study, a new method that has not been tried so far has been tried. The basis of this method is intelligence, and the jokes related to the Nasreddin Hoca type are evaluated on the level of intelligence. At the first phase of the study, the types of intelligence that come to the fore in these jokes were determined and the jokes were classified accordingly. At the second phase, it was investigated which of these jokes, which were passed through a kind of intelligence selector, were more suitable for Hoca's intelligence level and type. At the third phase, it was tried to determine which or which of these anecdote clusters belonged to Hoca, by making use of other methods, especially the chronological method.

In the study, a selector whose first elimination is intelligence was used. The methods used so far have formed the other eliminations of this selector. In the study, intelligence was taken as the main distinguishing factor, and other methods and applications were used in the task of "ensuring", which determines whether the solution of a problem is correct or not, as in mathematics.

Keywords: Nasreddin Hoca, Intelligence, Intelligence Selector, Humor, Joke.

* Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü emekli öğretim üyesi. celika@ktu.edu.tr, Trabzon/TÜRKİYE, ORCID: 0000-0002-2048-2911.

Not: Bu yazı, Atatürk Kültür Merkezi'nce, Akşehir Kaymakamlığı ve Akşehir Belediyesi işbirliğiyle, Akşehir'de 8-9 Mayıs 2008'de "21. Yüzyılı Nasreddin Hoca ile Anlamak" konulu uluslararası sempozyumda özet olarak tebliğ edilen bildirinin yeniden gözden geçirilerek düzenlenmiş hâldir.

GİRİŞ

Nasreddin Hoca fıkralarını zekâ düzleminde ele almak bana olduğu kadar, konuyu kendilerine açtığım hocalarıma ve meslektaşlarıma da ilginç gelmişti. Teorik olarak kafamda inşa ettiğim zekâ selektörü randımanlı çalışırsa bugüne kadar kullanılan diğer ayırıştırma metotlarının da katkısıyla daha güvenilir sonuçlara ulaşmak mümkün olacak veya en azından bugüne kadar ortaya koyulan bazı verilerin inandırıcılık noktasında test edilmelerini sağlayacaktı. Aksi, yani bu zekâ selektörünün çalışmaması hâlinde ise, bilim tarihinde sayısız örnekleri olan hayal kırıklıklarından birini de ben yaşayacaktım. İşte bu nedenle kendimce ihtiyatlı davranarak yazımın adının sonuna bunun bir deneme olduğunu ilave ettim.

Bilindiği gibi deneyler sonucu tahmin edilemeyen, ucu açık çalışmalardır. Müspet bilimlerde bunun sayısız örneği vardır. Bazen sonuca ulaşabilmek için yüzlerce hatta binlerce defa aynı deneyi tekrarlamak, aynı yoldan geçmek gerekir. Somut olan müspet bilimlerin aksine, sosyal bilimlerde deneylerin yapıldığı laboratuvarlar da tıpkı araştırılan konular gibi çoğunlukla soyut olduğu için elle tutulur, gözle görülür kesinlikte sonuçlara ulaşmak güçtür. Durulan ve bakılan yere göre bir sorunun birbirinden farklı, hatta zıt ama hepsi kendine göre doğru birçok cevabı bulunabilir.

Zekâ da bir soyut kavramdır. Demirin özgül ağırlığının cıvadan daha az olduğunu bugünkü teknolojiyle ölçmek, seslerin frekanslarını bularak onları birbirinden ayırmak, elektrik enerjisini ısıya, ısıyı harekete, hareketi tekrar ısıya veya elektrik enerjisine dönüştürmek son derece basit, bir yerde gözle görülebilen işlerdir. Ama bütün bunların kaynağı olduğu bilinen zekâ söz konusu olduğunda, verileriyle varlığı kuşku duyulamayacak kadar gerçek ama görünmez; kaynağı, var oluşu, çeşitleri, işlevleri gibi konularda teorilerden başka elinizde hiçbir şey olmayan bir var'la karşılaşıyoruz.

Nasreddin Hoca isminin ilk çağrıştırdığı şey mizahtır. Menkıbeye göre o ve arkadaşları hocalarının her gün kesip kendilerine yedirdiği ve sonra kemiklerini bir araya getirip dua ederek yeniden dirilttiği kuzuyu bir gün hocaları medresede yokken kesip yerler ve tıpkı hocalarını yaptığı gibi onlar da kuzunun kemiklerini bir araya toplar ve hocalarının okuduğu duayı okuyarak onu diriltirler. Ama ne yazık ki, acele ettiklerinden kuzunun bacak kemiklerinden birini ters koyarlar. Hoca gelince kuzunun bu tirajı komik durumunu görür ve bunu kimin yaptığını sorar. Onlar da biz yaptık derler. Hocalarının “Nasıl yaptınız?” sorusuna Hallac-ı Mansur; “Ben Astım”, Nesimi; “Ben yüzdüm” diye cevap verirler. Sıra Nasreddin’e gelince o “Ben bir şey yapmadım, sadece güldüm” der. Sinirlenen hocaları Nesimi’ye “Yüzülesin!”, Hallac-ı Mansur’a “Asılasın!”, Nasreddin’e de “Dünya durdukça gülünesin!” diye beddua eder. Tarihi kaynaklar da Hallac’ın asıldığını, Nesimi’nin derisinin yüzüldüğünü bildirirler.¹ Hepsinden daha gerçek olanı belki de Nasreddin’in durumudur. Yedi yüzyıldan beri bütün dünya ona ve onun fıkralarına gülmektedir.

¹ Hallac-ı Mansur (858-919), Nesimi (?-1404?) vecd hâlinde iken “Enel Hak” dedikleri için öldürülen iki mutasavvıftır. Tıpkı Timur fıkrasında olduğu gibi bu halk anlatısında da Nasreddin Hoca, biri kendinden önce, diğeri sonra yaşamış iki önemli şahsiyetle hem çağdaş hem de arkadaş olarak gösterilmiştir.

Bu anlatı bize Evliya Çelebi'nin rüyasında Peygamberimizi görüp O'nun "Ne dilersin?" sorusuna "Şefa'at ya Resulullah!" demek isterken heyecanına yenilip "Seyahat ya Resulullah" deyişini ve bu dileği kabul olduğu için ömür boyu seyahat edişini hatırlatıyor (Alptekin, 2005: 23). Bu iki halk anlatısı arasındaki fark birinin dua, diğ erinin bir bedduanın sonunda ortaya çı kmış olmasıdır.

Bu halk anlatısı, halkın irfanını göstermesi bakımından da dikkat çekicidir. Türk insanının sezgi gücü Hoca'daki mizahî karakteri ve bu karakterin sonsuza dek yaşayacağını yüzlerce yıl önceden keşfetmiş ve bunu bu hikâyede ebedileştirmiştir. Daha "Nasreddin Hoca" veya "Hoca" sözünü duyar duymaz onu tanıyanların istem dışı tebessüm etmeleri, hemen gülmeye hazır hâle gelmeleri bize hem Nasreddin Hoca ile tanışıklık düzeylerini hem de onun gülme ile ne kadar özdeşleştiğini gösterir.

Zekânın hangi türüne girerse girsin ya da hangi tür zekâ Nasreddin Hoca'nın fıkralarında baskın olursa olsun, onun fıkraları yedi yüz yıl gibi uzun bir yolu kat etmeyi başarmış, bütün teknolojik gelişmeler, bilginin rekor düzeyde artışı, iletişimin akıl almaz hızı, bilişim teknolojisindeki dev adımlar kısacası yedi yüz yıl içinde dünyamızda meydana gelen tüm değişiklikler hem kemiyet hem de keyfiyet açısından Hoca'yı unutturamamış; tam aksine onu daha çok aranır hâle getirmiş, her gün biraz daha artan bir ihtiyaçla insanlar onun nüktelerini ve hikmetlerini kullanır olmuşlardır.

Bu durum haklı olarak ona bağlanarak anlatılan fıkraların zaman içinde güncelleşip güncelleşmediği sorusunu akla getirmiş; onu içinden çıkaran milletin o göçtükten sonra da kendi düşüncelerini, buluşlarını, nüktelerini ona mal etmeye devam ettiğini, hatta Hoca'nın fıkralarının asıl üreticisinin bir hoca değil, binlerce hocadan mürekkep bir hoca ekolünün, bir milletin kolektif şuurunun üretimi olduğu, böylece bu hazinenin giderek zenginleştiğini, büyüdüğünü ve hepsinin Nasreddin Hoca tipinde toplandığını düşünmek pek de yanlış olmasa gerek.

Bu günkü hâliyle mükemmel olan bu bileşimin ayrıştırılması ve onu meydana getiren asıl unsurların ortaya çıkarılabilmesi, bunlar arasından Hoca'ya ait olanların belirlenebilmesi öncelikle bu bileşimin hangi şartlar altında ne gibi reaksiyonlar sonucu meydana geldiğini bilmemize bağlıdır. Nasreddin Hoca'ya ait fıkraların hangilerinin gerçekte ona ait olduğunun tespitinde karşımıza çıkan ve aşılması gereken engellerden biri de budur.

Mizah konusunda çok geniş bir coğrafyadaki yüz milyonlarca insanı etkileyen, "Doğu'da ve Batı'da, Doğu ilhamlı kurnaz komik hikayelerinin baş kahramanı olarak yaygın bir şekilde bilinen" (Rozental, 1997: 5) Hoca'nın herkes tarafından kabul edilen bir başka özelliği de zekâsıdır. Mizah ve nüktenin ancak zeki, dile ve onun inceliklerine vakıf, gözlemi kuvvetli, bilgili ve yetenekli kişiler tarafından yapılabileceği konusunda herkes hemfikir dir. Nasreddin Hoca bütün bu özelliklerle donanmış bir tiptir ama dünyada bu özelliklere sahip tek kişi de o değildir. Arapların Cuha'sı, Eş'eb'i, Bulgarların Kurnaz Peter'i Almanların Eulenspiegel'i gibi hemen hemen bütün milletlerin böyle bir veya birkaç fıkra tipi olduğu gibi, Türk dünyasının Aldar Köse'si, Kemine'si, İncili Çavuş'u, Doğu Karadeniz'in sembolik Temel'i gibi daha birçok zeki ve nüktedan tipten de bu bağlamda söz etmek mümkündür. Hatta binlerce yıldan beri devam eden kültürel alışveriş sonunda birçok tip birbirine

karişmış, çok basit bir rötüşla, meselâ sadece tipin, onun yaşadığı mekânın ve mesleğinin adı değiştirilerek veya olay yeniden kurgulanarak bazen de hiçbir değişiklik yapmadan bir dilden başka bir dile tercüme edilerek bir fıkra başka bir yöreye, bir millete ya da bir tipe bağlanabilmiş; bazen de bir masaldan fıkraya veya fıkradan masala bir tip adı değiştirilerek aktarılabilmektedir.²

Fıkraların bu gezginliği ve akışkanlığı onların gerçekte kime ait olduklarının tespitini son derece zorlaştırmıştır. Belki yazılı kaynaklarda yer alan fıkraların kime, nereye ait olduklarını daha eskileri ortaya çıkmadığı sürece kronolojik olarak tespit etmek mümkündür. Çoğu sözlü olarak aktarılacak günümüze kadar gelmiş olan fıkraların büyük bir çoğunluğu için ise bunu yapmak mümkün değildir.

Bizim yazımızda cevabı aranan “Nasreddin Hoca’ya bağlanarak anlatılan fıkraların hangileri gerçekte onun fıkralarıdır?” sorusudur. Bu konuda yapılmış yüzlerce çalışma vardır. Kimileri Nasreddin Hoca’nın karakteristik özelliklerini esas almış, kimileri kullandığı dili, kimileri inancını, ahlakî formatını, mesleklerini vs. ölçüt olarak kabul etmiş ve binlerce fıkradan hangilerinin ona ait olduğunu tespiti çalışmışlardır.

Bizim bu ayırtırmada kullanmayı deneyeceğimiz ölçüt ise onun zekâsıdır. Biz, fıkranın “bir zekâ ürünü olduğu” şeklindeki genel kabulden yola çıkarak önce, fıkralarda hangi zekâ türünün daha yoğun olduğunu tespiti çalışacak sonra da Hoca’yı belirleyen diğer özelliklerin yardımıyla ona ait olabilecek fıkraları belirleyeceğiz. Burada birbirinden farklı birçok eleğin kullanılması, Hoca’ya atfedilen fıkraların sırasıyla bu eleklere elenmesi gerekmektedir. Biz önceliği zekâ eleğine vermek istiyoruz. Bunun nedeni sosyal etkileşim sebebiyle inanç, ahlak, kültür, dil vs. diğer bütün ölçütlerde zaman içinde büyük değişmelerin olması mümkünken, zekânın bu tür bir etkileşime girmeyeceği, benzer zekâlar olsa da işleyiş biçimi ve kullanım açısından bunların birbirinden farklı olacağı şeklindeki düşüncemizdir.

Bugüne kadar Hoca fıkralarının ayırtırılmasında, yani Hoca’ya bağlanan ama ona ait olmadığı düşünülen fıkraların atılarak O’na ait olan fıkraların tespitinde çeşitli ölçütler kullanılmıştır. Bunlardan biri, kabul edilebilir bir Nasreddin Hoca tipi baz alınarak yapılan ayırtırmadır. Burada yaygın bir kanaat olan, Hoca’nın “devrinin bilgelerinden biri ve hoca

² Daha geniş bilgi ve örnek için bakınız: M. Türker Acaroğlu, “Nasrettin Hoca’nın İkiz Kardeşleri, Bunlar Arasındaki Benzerlikler ve Ayrılıklar”, *I. Milletlerarası Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, 1990, s.1; Nail Tan, “Günümüzde Yaratılan Nasreddin Hoca Fıkraları”, *age*, s. 331; Hasan Özdemir, “Nasreddin Hoca İle İlgili İki Latife Mecmuası ve Bazı Latifelerin Eskiliği Üzerine”, *age*, s. 287, Ulrich Marzholp, “La Fontaine ve Nasreddin Hoca”, *Nasreddin Hoca’ya Armağan*, Hzl. M. Sabri Koz, İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 1996, s. 231; Esmâ Şimşek, “Nasreddin Hoca Fıkraları ile Masalların Birbirine Tesiri”, *age*, s. 311; İrfan Ünver Nasrattınoğlu, “Yirmi üç Molla Nasreddin”, *age*, s. 237; Saim Sakaoğlu, “Nasreddin Hoca Fıkralarında Açık Saçıklık”, *age*, s. 301; Alihan Binnetoğlu, “Kazak Folklorunda Nasreddin Hoca Gibi Dilli Tipler”, *Uluslararası Nasreddin Hoca Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri*, Yay. Hzl. Alev Kâhya Birgül, İzmir: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1996, s. 101, Feyzullah Rahmankulov, “Türkmen Mizahı ve Nasreddin Hoca”, *age*, s. 203; Sevim Pilçkova, “İnsanın Günlük Hayatında Mizahın Önemi ile Görevi ve Makedonya SC’de Yaşayan Türkler Arasında Nasreddin Hoca Fıkralarının Temel Özellikleri”, *I. Milletlerarası Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, 1990, ss. 302-316.

oluşu” esas alınmıştır. Buna ek olarak kimi fıkralarda Kadılık yapması onun mesleğinin veya daha geniş manada iş alanının sınırlarını tespit etme imkânı sağlamış ve Hocaya ait olan fıkraların sosyo-kültürel bu alan içinde olması gerektiği, bu nedenlerle de mizah anlayışı, muhteva ve üslup bakımından bu alanın dışında kalan fıkraların Hoca’ya ait olamayacağı düşünülmüştür.

Hocanın toplumdaki yeri ve işlevi dikkate alınarak da bir eleme yapılabilmekte, hocalık vasfına yakışmayan fiilleri taşıyan fıkralar bu mülâhaza ile ona ait sayılmamaktadır. Aynı şey hamakat kokan bazı fıkralar için de geçerlidir. Yaşadığı çağ dikkate alındığında âlim, fâzıl bir hocanın, halkın “veli” kabul ettiği bir şahsiyetin bu tür aptallıklar yapamayacağı, bazı aptal-avanak fıkralarının ve erotik anlatıların maksatlı veya maksatsız ona mal edildiği düşünülmektedir (Sakaoğlu, 1996: 301).

Hoca’ya ait fıkraların tespitinde diğer bir yol da yazılı kaynaklardaki fıkraların kronolojik olarak değerlendirilmesidir. Cönklerde, mecmualarda, Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesinde, letâifnamelerde ve diğer yazılı kaynaklardan tespit edilen fıkraların kronolojik olarak tasnif edilmesinden sonra, bu fıkralardan günümüze ulaşan ve hâlâ sözlü edebiyatımızda yaşayanlar değerlendirildiğinde karşımıza yeni bir tablo çıkar. Ama yazılı kaynakların en eskisinin bile on altıncı yüzyıldan daha geriye gitmediği, cönklerin birçoğunun da hangi tarihte düzenlendiklerinin bilinmediği ve söz konusu yazılı kaynaklardaki fıkraların da o dönemdeki sözlü kaynaklardan derlendiği, Hoca’nın yaşadığı çağla tespit edildikleri zaman arasında yüzlerce yıllık bir mesafenin olduğu; bugün geçerli olan ve ona ait olmadıkları hâlde bazı fıkraların Hoca’ya mal edildiği şeklindeki görüşün o gün içinde geçerli olduğu dikkate alındığında bu metodun da çok sağlıklı olduğu söylenemez.

Biz bugüne kadar denenmemiş bir metot denemeye karar verdik ve Nasreddin Hoca tipine bağlanan fıkraları sadece bu ölçütlerle değil, bir de zekâ düzleminde değerlendirmeye, onları zekâ selektöründen geçirerek hangi fıkraların gerçek manada Hocaya ait olduklarını bulmaya, daha doğrusu böyle bir fıkra selektörü oluşturmaya çalıştık.

Bu selektör tıpkı tarım ürünlerinin ayrıştırılmasında kullanılan selektörler gibi birbirinden farklı büyüklüklerde delikleri olan birkaç elek veya elek grubundan oluşmaktadır. İlk elek grubunda zekâ ve onun çeşitleri vardır. İkinci elek grubunda yukarıda sözü edilen diğer metotlar yer almaktadır.

Selektörü teorik olarak bu şekilde inşa ettikten sonra yapılması gereken ilk iş bu fıkralarda ön plana çıkan zekâ çeşitlerini tespit ve fıkraları bunlara göre tasnif etmek, sonra da başta kronolojik metot olmak üzere diğer metotlardan faydalanarak bu fıkra kümelerinden hangisinin veya hangilerinin Hoca’ya ait olduğu konusunda bir fikir oluşturmaktır ama bunun uygulanabilmesi için öncelikle “zekâ” ve “zekâ çeşitleri” konusunda kullanılabilir, tatmin edici bilgiler gerekliydi. Çok uzun süren araştırmalara rağmen bu konuda ümit edilen nitelikte bilgiye ulaşmak ne yazık ki mümkün olmadı.

Sözlük ve ansiklopedilerde zekâ “İnsanın düşünme, akıl yürütme, objektif gerçekleri algılama ve sonuç çıkarma yeteneklerinin tamamı” (Türkçe Sözlük, 1998). “Usa vurma, yargılama ve anlama yetisi” (Meydan Larousse, 1992: 467) şeklinde tanımlanmaktadır. Zekâ, ilişkileri kavrama yeteneğidir. Tamamen sinir sistemine bağlı olan zekâ, sonradan

kazanılan bir şey değil, doğuştan var olan, hayatın doğal bir niteliğidir. Bir mistik olan Osho'ya göre ise zekâ sadece insanda değil bütün canlılarda bitkilerde ve hayvanlarda da kendi hayatları için yeterince vardır. İnsan zekâsı, politik, toplumsal ve dinsel yapı için tehlike oluşturduğu için, insanın çocukluk döneminden itibaren korkutularak yıpratılır, paslandırılır (Osho, 2005: 8-10). Bütün canlıların kendilerine has zekâları vardır. Hayvanlarda duyuşsal olan bu zekâ insanlarda hem duyuşsal hem de kavramsaldır. Bu kavramları kullanarak dış dünyanın yanında kendisine çok zengin bir iç dünya oluşturan insanoğlu; kavramlar sayesinde geçmişte, hâlde, gelecekte hareket edebiliyor ve yargıda bulunabiliyor, akıl yürütebiliyor, bilgi ediniyor, tahminde bulunuyor, karar veriyor ve akıl sahibi oluyor. Böylece insan zekâsı, temel ruhî olaylara, kavramın önemli bir rol oynadığı başka ruhî olayları (algı, hafıza, duygular, gelişmiş eğitimler, tutkular, irade, bilgi) eklemek suretiyle insana özgü bir yetenek olan düşünceyi meydana getiriyor (Meydan Larousse, 1992: 468). Gardner ise zekâyı "Bir ya da birden fazla kültürel çevre içinde değerlendirilen bir sorun çözme veya ürün yaratma becerisidir" (Gardner, 2004: XVI) şeklinde tanımlıyor.

Aristo'dan bu yana filozofların, psikologların, nörologların üzerinde çalıştığını bildiğimiz, varlığından asla şüphe edilmeyen ama sınırları, işlevi ve eğitilmesi gibi daha birçok hususta bir sürü bilinmezi bulunan insan zekâsının çeşitleri konusunda da henüz kuramlardan öteye geçilememiştir. Bugün, zekânın birçok çeşidinin olduğu, sadece, 1990'a kadar zekânın ölçümünde tek kıstas olan IQ veya 1995'ten itibaren her gün biraz daha önem kazanan "Duyuşsal Zekâ" EQ'nün (Goleman, 2006) zekânın tespiti için yeterli olmadığı; bir insanda zekânın farklı çeşitlerinin bir arada bulunduğu, kişinin ihtiyacına, yaptığı işe ve bulunduğu konuma göre bunlardan birinin veya birkaçının daha ön plana çıktığı kabul edilmektedir. Zekânın çeşitleri üzerinde yapılan çalışmalar da çok eskilere kadar gitmektedir. Çoklu zekâ kuramının sahibi Howard Gardner Zekâyı, Dil, Müzikal, Mantıksal-Matematiksel, Uzamsal, Bedensel-Kinestetik, Kişisel Zekâ şeklinde çeşitlendirmekte ve bunlara bir de Manevî Zekâyı ilave etmeyi düşündüğünü belirtmektedir.

Nasreddin Hoca'nın zekâ düzeyinin ve çeşidinin tespit edilmesi bu çalışmanın en önemli ve hassas bir o kadar da imkânsız gibi görünen kısmıdır. Eğer Hoca yaşıyor olsaydı bugünün kabul edilen ölçütlerle onun IQ veya EQ'sünü tespit son derece kolaydı. Ona bilinen zekâ testlerini uygular ve zekâ seviyesini tespit ederdik. Bu mümkün olmadığına göre geriye ancak "Görünür rütbei şahsın akli eserinde" düsturundan hareketle onun olan veya ona mal edilerek anlatılanlardan hareket ederek bunu tespit etmek gerekecektir.

Howard Gardner'in yaptığı sınıflamadaki zekâ çeşitlerini ve onun kıstaslarını esas alarak Hoca'nın fıkraları üzerinde yaptığımız çalışma sonunda Hoca'da Sosyal Zekâ, Sözel-Dilsel Zekâ, Kişisel-İçsel Zekâ, Görsel-Mekânsal Zekâların daha ön planda olduğu, bunların kolayca tespit edilebildiği; Matematiksel-Mantıksal Zekânın ise tanımlanan şekliyle olmasa da bütün bu zekâ çeşitlerinde gerekli olan problem çözmede alt yapıyı oluşturma özelliği ile var olduğu, Müziksel-Ritmik Zekâ ile Kinestetik-Bedensel Zekâyı ise fazla rastlanmadığı görülmüştür.

Büyük ölçüde dile dayalı olan fıkra türünün en önde gelen ustalarından biri olan Nasreddin Hoca'da, Gardner'in, "dili etkili bir biçimde kullanma, kelimelerle ve seslerle düşünme, dildeki kompleks anlamları kavrayabilme, insanları ikna edebilme, dildeki farklı

yapıları fark edebilme, yeni yapılar oluşturabilme, farklı dilsel kalıplarla ilgilenme becerisidir” diye açıkladığı “Dil Zekâsı”, hocalık ve vaazlık yapacak düzeyde eğitilmiş yani öğreticilik ve hatiplik özelliklerine sahip olması nedeniyle Hoca’da bulunduğu asla şüphe edemeyeceğimiz bir beceridir. Tarihin en eski devirlerinden bugüne sözel zekâ düzeyi yüksek, yani dil yeteneği güçlü olanların içinde yaşadıkları toplumlarda çok etkili ve saygın kişiler oldukları, lider konumuna yükseldikleri ve ünlerinin günümüze kadar gelmesini bu özelliklerine borçlu oldukları gerçeğini biz Hoca’da da görürüz. Onu günümüze kadar taşıyan da bu söz ustalığıdır. Hocanın, dilin inceliklerinden, kelimelerin farklı manalarından, söz sanatlarından yararlandığı üstün dil becerisinin ürünü fıkraları ona mal etmek, basit, sıradan söyleyişleri ihtiva eden fıkraları ise onun saymamak ilk akla gelen ölçüt olmalıdır. Ne var ki, bu ölçüt de bizi tek başına doğru sonuca götürmeyebilir. Çünkü bu zekâ sadece Hoca’da bulunan bir şey değildir. Başka söz ustalarına ait olmalarına rağmen, şöhretinden ötürü kolayca Hoca’ya veya Hoca’ya ait olmalarına rağmen başka kişi ve tiplere bağlanan fıkraların sayısının hiç de az olamayacağı ihtimalini göz önünde bulundurarak, bu tip fıkralara ihtiyatla yaklaşmak ve bu noktada yukarıda sözü edilen diğer elekleri devreye sokmak gerekecektir. Dil zekâsının ön plana çıktığı aşağıdaki fıkra, Macaristan’da Papaz Arlotto’ya bağlanarak anlatılmış olsa da büyük bir ihtimalle Nasreddin Hoca’ya ait en eski fıkralardan biridir:³

Hoca bir cuma günü vaaz için kürsüye çıkar ama canı vaaz etmek istememektedir. Kürsüden cemaate:

-Ey cemaat bugün size hangi konuda vaaz edeceğimi biliyor musunuz? diye sorar. Orada bulunanlar hep bir ağızdan “Bilmiyoruz” diye cevap verirler. Bunun üzerine Hoca hiddetlenmiş gibi yapar ve “Madem ne anlatacağımı bile bilmiyorsunuz ben de anlatmıyorum!” der ve hışımla kürsüden inip gider.

Ertesi Cuma, Hoca yine vaaz etmek istemediği için cemaate aynı soruyu sorar. Hoca’yı tekrar kızdırmak istemeyen cemaat bu defa “Biliyoruz Hoca Efendi!” diye cevap verirler. Zaten bu cevabı bekleyen Hoca “Mademki biliyorsunuz o hâlde anlatmama gerek yok.” diyerek ikinci Cuma’yı da bu şekilde geçirir. Üçüncü Cuma gelip çatığında cemaat Hoca’nın yine aynı oyuna başvurabileceğini düşünerek önceden tedbirini alır. Hoca aynı soruyu sorarsa bir kısmı “Biliyoruz!”, diğerleri “Bilmiyoruz” diyecek ve böylece Hoca’nın vaaz vermesini sağlayacaklardır. Nitekim Hoca kürsüye çıkar çıkmaz yine aynı soruyu sorar. Bu defa, cemaatin bir kısmı önceden kararlaştırdıkları şekilde “Biliyoruz!” diğer kısmı ise “Bilmiyoruz!” diye cevap verirler. Hoca bu cevaplardan son derece memnun bir şekilde kaftanının eteklerini toplar ve kürsüden inerken “O halde bilenler bilmeyenlere anlatsın!” der.

Bütün kültürel roller aynı anda birden fazla zekânın kullanılmasını gerektirdiği ve hiçbir performans da basitçe tek bir zekânın kullanımına dayanmadığı (Gardner, 2004: 296-297) için Nasreddin Hoca fıkralarını bir tek zekâ tipine bağlamak mümkün değildir.

³ Edit Tasnâdi “Macaristan’daki Nasreddin Hoca” adlı bildirisinde Vesselski, Arlotto, I/8, ss. 188-205’ten aktardığı “En tanınmış Nasreddin Hoca fıkralarından birinin Macar varyasyonunda Hocanın yerini papaz aldı. Bir benzeri, şakalarıyla ün kazanmış Floransa Papazı Arlotto’da 1396-1484 de okunur” dedikten sonra “Kurnaz Vaiz” adıyla aynı fıkraı anlatıyor. (*Uluslararası Nasreddin Hoca Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1996, ss. 182-183)

Bunlardan biri ön planda görünse de asla tek başına değildir. Mantıksal-matematiksel ve dil zekâlarının ortak ürünü olan aşağıdaki fıkra da Nasreddin Hoca'ya ait olduğunu düşündüğümüz fıkralardan biridir:

“Hoca iki evlidir. Bütün kumalarda olduğu gibi onun hanımları arasında da çekememezlik had safhadadır. Bir gün, Hoca'nın kimi daha çok sevdiğini öğrenmek için ona:

-Hoca Efendi, ikimiz denize düşsek sen önce hangimizi kurtarırsın? diye sorarlar.

Hoca sakalını eline alıp bir müddet ikisini de dikkatli bir şekilde süzdükten sonra daha yaşlı olan birinci hanımına dönerek şöyle der:

-Hanım, sen biraz yüzme biliyordun, değil mi?”

Bugün yasalarla engellenen birden çok kadınla evlilik, Medeni Kanun'un 17.02.1926'da kabulüne kadar normal ve yasal bir hadise idi. Bunun sosyal, kültürel, ekonomik birçok sebebi vardı ve kimi zaman bir mecburiyet hâlini alabiliyordu. Fıkroda iki evlilik değil, bu sosyal olguda ortaya çıkan problemlerden biri olan aile içi kıskançlık işlenmiş ve Hoca burada her iki tarafı da fazla kırmadan ama gerçek fikrini de saklamadan bir çözüm sunmuştur. Bu çözümün temel mantığı, toplumumuzda hemen herkesin bildiği ve yeri geldiğinde insanların başkalarına nasihat vermek için kullandığı “Ne şiş yansın ne kebab!” sözündeki, idareci halk mantığından başkası değildir.

Fıkraları anlama, kavrama ve yorumlamanın temelinde her insanın o ana kadar edindiği bilgi birikimi, görgüsü, kültürü vardır. İnsan bütün gördüklerini, duyduklarını, okuduklarını bu temel birikimle değerlendirir. Buna onun bilinçaltına yerleşmiş, kendisinin bile farkında olmadığı birikimleri de ilave edebiliriz. Fıkra kahramanının kültürünün ve zekâsının ürünü olan nüktayı kavrayabilmek için onunla okuyucu veya dinleyicinin aynı frekansta buluşması gerekmektedir. Başka milletlerin kahkahalarla güldüğü fıkralarına bizim tebessüm bile edemeyişimizin temelinde yatan gerçek de sanırım bu olsa gerek.

Eğer Nasreddin Hoca'nın fıkraları sadece kültürel bağları ve benzerlikleri olan Doğulu milletler tarafından değil de Batılılar tarafından da anlaşılabilirse, onları da etkileyebiliyor, takdir topluyor, telif edilebiliyor hatta ona rakip mahalli tipler üretiliyorsa bunun nedenini ortak payda olan zekâda aramak gerekecektir.

Fıkralarda anlatılanlar aslında insanların normal gündelik hayatının ta kendisi veya bu hayattan alınan kesitlerdir. Bunlar herkesin gözü önünde cereyan eden olaylardır. Normalde sokakta görüp de tepki vermediğimiz hatta dikkatimizi bile çekmeyen birçok şeye tiyatro sahnesinde canlandırıldığında tepki vermemiz, ağlamamız, gülmemiz, kızmamız veya sevinmemizin sebebi, onu gündelik hayatın keşmekeşi arasında göremeyişimize, gürültüsü arasında duyamayışımıza bağlanabilir. Sahnedeki sanatkâr onu bütün diğer teferruatlardan arındırarak sade bir şekilde sunar. Sanatçı, ele aldığı konuyu ne ölçüde görünür, duyulur hâle getirebiliyor, bir nevi rafine edebiliyorsa o ölçüde başarılıdır. Fıkra kahramanı da tıpkı şairin, yazarın, aktörün, ressamın, mimarın yaptığını yaparak çıplak gözle pek çok kişinin göremediği, hatta hissedemediği duygu, düşünce ve hayalleri; sosyal yapıdaki problemleri ince, hassas ama etkili bir şekilde, hatta gerçeğinden daha güçlü bir şekilde ortaya koyan bir sanatkârdır. Her gün, fıkra sayılabilecek birçok olayla karşılaştığımızı ama bunların birer fıkra olduğunun farkına varamadığımızı, o anki

dikkatimizin onu algılamaya yetmediğini ancak daha dikkatli ve meseleyi farklı açıdan gören birilerinin, dil becerisini de kullanarak onu fıkralaştığını söyleyebiliriz.

Hoca'nın meşhur "Göle yoğurt çalma" fıkrası, bugüne kadar başka hiçbir fıkra tipine mal edilmeden anlatılan, sadece ona bağlandığını bildiğimiz fıkralardan biridir. Çok eski ve tamamen Hoca'ya ait olduğunu düşündüğümüz bu fıkra karakter olarak Hoca'ya uyduğu gibi, meslek-iş yönünden de ona uygundur. İlk bakışta hemen görünmese de bu fıkrada öne çıkan en önemli özellik bütün bilim adamlarında olması gereken araştırmacı ruh ve sınırsız hayal gücüdür. Fıkradaki "Ya tutarsa!" bir bilim adamı için olmazsa olmaz bir özellik, bilim âleminde binlerce hayalin gerçekleşmesini sağlayan bir çıkış noktası, bir bakış tarzı, bir prensiptir. Bilim tarihinde, hayalin daima bilim ve teknikten önde gittiğini gösteren sayısız örnek vardır. Bilimin hayalle başladığını söylemek yanlış olmasa gerek. Masallardaki cam küreler bugünün uydularının, görüntülü telefonların, televizyonların canlı yayınlarının binlerce yıl önceki hayalidir. Anka Kuşu artık uçaktır. Hezarfen Ahmet'in kanat takıp kuşlar gibi Galata Kulesi'nden Üsküdar'a kadar uçuşması o gün için çılgınca bir hayalin bir nebze olsun gerçekleşmesiydi. Bugün ise onun torunları saatlerce havada rüzgâr sörfü yapmak suretiyle onun hayalinin gerçekleştiğini gösteriyorlar. Bütün bunlar ve daha binlerce örnek aykırı düşünmenin, olmayacak şeyleri hayal etmenin, mantıksız gibi görünen şeylerle uğraşmanın bilimselliğin özünde var olduğunu; denemeden, sınamadan, araştırmadan yeni bir şeye ulaşmanın mümkün olamayacağını gösteriyor.

Nasreddin Hoca'nın bu fıkrasında verilen mesaj da budur ve Hoca burada karşımıza bilim adamının mantığı ve beklentisiyle çıkar. Yani o, hiçbir şeyi imkânsız görmeyen veya her şeyi mümkün, en azından muhtemel gören "İhtimaldir padişahım ola ki, derya dutuşa" tarzında bir zekâyâ sahiptir. Onun zekâsı imkânsız zorlayan bilim adamlarının zekâsıyla ve bilimsel anlayışıyla örtüşmektedir. O, bu fıkrasında, o gün herkesin imkânsız gördüğü hatta bugün de imkânsız görüneni ihtimal sınırları içine alabilecek, hiçbir şeyin imkânsız olmadığı mesajını verebilecek kadar bilimseldir. Sanki bize "Bana "Lâ! Lâ" demeyin "Lâ" "Lâ"dır" der gibidir.

Mizah açısından zayıf, içerik yönünden Nasreddin Hoca'nın kimliğine veya kimliklerine uymayan, çoğu hamakat kokan bazı fıkraların ona mal edilerek anlatılmasının temelinde taşıyıcıların kültür ve eğitim düzeylerinin ortaya çıkardığı düşük seviyeli mizah anlayışlarının yattığını düşünebiliriz. Hoca her şeyden önce zeki bir insandır ve onda Howard Gardner'in sözünü ettiği zekaların hepsini bulmak mümkündür. Ancak bize çok basit, hatta biraz aptalca görünse de bu tür fıkraların tamamını bir çırpıda kaldırıp atmak da doğru olmayacaktır. Çünkü Hoca'nın fıkralarında verilen mesajlar ya da onların algılanma biçimi onları anlatan veya dinleyenlerin kültürel konumlarına, tahsil derecelerine ve ilgi alanlarına göre de değişebilmektedir. Söz gelimi eşeğe ters binmesi büyük bir çoğunluk tarafından tersliğin, paradoksun, sosyal yapıya karşı çıkışın bir sembolü olarak algılanırken, tasavvufi bakış açısıyla değerlendirildiğinde bu davranış, nefisle bir inatlaşma, ona karşı çıkma olarak yorumlanabilmekte, eşek insanın inatçı nefsi kabul edilmekte ve Hoca eşeğe ters binmek suretiyle nefsinin arzularına karşı çıkmakta, topluma, onun istediklerinin aksini yapmanın doğru olduğu mesajını vermektedir. Hoca'nın hemen hepsinde, dil zekâsının ön plana çıktığı bu türden fıkralarında onun "veli" kimliği, tarikat ehli oluşu ön plana çıkarılmakta ve bazı fıkralar bu bağlamda yorumlanmaktadır: "İpe un

sermek fıkrası, ömrü heba etmek; Göle yoğurt çalma fıkrası, pek çok kişiyi irşad etmeğe çalışmak; Turşu satarken anıran eşek fıkrası, nefsin her zaman ön plana çıkmak istemesi” şeklinde şerh edilmişlerdir (Güzel, 1990: 121).

Bütün bu değerlendirmeleri yaparken ister yaşamış bir Nasreddin Hoca’ya, isterse başkalarına ait olsun, en azından kabul ve onama bağlamında bunların tamamını kolektif zekânın ürünü olarak kabul etmek gerekir. “Marifet iltifata tabidir/Müşterisi olmayan meta zayıdır” hesabı, halkın, benimsemediği, kabul etmediği, duygu ve düşüncelerine tercüman olmayan, kısacası iltifat etmediği, müşterisi olmadığı hiçbir şeyin sözlü gelenek yoluyla taşınmasına izin vermeyeceği gerçeği göz önünde bulundurulmalıdır.

SONUÇ

Nasreddin Hoca ve fıkralarının zekâ düzleminde test edilerek gerçekte ona ait fıkraların tespiti düşüncesine bağlı olarak yaptığımız bu çalışma başlangıçtaki hayallerimizin, beklentilerimizin ve hedeflerimizin çok gerisinde kalan bir noktaya kadar ulaşabildi. Buna rağmen bu denemeyi yine de gereksiz bulmadığımızı belirtmeliyiz. Prototip uçakları yapanların o zamanki en büyük hedefleri okyanusu geçebilmektir. Yıllar sonra artan bilgi ve gelişen teknoloji sayesinde bunu başardılar. Uçak teknolojisinde bugün geline nokta ise, bir zamanların en büyük hayali olan bu başarı artık, eskilerin tabiriyle bir “vaka-i adiye”den başka bir şey değildir.

Bizim ortaya attığımız ya da yapmaya çalıştığımız zekâ selektörü de bugün ancak bir prototip düzeyindedir. Yetersiz bilgi ve teknoloji nedeniyle çok fazla işlevsel olamamıştır ama bu bizi ümitsizliğe düşürmemiştir. Bizim çok mükemmel sonuç alacağımızı düşündüğümüz bu ayrıştırıcının çalışmayan eleği yani çözüm bekleyen parçası “zekâ”dır. İnsan beyninin içsel bir özelliği olan zekânın ne olduğunu anlamak için beynin içine bakmamız gerekir. Zekâ üzerinde yapılan çalışmalar bir yandan psikiyatri diğer yandan nöroloji alanında devam etmekte, çok hızlı olmasa da psikiyatrlar ve nörologlar zekâ üzerinde araştırmalarını sürdürmektedirler. Nörobilimcileri detaylara saplanıp kalmakla itham eden Jeff Hawkins’e göre her yıl binlerce araştırma raporu yayınlamalarına rağmen nörologlar hâlâ beynimizin nasıl çalıştığını ve ne yaptığını anlatan bir teoriden, bir dayanak noktasından yoksundurlar (Hawkins, 2007: 45). Halbuki, zeki makineler yapabilmek için doğanın zekâ motorundan şiddetle kopya çekmemiz, beynin içinden zekâyı çekip çıkarmamız gerekiyor (Hawkins, 2007: 51).

1977’de dünya satranç şampiyonu Gary Kasparov’u yenen Deep Blue adlı bilgisayarı yapabilen, bu teknolojiyi üretenler zekâ konusunda bilinmezleri henüz aşmayı başaramamışlardır. “Yapay zekâ üzerine çalışanların nihaî hedefi de insan, hayvan ve makine zekâsına eksiksiz bir bilimsel açıklama getirerek, üçüne de temel oluşturan ortak ilkeleri göstermektir. Ancak bu ortak ilkeler hakkında şu anda çok az şey bilinmektedir.” (Witby, 2005: 29)

Zekâ ile ilgili bilinenlerin teoriden gerçeğe dönüşmesi yukarıda da belirttiğimiz gibi beyinle ilgili bilgi birikiminin artışı, beynin, özellikle de neokorteksin sınırlarının çözülmesiyle doğru orantılı olacaktır. Bu günkü mevcut teoriler ve IQ, EQ gibi zekâ ölçütleri, zekâyı dayalı

hassas bir elek oluşturulabilmesi için ne yazık ki, yeterli değildir. Zekâ çeşitleri ile ilgili teorilerde de bu zekâ çeşitlerinin sınırları henüz net olarak çizilememiştir. Her biri diğer birkaç zekâ çeşidiyle ortak alanları olan, bir nevi matematikteki kesişen kümeler gibidirler. Her şeyden önce zekânın daha ince ayarlı ve sınırları daha belirgin çeşitlere ayrılması gerekmektedir ki, bu da henüz teori düzeyinde bile gerçekleşmemiştir. Mesela birbirinden tamamen ayrı gibi görünen sayısal zekâ ile duygusal zekâ fert bazında ele alındığında aynı kişide veya bütün insanlarda, oranları farklı olsa da bir arada bulunmaktadır. Aynı şeyi diğer zekâ çeşitleri için söylemek de mümkündür. Sosyal veya dil ya da müzik zekâsının sınırları da birbirinin içine girmiştir.

Bu durumda Nasreddin Hoca'nın zekâ türünü veya türlerini sağlıklı bir şekilde tespit etmek bugünkü verilerle mümkün olmamış; ancak mevcut bilgilerle varılan en yakın veya yaklaşık diyebileceğimiz tahmini zekâ türleri baz alınarak oluşturulan zekâ selektörü ile hangi fıkraların ona ait olabileceği tahmin edilmeğe çalışılmıştır.

Teknoloji artık, doğru tanımlanabilen her şeyin üzerinde dijital düzenlemeler yapabilecek bir noktaya gelmiştir. Gelişen bilgisayar teknolojisinin ve daha hassas teknik araç gereçlerin yardımıyla, çok yakın bir gelecekte beynin neokorteks tabakasının sınırlarının hiç değilse önemli bir kısmı mutlaka açıklanabilecek bu sayede zekânın oluşumu, varlığı ve işleyişi ile ilgili bugün nazariyeden öteye geçmeyen birçok şey somut bilgiye dönüşecek, buna bağlı olarak zekâ çeşitlerinin özellikleri ve sınırları daha hassas olarak belirlenebilecek ve işte o zaman bizim selektörümüzün zekâ eleği bugünkü ilkel hâlden çok daha hassas, işlevsel ve itimat edilebilir ayırıştırıcı bir elek konumuna yükselecektir.

Henüz olgunlaşmamış olan bu teorinin gelişmesi için belki yıllar gerekecektir ama bu onun başarılı olamayacağı anlamına gelmez. Gelecekte bu selektör sadece Nasreddin Hoca gibi yedi asır öncesinde yaşamış ve bugün artık zekâ düzeyi ve çeşidi kolay kolay tespit edilemeyen kişilerin eserlerinin tespitinde değil, temelinde “zekâ” olan birçok alandaki çeşitli karışımların analizinde de rahatlıkla kullanılabilecektir. Belki biz göremeyeceğiz ama çeşitli bilimsel alanlardaki akıl almaz gelişme hızı, daha dün hayal bile edilemeyen birçok şeyin bugün gerçekleşmiş olması, zekâ konusundaki bilinmezlerin de yakın bir gelecekte çözüleceğine dair inancımızı artırmaktadır. İnanıyoruz ki, gelecek nesiller, bugün bizim ilk adımını attığımız ama bitiremediğimiz bu çalışmayı rahatlıkla tamamlayacaklardır.

KAYNAKÇA

- ACAROĞLU, M. Türker (1990). “Nasrettin Hoca'nın İkiz Kardeşleri, Bunlar Arasındaki Benzerlikler ve Ayrılıklar”, *I. Milletlerarası Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, ss. 1-22.
- ALPTEKİN, Ali Berat (2005). *Evliya Çelebi Seyahatnamesinden Seçmeler*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- BİNNETOĞLU, Alihan (1996). “Kazak Folklorunda Nasreddin Hoca Gibi Dilli Tipler”, *Uluslararası Nasreddin Hoca Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri*, yay. hzl. Alev Kâhya Birgül, İzmir: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, ss. 105-110.
- GARDNER, Howard (2004). *Zihin Çerçevesi Çoklu Zekâ Kuramı*, çev. Ebru Kılıç, İstanbul: Melisa Yayınları.

- GOLEMAN, Daniel (2006). *Duygusal Zekâ (EQ Nened IQ'den Daha Önemlidir?)*, İstanbul: Varlık Yayınları.
- GÜZEL, Abdurrahman (1990). "Tasavvufî Halk Edebiyatı ve Nasreddin Hoca", *I. Milletlerarası Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, ss. 105-122.
- HAWKINS, Jeff (2007). *Zakâ Üzerine (On Intelligence)*, Çev: Zeynep Esin, İstanbul: Pegasus Yayınları.
- MARZHOLP, Ulrich (1996). "La Fontaine ve Nasreddin Hoca", *Nasreddin Hoca'ya Armağan*, hzl. M. Sabri Koz, İstanbul: Oğlak Yayıncılık, ss. 231-236.
- Meydan Larousse*, 20, İstanbul: Sabah Yayınları, 1992, ss. 467-468.
- NASRATTINOĞLU, İrfan Ünver (1990). "Yirmi Üç Molla Nasreddin", *I. Milletlerarası Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, ss. 237-260.
- OSHO (2005), *Intelligence (Zekâ-Şimdiki Ana Verilen Yaratıcı Cevap)*, İstanbul: Ganj Kitap.
- ÖZDEMİR, "Hasan (1990). "Nasreddin Hoca ile İlgili İki Latife Mecmuası ve Bazı Latifelerin Eskiliği Üzerine", *I. Milletlerarası Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, ss. 287-302.
- PİLİÇKOVA, Sevim (1990). "İnsanın Günlük Hayatında Mizahın Önemi ile Görevi ve Makedonya SC'de Yaşayan Türkler Arasında Nasreddin Hoca Fıkralarının Temel Özellikleri", *I. Milletlerarası Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, ss. 302-316.
- RAHMANKULOV, Feyzullah (1996). "Türkmen Mizahı ve Nasreddin Hoca", *Uluslararası Nasreddin Hoca Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri*, yay. hzl. Alev Kâhya Birgül, İzmir: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, ss. 203-210.
- ROZENTHAL, Franz (1997). *Erken İslâm'da Mizah*, çev. Ahmet Arslan, İstanbul: İris Yayınevi.
- SAKAOĞLU, Saim (1996). "Nasreddin Hoca Fıkralarında Açık Saçıklık", *Nasreddin Hoca'ya Armağan*, hzl. M. Sabri Koz, İstanbul: Oğlak Yayıncılık, ss.301-310.
- ŞİMŞEK, Esmâ (1990). "Nasreddin Hoca Fıkraları ile Masalların Birbirine Tesiri", *Nasreddin Hoca'ya Armağan*, hzl. M. Sabri Koz, İstanbul: Oğlak Yayıncılık, ss. 311-322.
- TAN, Nail (1990). "Günümüzde Yaratılan Nasreddin Hoca Fıkraları", *I. Milletlerarası Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, ss. 331-342.
- TASNÂDİ, Edit (1997). "Macaristan'daki Nasreddin Hoca", *Uluslararası Nasreddin Hoca Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri*, yay. hzl. Alev Kâhya Birgül, İzmir: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, ss. 179-188.
- Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.
- VESELSKİ, Arlotto, I/8, ss. 188-205.

WİTBY, Blay (2005). *Yapay Zekâ*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı: Bu yazının tamamı bir yazar tarafından hazırlanmıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için maddi ya da fikri olarak destek alınan herhangi bir kurum, kuruluş ya da kişi yoktur.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmada potansiyel bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için Etik Kurul Belgesi gerekmemektedir.

TÜRK HALK EDEBİYATI ALANINDA YAPILAN İLK DOKTORA ÇALIŞMALARI (1946-1990)

The First Doctoral Studies in the Field of Turkish Folk Literature (1946-1990)

Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU*

ÖZ

Bir bilim dalında çalışmak için o alan hakkında yeterli derecede bilginin olması gerekir. Alanımızın kapsadığı konular, tarihçesi, bu alana kimlerin emek verdiği gibi konular özellikle bilinmelidir. Bu çalışmalar genel bir başlık altında Bilim Tarihi diye toplanabilir. Çünkü bu tür bilgilere ulaşılmaması durumunda yapacağımız çalışmaların pek de değeri olmayacağı açıktır.

Halk edebiyatı alanında yapılan çalışmaların iyi bilinmesinin yanında ana konuları ve öncü çalışmaları gerçekleştirenleri de bilmemiz, hatta hayatta olanlarını da yakından tanımamız gerekmektedir. Halk edebiyatı alanında yapılan çalışmaların tarihini yetmiş seksen yıl öncesine kadar götürebiliriz. Ancak, bilim bir ilerleme ivmesine sahip olacağı için, o başlangıç tarihinden yola çıkıp günümüze doğru ilerlememiz gerekecektir.

Biz, bu çalışmamızda Türk halk edebiyatı alanına emek veren, eserleriyle değer katan büyüklerimizin ve öncülerimizin doktora çalışmaları hakkında bilgi vereceğiz. Bu işi yaparken bazı bilinmeyenleri veya yanlış bilinenleri de ortaya koymaya çalışacağız. Hatta okuyucularımız, varsa, bizim eksik ve yanlışlarımızı da gün ışığına çıkarabilirler.

Bu yazımızda başlangıçtan itibaren ilk kırk beş yıllık bir dönem içinde yapılan çalışmaları bir liste olarak verme yoluna gitmeyi uygun bulduk. Bu listede yer alanlar arasında aramızdan ayrılanlarla emekli olanların sayısı oldukça fazladır. Onun için böyle bir çalışmanın yapılması gerekiyordu. Ayrıca bu konu ile ilgili bazı ek bilgilerin de ilk defa burada verildiğinin bilinmesini isteriz.

Anahtar Kelimeler: Doktora, Tez, Hazırlayıcılar, Yöneticiler, Tez Adları.

ABSTRACT

We must have sufficient knowledge about the field to work in a field of science. Subjects that are covered by our field, its history, and those who contributed to this field should be especially known. We can gather these works under the general title as History of Science. Because, in case such information is not available, it is obvious that the study we do will not have much value.

In addition to knowing the studies in the field of folk literature well, we also need to know the main subjects, and those who carried out pioneering works, and even get to know the ones who are alive. History of studies in the field of folk literature can date back to seventy or eighty years. However, since science will have a momentum of progress, we will have to start from that starting date and move forward to the present.

In this study, we will provide information about the doctoral studies of our elders and pioneers who contributed to the field of Turkish folk literature and enriched with their works. While doing this work, we will try to reveal some unknowns or misconceptions. Our readers can even bring to light our shortcomings and mistakes if there is any.

In this article, we found it favorable to list the works done in the first forty-five years from the beginning. Among those on this list, the number of deceased and those who retired is quite high. Thus, this kind of work should have been done. Beside thus, we would like to mention that some additional knowledge about this subject was given here firstly.

Keywords: Doctoral, Thesis, Tractator, Thesis Advisor, Name of Thesis.

* Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi emekli öğretim üyesi, saimsakaoglu@hotmail.com, Konya/TÜRKİYE, ORCID: 0000-0001-5325-1397.

GİRİŞ

Ülkemizde halk edebiyatı çalışmalarının başlamasında oldukça geç kalınmıştır. En eski üniversitemizde (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi) nedense bu konuya hiç eğilen olmamıştır. Ancak hocamız merhum Prof. Dr. Ömer Faruk Akün'ün doktora çalışması konumuzla yakından ilgili olduğu için onu da bu çalışmamıza almayı uygun bulduk.

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde okutulmaya başlanılan halk edebiyatı dersi ve derslerin öğretim üyeleriyle ilgili yazılıp çizilenlerin sınırı yoktur. Bu alanın ilk profesörü olan Pertev Naili Boratav'ın doktora tezi nedir ve danışmanlığını kim üstlenmiştir? Döneminin en genç iki üniversitesinden biri olan Atatürk Üniversitesi'nde ise İstanbul ve Ankara'dan giden öğretim üyelerinden bazıları buradaki bölümde bir halk edebiyatı dersinin açılmasını isterler ve konu gerçekleşir. Bu işin başında Prof. Dr. Mehmet Kaplan gelmektedir. O, İstanbul Üniversitesi'nden mezun iki öğrencisini aralıklarla asistan olarak alınmasını sağlar: Mehmet Akalın (1960) ve Muhan Bali mezun olduğu yıl (1963). Daha sonra ise yine İstanbul Üniversitesi mezunlarından Bilge Palandöken mezuniyetinden bir yıl sonra (1965), bölümün girişte üçüncü, süreklilikte ikinci halk edebiyatı asistanı olarak atanır. Biz ise mezuniyetimizden iki buçuk yıl sonra (Eylül 1967) bölümümüzün kalıcı üçüncü asistanı olarak göreve başlarız. Bugün bu arkadaşlarımızın üçü de aramızda değil, ruhları şad olsun.

Mehmet Akalın, bilgi ve görgüsünü geliştirmek için 1961 yılında Almanya'ya gönderilir. Onun da alanı halk edebiyatıdır. Ancak o Almanya'da dil hocası Prof. Dr. Annemarie von Gabain ile tanışınca alanını değiştirip dil üzerine çalışmaya başlar. O artık bir Türk dili uzmanıdır.

Ege Üniversitesi'nde ise 1976'da Sosyal Bilimler Fakültesi adıyla açılan Fakültenin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne alınacak iki asistanlık kadrosunu Atatürk Üniversitesi'nden başvuran Dr. Saim Sakaoglu ile 1968'de asistan olan Dr. Fikret Türkmen kazanırlar. Ancak biz Erzurum'dan ayrılmama kararını verince sadece Dr. Türkmen göreve başlar (1977).

Bütün bu gelişmeler birer bitirme tezini gerektirir. O yıllarda yüksek lisans adı verilen bir aşama olmadığı için yukarıda anılan bütün bilginler doğrudan doktoralarına başlarlar. Ancak bazılarıyla ilgili sağlıklı bilgilere ulaşmak mümkün olamamıştır.

Bora Yılmaz'ın hazırladığı ve Prof. Dr. Zeki Taştan'ın editörlüğü altında yayımlanan bir çalışmada (2019) önemli eksiklerin yanında şüpheli bilgilerin de yer alması bizi bu küçük yazıyı hazırlamaya yöneltti. Muhakkak gözden kaçtığı anlaşılabilecek olan bir nokta bu görüşümüzü dile getirecek önemdedir. Bizim yönettiğimiz 14 teze karşılık 17 tez ile ilk sırada yer alan merhum Prof. Dr. Bilge Seyidoğlu'nun adı listede yer almamıştır. Ayrıca Ensar Aslan, Hasan Köksal ve Dursun Yıldırım gibi adlar da ne yazık ki listede kendilerine bir yer bulamamışlardır. Kaldı ki en başta yer alması gereken Mehmet Tuğrul da anılmamıştır.

Taştan, Zeki (ed.), (2019), *Türk Dili ve Edebiyatı Alanında Hazırlanan Doktora Tezlerinin Dünü-Bugünü*, İstanbul, 448.

Yılmaz, Bora (2019), "Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı İçerisinde Yapılan Halkbilimi ve Halk Edebiyatı Konulu Doktora Tezleri Üzerine Genel Bir İnceleme", bk. Taştan, 2019: 311-319, 320-336.

A. Türkiye’de Hazırlananlar

Pertev Naili BORATAV, doktora konusunda bilgi bulunamamıştır.

Metin Turan’ın hazırladığı *Pertev Naili Boratav’a Armağan* (1998) adlı kitabın başında yer alan imzasız yazıda (Pertev Naili Boratav’ın Hayatı) bu konuda hiçbir bilgi yoktur. Ayrıca çok daha önemli olan konular dile getirilirken, "... 1938 Mart’ında Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Doçentliğine atanır." denilerek doktora konusu üzerinde hiç durulmaz. O hâlde onun doktora hazırlamadan, döneminde başka örneklerinde de gördüğümüz üzere, doçentliğe doğrudan ataması yapılmıştır. Ayrıca denildiği üzere halk edebiyatı alanında değil Türk Dili ve Edebiyatı alanında kadro verilmiştir (Turan, 1998: 2).

Mehmet Tuğrul, *Mahmutgazi Köyünün Halk Edebiyatı (Menkabe, Hikâye, Masal, Fıkra)*, Ankara Üniversitesi, 1947 (Çetin, 1986: 185).

Bakabildiğimiz kaynaklarda danışman hocasının kim olduğu açık olarak görülememiştir. (Prof. Pertev Naili Boratav?) Tarih bile bazı kaynaklarda 1946’dır.

Şükrü Murat Elçin, *Kitabî, Realist, Mensur İstanbul Hikâyeleri*, Ankara Üniversitesi, 1944 (Prof. Pertev Naili Boratav) (Albayrak, 2016: 400).

"1935’te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü’ne girdi. 1939 yılında buradan ve Yüksek Öğretmen Okulu’ndan mezun oldu. Sivas (1939-1940) ve Denizli (1941-1944) liselerinde, Ankara Erkek Teknik Öğretmen Okulu’nda (1944-1951) edebiyat öğretmenliği yaptı. Bu yıllarda Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nde Pertev Naili Boratav’ın danışmanlığında *Kitabî, Mensur, Realist İstanbul Halk Hikâyeleri* adlı teziyle doktoraasını tamamladı (1944). Ardından iki yıllığına Paris’e gönderildi." (Albayrak, 2016: 400).

Başka bir kaynak ise Şükrü M. Elçin’in *Kerem ile Aslı Hikâyesi* adlı çalışmasını doktora tezi olarak vermiştir (Önertoy, 1972: 150). Tarih ise 1949’dur. Bu ad, "Doktora Çalışmaları" başlığı altında verilmiştir.

İşin ilgi çekici yanı Muharrem Ergin, Elçin’in bu çalışmasını (*Kerem ile Aslı Hikâyesi*) lisans tezi olarak verir (Ergin, 1961: 146).

Şükrü Murat Elçin, *Kerem ile Aslı Hikâyeleri*, 1938-39, 72 s. T 102 numaralı.

Son olarak yayımlanan katalog türü değerli bir çalışmada da Prof. Elçin’in doktora tarihi 1949 olarak gösterilmektedir (Taştan, 2019: 320).

Aynı yıl yayımlanan hocamızla ilgili bir kitapta bu konularla ilgili yer alan iki küçük noktayı da buraya almayı uygun bulduk.

"... Özellikle ‘Kerem ile Aslı’ adlı lisans tezini sunduğu Fuat Köprülü’nün, Şükrü Elçin’in fikir hayatı üzerinde büyük tesirleri olur." (Elçin, 2019: 4).

“Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nde Pertev Naili Boratav’ın yanında başladığı doktora çalışmalarını zorluklar ile tamamlar. ‘Kitâbî, Mensur, Realist Halk Hikâyeciliği’ adlı tezi ile Doktor unvanını alır (1949)” (Elçin, 2019: 5).

İlhan Başgöz, *Biyografik Türk Halk Hikâyeleri/Kahramanları, Teşekkülleri, Saz Şairlerinin Eserleri ile Münasebetleri*, Ankara Üniversitesi, 1949 (Prof. Pertev Naili Boratav?).

“1949 yılıydı. Ben doktoramı bitirmiştım. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nde ilmi yardımcı idim.” (Başgöz, 2017: 165).

“1949 yılındayız, ben doktoramı yazmış bitirmişim. Hocam Pertev N. Boratav işini kaybedip Paris’e gitmiş, Sorbonne Üniversitesi’nde ders veriyor. Tezimi hazırlarken ondan yardım görmemiştım. Halk edebiyatı konusunda bana yardım edecek, yol gösterecek kimse yok... tezim bitiyor, ama tez savunmasında ve tezimin okunmasında gerekli jüride yer almak şöyle dursun, kimse bana yakın durmak istemiyor... Fakülte idare heyeti çıkar bir yol buluyor. Öyle birini seçiyorlar ki tezimi kabul ederse kimse itiraz edemeyecek, reddederse kimse sesini çıkaramayacak. Bu büyük otorite Ordinaryüs Profesör Fuat Köprülü... Jüri kapısının önünde heyecanlı ve ümitsiz bir bekleyişten sonra imtihanı geçtiğim söylendi.” (Başgöz, 2016: 165-166).

Bu konuda Mete Çetik’e de bakılabilir: *Üniversitede Cadı Kazanı/1948 DTCTF Tasfiyesi ve Pertev Naili Boratav’ın Müdafaası*, İstanbul 1998, 105.

Ömer Faruk Akün, *Anadolu Halk Şiirinde Tabiat Motifleri*, İstanbul Ü. 1953. (Prof. Dr. İsmail Hikmet Ertaylan ile Prof. Ahmet Hamdi Tanpınar’ın yardımlarının görüldüğü belirtiliyor, ama danışman konusunda kesin bir bilgi verilmemiştir (Görkem, 2006: 214).

NOT: Prof. Akün’ün farklı bir alanda hazırladığı doktora çalışması ona Yeni Türk Edebiyatı alanında unvan kazandırdığı göz önüne alınırsa, 20 yıl sonra, Dr. Bali’den itibaren Türk halk edebiyatı alanında yeniden doktora unvanları verilmeye başlanıyor.

Muhan Bali, *Ercişli Emrah ile Selvi Han Hikâyesi Varyantlarının Tespiti ve Hikâyeciliğimiz Bakımından Önemi*, İstanbul Üniversitesi, 1967 (Prof. Dr. Mehmet Kaplan).

Saim Sakaoğlu, *Gümüşhane Masalları/Metin Toplama ve Tahlil*, Atatürk Üniversitesi, 1971 (Prof. Dr. Mehmet Kaplan) (26 Mart 1971).

Bilge Seyidoğlu, *Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar/Metinler ve Açıklamalar*, İstanbul Üniversitesi, 1971 (Prof. Dr. Mehmet Kaplan) (26 Haziran 1971).

Fikret Türkmen, *Âşık Garip Hikâyesi Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma*, İstanbul Üniversitesi, 1972 (Prof. Dr. Mehmet Kaplan).

Umay Günay, *Elâzığ Masalları (İncelemeler)*, İstanbul Üniversitesi, 1973 (Prof. Dr. Mehmet Kaplan).

Ensar Aslan, *Çıldırli Âşık Şenlik/Hayatı, Şiirleri ve Hikâyeleri (İnceleme-Metin-Sözlük)*, Atatürk Üniversitesi. 1974 (Prof. Dr. Şükrü Elçin).

Dursun Yıldırım, *Türk Edebiyatında Bektaşî Tipine Bağlı Fıkralar*, Hacettepe Üniversitesi, 1975 (Prof. Dr. Şükrü Elçin).

Ali Berat Alptekin, *Taşeli Platosu Masallarında Motif ve Tip Araştırması/İnceleme*, Atatürk Üniversitesi, 1982 (Doç. Dr. Saim Sakaoğlu).

Zeynelabidin Makas, *Tufarganlı Abbas ve Gülgez Peri Hikâyesi Üzerine Bir Araştırma*, Atatürk Üniversitesi, 1983 (Doç. Dr. Saim Sakaoğlu).

Hasan Köksal, *Battalnamelerde Tip ve Motif Yapısı*, 1983 Atatürk Üniversitesi. (Doç. Dr. Saim Sakaoğlu).

Metin Karadağ, *Erzurum ve Çevresinde Derlenen Halk Hikâyeleri Üzerine Araştırmalar*, Atatürk Üniversitesi, 1984 (Doç. Dr. Bilge Seyidoğlu).

Pakize Erciş, *Halk Edebiyatında Tenkit (Halk Edebiyatına Bakışlar (Yorumlar ve Halk Edebiyatından Faydalanma Cereyanı))*, Atatürk Üniversitesi, 1985, (Prof. Dr. Muhan Bali).

NOT: Prof. Bali'den Prof. Özkan'a kadar, Prof. Yıldırım'ın dışındaki danışmanların tamamı Atatürk Üniversitesi kaynaklıdır.

İsa Özkan, *Yusuf Bey-Ahmet Bey (Bozoğlan) Destanı*, Gazi Üniversitesi, 1987 (Prof. Dr. Dursun Yıldırım).

Ayşe Duvarcı, *Türkiye'de Falcılık Geleneği ile Bu Konuda İki Eser: Falname-i Risâle-i li Ca'fer-i Sadık ve Tefe'ülname*, Gazi Üniversitesi, 1987 (Prof. Dr. Umay Günay).

Mustafa Cemiloğlu, *Sorgun Köyü Halk Edebiyatı*, Uludağ Üniversitesi. 1989 (Prof. Dr. Fikret Türkmen).

Behçet Dede, *Yunus Emre'nin Eserlerinin Tahlili*, Uludağ Üniversitesi, 1889 (Prof. Dr. Bilge Seyidoğlu).

Yusuf Olgun, *Tarihî Bursa Efsaneleri/Derleme/İnceleme*, Uludağ Üniversitesi, 1989 (Prof. Dr. Fikret Türkmen).

İbrahim Altunel, *Anadolu Mahalli Fıkra Tipleri Üzerinde Bir Araştırma-İnceleme ve Metinler*, Selçuk Üniversitesi, 1990 (Prof. Dr. Saim Sakaoğlu).

Esmâ Şimşek, *Yukarı Çukurova Masalları*, Fırat Üniversitesi. 1990, (Yrd. Doç. Dr. Ali Berat Alptekin).

Hasan Avni Yüksel, *Türk İslam ve Tasavvuf Geleneğinde Rüya*, Gazi Üniversitesi, 1990 (Prof. Dr. Umay Günay).

İsmail Görkem, *Yukarı (Çukurova) Ağıtları Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma (İnceleme-Metinler)*, Fırat Üniversitesi, 1990 (Yrd. Doç. Dr. Ali Berat Alptekin).

Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Divanı (İnceleme-Metin) (2 C.)*, Gazi Üniversitesi, 1990, (Prof. Dr. Abdurrahman Güzel).

NOT: 1991'den sonra hazırlanan doktora tezleri ile ilgili olarak, Prof. Dr. Zeki Taştan'ın editörlüğü altında hazırlanan çalışmaya bakılabilir: 320-337, 351-358, 367-370. Buralarda, 2017 yılına kadar olan çalışmaların listesi verilmiştir.

Danışmanların Dağılımı:

Pertev Naili BORATAV: Mehmet Tuğrul, Şükrü Murat Elçin

Mehmet KAPLAN; Muhan Bali, Saim Sakaoğlu, Bilge Seyidoğlu, Fikret Türkmen, Umay Günay

Şükrü Murat ELÇİN: Ensar Aslan, Dursun Yıldırım

Saim SAKAOĞLU: Ali Berat Alptekin, Hasan Köksal, Zeynelabidin Makas, İbrahim Altunel

Bilge SEYİDOĞLU: Metin Karadağ, Behçet Dede

Umay GÜNAY: Ayşe Duvarcı, Hasan Avni Yüksel

Fikret TÜRKMEN: Mustafa Cemiloğlu, Yusuf Olgun

Ali Berat ALPTEKİN: Esmâ Şimşek, İsmail Görkem

Muhan BALİ: Pakize Erciş

Dursun YILDIRIM: İsa Özkan

Abdurrahman GÜZEL: Mustafa Tatçı

İsmail Hikmet ERTAYLAN-Ahmet Hamdi Tanpınar: Ömer Faruk Akün

? - ? : İlhan Başgöz

B. Yurt Dışında Hazırlananlar

Abdurrahman GÜZEL, Viyana Üniversitesi, 1973, (Prof. Herbert Duda).

Nevzat GÖZAYDIN, Mainz Üniversitesi, 1974 (Prof. Johannes Benzig).

Hasan ÖZDEMİR, Albert-Ludwig Üniversitesi (Friburg), 1975 (Prof. Dr. Lutz Röhrich).

Erman ARTUN, Belgrad Üniversitesi, 1988 (Prof. Dr. Mirjana Marinkovic).

C. Komşu Dallarda Hazırlananlar (Alman Dili ile ilgili)

İnci AKİDİL, *Formelhafte Wendungen in deutschen und türkischen Volksmärchen*, Phipps-Universität Üniversitesi/Marburg, 1968.

Semahat ŞENALTAN, *Studien zur sprachlichen der deutschen und türkischen Sprichwörter*, Phipps-Universität Üniversitesi/Marburg, 1968.

Gülşen SEYHAN, *Köroğlu Destanı (Azerbaycan Varyantı). İnceleme-Metin*, İstanbul Üniversitesi, 1990 (Muharrem Ergin).

Ç. Dal Değiştirme

Mustafa Muhtar KUTLU, 1973'te DTCF, Antropoloji (Etnoloji) Bölümünden mezun olur. 1978'de FÜ EF Antropoloji Bölümüne Halk Bilimi asistanı olur. 1985'te doktor olur. Emekli olduğu günlerde DTCF'de Halk Bilimi'nde öğretim üyesi idi.

SORUNLU KAYNAKLARLA İLGİLİ KÜÇÜK BİBLİYOGRAFYA

Muharrem Ergin (1961), "Türkoloji Bölümü Çalışmaları II", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 31 Aralık, ss.109-128.

Olçay ÖnerToy (1964), "DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü çalışmaları", *Türkoloji Dergisi*, 1/1, ss. 149-164.

Şükrü Elçin, *Kerem ile Aslı Hikâyesi*, 1949. Doktora Çalışmaları başlığı altında verilmiştir.

Türkiyat Enstitüsü'ndeki tezle ilgili bilgi:

Lisansı: Şükrü Murat Elçin, *Kerem ile Aslı Hikâyeleri*, 1938/39, 72 s. T 102 numaralı.

Olçay ÖnerToy ise bu çalışmayı doktora diye bildirir.

TAMAMLAYICI BİBLİYOGRAFYA

ALBAYRAK, Nurettin (2016), "Elçin, Şükrü", *TDV İslam Ansiklopedisi Ek-1*, İstanbul, s. 400.

BAŞGÖZ, İlhan (2017), *Gemerek Nire Bloomington Nire*, İstanbul, [IV]+476 s.

ÇETİN, İsmet (1986), "Dr. Mehmet Tuğrul (1905-1985)", *Türk Folkloru Araştırmaları* 1986/1, Ankara, ss. 184-195.

ELÇİN, Murat (2019), "Şükrü Elçin'in Kısa Hayat Hikâyesi", *Şükrü Elçin Kitabı*, ed. Dursun Yıldırım- Bülent Gül, Ankara. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, ss. 1-5.

ERGİN, Muharrem (1961), "Türkoloji Bölümü Çalışmaları II", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 31 Aralık, ss. 109-128.

GÖRKEM, İsmail (2006), "Ömer Faruk Akün: Anadolu Halk Şiirinde Tabiat Motifleri", *TÜBAR*, 19, Bahar, ss. 213-221.

ÖNERTOY, Olçay (1964), "D. T. C. F. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Çalışmaları", *Türkoloji Dergisi*. 1/1, ss. 149-164.

TAŞTAN, Zeki (ed.), (2019), *Türk Dili ve Edebiyatı Alanında Hazırlanan Doktora Tezlerinin Dünü-Bugünü*, İstanbul, s. 448.

YILMAZ, Bora (2019), "Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı İçerisinde Yapılan Halkbilimi ve Halk Edebiyatı Konulu Doktora Tezleri Üzerine Genel Bir İnceleme", *Türk Dili ve Edebiyatı Alanında Hazırlanan Doktora Tezlerinin Dünü-Bugünü*, ed. Zeki Taştan, İstanbul, ss. 311-336.

Daha sonraki yıllarda yurt dışında doktor olan meslektaşlarımızdan bazıları:

Metin EKİCİ, Wisconsin Üniversitesi, Amerika Birleşik Devletleri, 1996.

Mehmet Naci ÖNAL, Bükreş Üniversitesi, Romanya, 1996.

Ali KAFKASYALI, Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan, 1998.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı: Bu yazının tamamı bir yazar tarafından hazırlanmıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için maddi ya da fikri olarak destek alınan herhangi bir kurum, kuruluş ya da kişi yoktur.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmada potansiyel bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için Etik Kurul Belgesi gerekmemektedir.

BİR CÖNK SEKİZ ŞAİR**One Conk Eight Poets****Dr. Öğr. Üyesi Doğan KAYA*****ÖZ**

Cönkler başta âşık edebiyatı olmak üzere kültürümüz için önemli yazılı kaynaklardır. Kütüphanelerde ve meraklı şahısların ellerindeki bu cönklerde yer alan bilgilerin gün yüzüne çıkmasıyla bu yolda önemli mesafelerin alınacağına şüphe yoktur.

Makalemizde Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümü'nde 5881 numara ile kayıtlı cönkteki şairlerin şiirleri Latin Alfabesine aktarılmıştır. Cönte toplam 117 şiir kayıtlıdır. Bunlardan 48'inin mahlası kayıtlı değildir. Bunların dışında kalan 69 şiir 21 şaire aittir. Şairler içinde en fazla şiiri olan 26 şiir ile Âşık Ömer'dir. İkinci olarak 11 şiirle Yunus Emre gelir.

Şiir şekli olarak kalenderi, ilahi, koşma, semai, kıta ve şarkı gibi şiir şekilleri karşımıza çıkar. Şiirleri kayıtlı olan şairlerin başlıcası şunlardır: Akif, Âşık Ömer, Bayramî, Derviş, Eşrefoğlu Rumî, Fahrî, Gevherî, Hakikî, Hüdaî, İrfanî, Katiboğlu, Kâtibî, Lisanî, Nesimî, Niyazi Mısrî, Nuri, Seyyid Nizamoğlu, Sualî, Süleyman, Şakir, Veysel Karanî. Çalışmamızda bu şairlerden edebiyatımızda şiir örnekleri olmayan veya az olan şairlerin şiirlerden Kâtiboğlu, Kâtibî, Şakir, Süleyman, Garip, İrfanî, Hüdaî, Sualî'nin şiirlerinin aktarımı yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cönk, Âşık Edebiyatı, Şair, Şiir, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi.

ABSTRACT

Conks are important written sources for our culture, especially the minstrelsy literature. There is no doubt that there will be significant progress with the emerge of the information of these conks that are found in the library, and in the hands of curious individuals

In our article, poems of the poets registered in the Suleymaniye Manuscript Library Manuscript Donations Department with the number 5881 were transferred to Latin Alphabet. 117 poems are registered in the Conk. The pseudonym of 48 of these is not registered. The remaining 69 poems belong to 21 poets. It is Aşık Ömer that has the most poems with 26 poems among poets. Yunus Emre comes as a second with 11 poems.

Poetry forms, such as qalandaris, chant, poem(koşma), semai, continent, and the song appear as the poetry forms. The main poets whose poems are registered are: Akif, Âşık Ömer, Bayramî, Derviş, Eşrefoğlu Rumî, Fahrî, Gevherî, Hakikî, Hüdaî, İrfanî, Katiboğlu, Kâtibî, Lisanî, Nesimî, Niyazi Mısrî, Nuri, Seyyid Nizamoğlu, Sualî, Süleyman, Şakir, Veysel Karanî. In our study, The poems of Kâtiboğlu, Kâtibî, Şakir, Süleyman, Garip, İrfanî, Hüdaî, Sualî, which are among the poems of poets who do not have examples of poems in our literature was transferred.

Keywords: Conk, Minstrelsy, Poet, Poem, Suleymaniye Manuscript Library.

* Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi emekli öğretim üyesi, drdogankaya@gmail.com, Sivas/TÜRKİYE, ORCID: 0000-0001-5725-0332.

GİRİŞ

Cönkler ve mecmualar, Türk Folkloru ve Halk Edebiyatı alanının en önemli kaynağıdır. Bu alanda yapılan her çalışma, kültür duvarımızın yükselmesinde rol oynayan sağlam bir taş hükmündedir. Daha önce bu konuda yaptığımız çalışmalara bu yazımızla bir yenisini dahil ediyoruz.

Başta halk şairlerinin şiiri olmak üzere çeşitli folklorik bilgilerin kaydedildiği ve uzunlamasına açılan, sırtı dar, ensiz, deri kaplı deftere cönk denilir. Benzerliğinden ve şeklinden dolayı bu defterlere *sığırdili* yahut *danadili* de denilmiştir. Bazı kayıtlarda cönk yerine *beyaz-ı büzürg* ifadesi kullanılmıştır. Aydınlar da bu defterlere *sefine-kârî* demişlerdir (Kaya, 2007: 188).

Kelimenin milliyeti hakkında iki görüş vardır. Birinci görüş kelimenin Cava ve Malaya dillerindeki “conk” sözü ile ilgilidir. İkinci görüşün sahibi Aka Seyyid Muhammed Ali’ye göre ise kelimenin aslı Türkçedir ve “*türlü konuların özellikle çeşitli şairlerden seçilmiş şiirlerin yazılı olduğu kitap veya defter*” anlamına gelir. Muhammed Ali, bunun yanında cönke “büyük gemi, fakirlerin kullandığı satrançlı çul ve kilim, büyük nesne” anlamlarını da verir. Şeyh Süleyman Efendi’nin *Lugat-i Çağatay ve Türkî-i Osmanî* eseri, Hüseyin Kâzım Kadri’nin *Büyük Türk Lügatî*’nde ve Ziya Şükün’ün *Farsça-Türkçe Lügatî*’nde de cönke aşağı yukarı aynı anlamlar verilmiştir. Veled Çelebi (İzbudak) da bu kelimenin “Tespit etmek, derlemek, ciltlemek” anlamına gelen “cönemek, cönlemek, cünlemek” fiilinden türemiş olduğunu ileri sürmüştür. Cönk kelimesi, Türkçede XV. yüzyıldan itibaren kullanılmıştır (Kaya, 2007: 189).

Cönkler, âşık edebiyatının ve önceki devirlerin sözlü folklor ürünlerinin yazıya dönüşmüş örneklerini içine aldıkları için en değerli başvuru kaynaklarıdır. Daha ziyade şiirleri ihtiva etmekle beraber, tamamının böyle olduğu söylenemez. İçinde bazı dini bilgilerin, hutbe ve vaaz notları gibi mensur metinlerin bulunduğu cönkler de yok değildir (Kaya, 2007: 189).

Cönklerde, halk şiirinin dışında divan şairlerinin şiirleri, ilaç tarifleri, gelecek ve nazarla ilgili bilgiler, bilmeceler ve çözümleri, yemek tarifleri, kişilerin doğum ölüm tarihleri, alacak-verecek hesapları, halk hikâyeleri, Karagöz metinleri, rüya tabirleri, hutbeler, mevzeler, dualar ve salâvatlar, seyirname, fal, büyü, tılsım ve muskalar, ay tutulması, büyük yangınlar ve sel felaketleri, vefkler, mektuplar, tarihi olayları açıklayan kayıt ve tarihler, tekerlemeler görülür. Bu bakımdan cönkler, içinde her türlü mal bulunan gemilere benzetilmiştir (Kaya, 2007: 189-190).

Makalemizi yazarken istifade ettiğimiz cönk Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümü’nde 5881 numara ile kayıtlıdır. Toplam 62 yaprak olup 11 mm. X 18 mm. boyutlarındadır. Yapraklar sarı renkli ve yazılar siyah mürekkeplidir.

Şiirlerin büyük çoğunluğunda Allah’ın varlığı ve birliği, Hz. Peygamber ve Allaha duyulan aşk ve tasavvuf konusu işlenmiştir. Bunların yanında sevgiliye sitem, dünyanın faniliği ve geçiciliği gibi konuların yer aldığı şiirler de vardır.

Şiir şekli olarak kalenderi, ilahi, koşma, semai, kıta ve şarkı gibi şiir şekilleri karşımıza çıkar. Şiirleri kayıtlı olan şairlerin başlıcaları şunlardır: *Akif, Âşık Ömer, Bayramî, Derviş, Eşrefoğlu Rumî, Fahrî, Gevherî, Hakikî, Hüdaî, İrfanî, Katiboğlu, Kâtibî, Lisanî, Nesimî, Niyazi Mısırî, Nuri, Seyyid Nizamoğlu, Sualî, Süleyman, Şakir, Veysel Karanî*.

Cönkte toplam 117 şiir kayıtlıdır. Bunlardan 48'inin mahlası kayıtlı değildir. Bunların dışında kalan 69 şiir 21 şaire aittir. Şairler içinde en fazla şiiri olan 26 şiir ile Âşık Ömer'dir. İkinci olarak 11 şiirle Yunus Emre gelir.

Tek ayaklı şiirlerin çoğunda "Bu da öyle, bu da onun gibi" anlamına gelen "*Eyzan*" kelimesi kullanılmıştır. İlahilerin başında genellikle "İlahi budur" ibaresi yer almaktadır. Kimi şiirler de "Türkü" ibaresiyle başlatılmıştır. Şiirler aruz ve hece ölçülüdür. Hece ölçülülerin sayısı 89'dur ve 8, 11, 14 ve 15'li şekillerdir. Aruz ölçülü olanların birimi genellikle beyittir.

Biz bu çalışmamızda edebiyatımızda şiir örnekleri olmayan veya az olan şairlerin şiirlerini aktarmaya çalıştık. Bu şairlerin başlıcası; *Kâtiboğlu, Kâtibî, Şakir, Süleyman, Garip, İrfanî, Hüdaî, Sualî*'dir. Şiirlerin altında cönkte bulundukları yaprak numarası belirtilmiştir.

Âşık Edebiyatı sahasında yapılması gereken daha pek çok iş vardır. Bu tip çalışmaların artması ile kültürümüzdeki eksiklerimizin tamamlanması yoluna gidilecektir.

Kâtiboğlu

Çünkü güzel gönlüm alıp gidersin
Hoşça dut yanında mihmanın olsun
Beni ferdalara salıp gidersin
Unutma ahd ile amanın olsun

Meyl ettiğün Ferhad'a Şirin
Ol dahi terk etti yoluna serin
Anlımızda olan muhabbet sırrın
Sakla can içinde nihanın olsun

Sağ olursam yine görem bir zaman
Gönülden çıkarma sevdiğim heman
Anıp bendeni istersen nişan
Sinemde yaralar nişanım olsun

Kaldır nikabın yüzün göreyim
Varıp hâk-i paye yüzüm süreyim
Ben dahi yolunda canım vereyim
Heman senin bana fermanın olsun

Sen var iken canım bakmazam yâda
İşi oldu Mecnun ile Ferhad'a
Sen sağ ol sevdiğim dâr-ı fenada
KÂTİBOĞLU kulun kurbanın olsun (11b-12a)

Kâtibî-Türkü

Nazlı dilber eğer Hakk'ı seversen
Bendene ihsanın var ise bildir
Hâlin 'arz etmek hicap edersin
Lutfeyle hicabı aradan kaldır

Hakikat seversen doğrusun söyle
Ağladır her kişi sevdiğin böyle
Ayda bir kez olsun iltifat eyle
Naz ile düşmanın bağrını deldir

Eşiğin bekleyen âşık olmasın
Kurbanın olmayan hayra ko desin
Deli gönül seni nice sevmesin
Kaşların hilâldir ruhların güldür

Her zaman meydan yüzüne çıkarım
Selâm gelir deyü yola bakarım
Çok zamandır senin kahrın çekerim
Visaline ırgür ya beni öldür

Hatırımı sorsan gelsen yanıma
Günah mı yazılır her mürvetlü hana
Lutf u ihsan edip atma yabana
KÂTİBÎ kapında bir tene kuldur (12b-13a)

Şakir-Şarkı

Bir güzel isterim Bârî Huda'dan
Hiç misli cihana gelmemiş olsa
Olmasa dünyada bâî u gedada
Hiçbir kimse malik olmamış olsa

Neylerim dünyada nârî turuncu
Gönlüm eğlencesi dilberin genci
İstediğim dürr-i yekta bir inci
Anı da bir hakkak delmemiş olsa

Hasbi yaranım yok açam râzımı
Arif arasında çala sazımı
Bir turna gözlerim salam yazımı
Anı da bir şahin salmamış olsa

ŞAKİR'in gönülü maildir gence
Bir tıfl-ı nevreste miyanı ince
Koculmadık olsa hem dahi gonca
Sual etsem nedir bilmemiş olsa (17a-18b)

Süleyman-Şarkı

Benim gönlüm sende kaldı
Gönül senden ayrılır mı
Bin cefalar eylersen de
Gönül senden ayrılır mı

Hazan olsa hazan olsa
Medhin yüz bin gazel olsa
Dünya dolu güzel olsa
Gönül senden ayrılır mı

Yandı cismim sıhhat ile
Gör ölürsem hasretinle
Ölürsem de firka¹tinle
Gönül senden ayrılır mı

Der **SÜLEYMAN** budur derdim
Vuslatındır benim derdim
Hüsni hâlim sana verdim
Gönül senden ayrılır mı (21a-21b)

Garip

Yürürken kendi halimde
Onulmaz derde düş oldum
Gezerken cümle âlemde
Onulmaz derde düş oldum

Kamu bildiklerim şaştı
Visalim firka¹t düştü
Cemi yârenlerim kaçtı
Onulmaz derde düş oldum

Gönül arşa erişmişken
Ululara yetişmişken
Meleklerle katışmışken
Onulmaz derde düş oldum

Çok eyledim ahla zarı
Umardım göreyim yârı
Çok eyledim cümle varı
Onulmaz derde düş oldum

Kararın eylemeğe aklım
Erişmez oldu hiç fikrim
Dilimde budur zikrim
Onulmaz derde düş oldum

Kamu yârenlere sordum
Bilir var mı benim derdim
Cevap verem dile gördüm
Onulmaz derde düş oldum

GARİB üftade bu derdi
Gönülde saklan beğendi
Sana senden cevap dendi
Onulmaz derde düş oldum (48a-48b)

İrfanî

Her dem arzulayıp bahçesin bağı
Gitmez hayâlinden yolu sılanın
Kaldım gurbet elde varamaz oldum
Beni öldürüyor ârı sılanın

Sılanın hasreti gül gibi kokar
Sılasın terk etmek ölümden beter
Koç yiğide bir at bir silâh yeter
Cennet misalidir yolu sılanın

Her bahçede öten bülbül kuş olmaz
Aşkın bâdesi de kaynar cuş olmaz
Her gün güzel sevsen gönül hoş olmaz
Taşına yüz sürem bari sılanın

İRFANÎ der kabahatim bilirim
Arayıp cihanda yerin bulurum
Korkarım ki gurbet elde kalırım
Yoluna yüz sürem bari sılanın (33a-33b)

Hüdaî

Gelin şükür eyleyelim
Dertlere derman gelsin
Hakk'ı zikir eyleyelim
Canlara canan gelsin

Varımız hak eyleyelim
Yakamız çâk eyleyelim
Kalbimiz pâk eyleyelim
Taht ile sultan gelsin

Bakma bu yalan dünyaya
Akma bir kuru sevdaya
Yalvar hep gani Mevlâ'ya
Lutf ile ihsan gelsin

Varlığın eyle zail
Ola gör hakka vasıl
Geç katreden ey gafil
Bahr ile umman gelsin

HÜDAÎ gel aç gözünü
Pak eyle kendi özünü
Hakk'a döndür de yüzünü
Her işin asan gelsin (50b)

Sualî

Sur'a müvekkildir ulu İsrail
Müherric ervahtır ulu Azrail
Huda'nın babına olalım sail
Tedarik görelim ruhsat bundadır

Şu fani dünyada **Hüseyin** gülenler
Emr-i hak gelince pişman olanlar
Yarın anın cezasını bulanlar
Tedarik görelim ruhsat bundadır

Mevlâ'nın adını zikir kılalım
Bunca olanlardan ibret alalım
Evkat-ı hamseye daim olalım
Tedarik görelim ruhsat bundadır

Dilerim Bâri'den rahmeti zaid
Olalım Mevlâ'ya cümlemiz hamid
Mevlâ'm kılsın bizi cennete aid
Tedarik görelim ruhsat bundadır

Fevkimizde farz olanı kılmayız
Esvet kalbimizin pasın silmeyiz
Nasihat dinleriz ıslah olmayız
Tedarik görelim ruhsat bundadır

Şu vaktin zalimi başladı zulme
Şimden sonra rağbet kılmadı ilme
Gafil olma insan ağla hiç gülme
Tedarik görelim ruhsat bundadır

Şu fani dünyaya heves eyleme
Hakk'ı koyup yâda hilâf eyleme
Varıp kâziblerden kelam dinleme
Tedarik görelim ruhsat bundadır

Şu fani dünyadan murat alınmaz
Azrail gelince gözler sulanmaz
Yevm-i mahşer vakti amel kılınmaz
Tedarik görelim ruhsat bundadır

Bu dünya bize bir adu düşman
Melekü'l-mevt gelince oluruz pişman
Bir günün içinde oluruz göçmen
Tedarik görelim ruhsat bundadır

Halik halk eylemiş dağ ilen taşı
Asileri yakar tamu ateşi
Söyündür **SUALÎ** gözümüz yaşı
Tedarik görelim ruhsat bundadır (56a ve 57a-57b)

KAYNAKÇA

KAYA, Doğan (2007). *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümü'nde 5881 numara ile kayıtlı cönk.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı: Bu yazının tamamı bir yazar tarafından hazırlanmıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için maddi ya da fikri olarak destek alınan herhangi bir kurum, kuruluş ya da kişi yoktur.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmada potansiyel bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için Etik Kurul Belgesi gerekmemektedir.

YÛNUS EMRE'NİN DİLİ

Yunus Emre's Language

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet YARDIMCI*

ÖZ

Yûnus Emre, Türk edebiyatının en büyük şairlerinden biridir. Yûnus'un sanatı ve edebi kişiliğinin asıl anahtarı arı, duru, içten anlatımındadır. İç yalnızlığını dile getirirken bir gümüş işlemecisi telkârî ustası gibi ince ve sanatkâranedir. İşte, Yûnus'taki bu tavır onu Anadolu Türkçesini şiir diline dönüştüren âşık olarak ön plana çıkarmıştır. Türkçeyi yazı dili olarak seçmekle Türk kültürüne en büyük hizmeti yapmış, Anadolu'da milli edebiyatın doğmasına hizmet edenlerin başında gelmiştir. Arapça ve Farsça sözcüklere şiirlerinde bol bol yer verip dilini devrine göre arı da olsa günümüze göre yer yer ağır diyebileceğimiz bir biçime sokmuştur. Yûnus Emre'nin dilindeki sözcük kadrosunun zenginliği şiirlerin estetik değerini yükseltmiştir.

O, şiir dilini halkın kullandığı sözcük, deyim ve kavramlarla zenginleştirerek şiirin halk toplulukları tarafından benimsenmesini sağlamıştır. Yûnus Emre'nin şiirlerinde görülen dilbilgisi özellikleri 13-15. yüzyıllarda Anadolu'da yazılan eserlerde saptanan dilbilgisi özellikleridir. Yûnus'un dildeki büyük ustalığı en soyut düşünceleri bile yapmacığa kaçmadan anlatıvermesidir. Çünkü, Yûnus'un dilinde mükemmel bir ahenk ve rahat bir söyleyiş edası bulunmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Yûnus Emre, Türk Dili, Tasavvuf, Ahmet Yesevî, Anadolu.

ABSTRACT

Yûnus Emre is one of the greatest poets in Turkish literature. The main key of Yunus's art and literary personality is in his pure, and sincere expression. While expressing his inner loneliness, he is gentle and artistic like a silverworker. Here, this attitude of Yunus brought him to the forefront as the ashik (Aşık) who transformed Anatolian Turkish into the language of poetry. He has made the greatest service to Turkish culture and has been the head of the those who served the birth of National literature in Anatolia by choosing Turkish as the written language. He used a lot of Arabic, and Persian words in his poems, and made his language into a form that we may call it heavy on occasion compared to today although it was pure. The richness of the vocabulary in Yunus Emre's language enhanced the aesthetic value of the poems.

He had poem adopted by the folk society by enriching the language of poetry with the words, idioms, and concepts used by people. Grammatical features which are seen in Yunus Emre's poems are the grammatical features determined in the works written in Anatolia in 13-15. centuries. Yunus's great mastery in language is that he can Express even the most abstract thought without being pretended. Because, there is a excellent harmony and a comfortable way of utterance in Yunus's language

Keywords: Yûnus Emre, Turkish Language, Mysticism, Ahmet Yesevî, Anatolia.

* Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü emekli öğretim üyesi, yardimcim1945@gmail.com, İzmir/TÜRKİYE, ORCID: 0000-0002-3528-0466.

GİRİŞ

Türk tasavvuf şiirinin önde gelen şairlerinden birisi olan, çağına sığmayan, yüzyılların üstünden aşarak bütün Anadolu'ya yayılan ve gücünden hiçbir şey yitirmeden günümüze ulaşan bir gizil güce sahip diyebileceğimiz Yûnus Emre, Türk edebiyatının en önde gelen şairlerinden biridir. O hem edebiyat tarihimizin hem de şiirlerinde işlediği konularla Türk düşünce tarihinin en önemli simalarındandır. Hatta diyebiliriz ki, ortaya koyduğu fikirler günümüz insanının içine düştüğü buhranlara ışık tutacak niteliktedir.

Türk tasavvuf edebiyatı alanında kendine has bir tarzın kurucusu olan Yûnus Emre, Ahmed Yesevî ile başlayan tekke şiiri geleneğini kendine özgün bir söyleyişle Anadolu'da yeniden ortaya çıkarmıştır. Yûnus Emre, Anadolu'da tasavvuf geleneğinin ve Türkçe şiirin öncüsü olmuş ve insan sevgisine dayalı bir görüşü geliştirmiştir.

Yûnus'un sanatı ve edebî kişiliğinin asıl anahtarı arı, duru ve içten anlatımına dayanmaktadır. O, bir konuyu dile getirirken sanki karşısındaki kişi ile bire bir konuşuyormuş gibi sıcak bir anlatım yakalamış, bu nedenle bütün yüreklerde önemli bir sevgi bağı örmüştür. Anlatımı genellikle süssüz, sanatsızdır. Yaptığı benzetmeler halk dilindeki gibi olup, halkın yaşantısından çıkmaz. Onun bütün manzumelerini kuşatan düşünce, tasavvuf düşüncesi ve yaşama biçimidir.

Sözü ve bu sözün etkisini açık ve sade bir dille anlatan Yûnus Emre'yi özgün yapan unsurlardan birisi sahip olduğu kendine özgü dil ve üslûbudur. Onun söyleyişlerinde yalınlık, arılık, açıklık ve içtenlik vardır. Sözün yoğunlaştırılması şeklinde nitelendirilen şiir;

Az söz erin görküdür

Çok söz hayvan yüküdür (Tatçı, 2005: 291)

diyen Yûnus Emre'de kısa, net ve özgün olup halk zevkine hitap eden ve lirizmin ön planda olduğu görülür. Seslerin belirli aralıklarla yinelenmesi, şiiri musikiye yakınlaştırarak ahengin çekiciliğine dayalı bir atmosfer yaratır. Şiirine koyduğu büyük öz, içtenlik ve gerçekçilik sayesinde bütün tarikatlarca benimsenmiş, bu nedenle Anadolu'da tekke şiirinin kurucularından biri olarak sayılmıştır.

Mevlâna Mesnevi'si için çok uzun yazmış, ben olsam:

Ete kemiğe büründüm

Yûnus diye göründüm (Anadol, 1993: 57)

derdim diyen Yûnus Emre'de, Mevlâna'nın uzun uzun ele aldığı didaktizm, kısa ve öz'dür.

Türkler Müslüman olmadan önce, Orta Asya'da çeşitli Türk devletleri kurmuşlar ve Uygurca, Köktürkçe vb. Türk alfabeleri kullanıp Türk medeniyetini oluşturmuşlardır. Türklerin tarih boyu; Uygurca ve Köktürkçe'nin dışında Mani, Soğd, Çin, Tibet, Süryani-nasturi, Brahmi ve Arap yazısı da kullandıkları bilinmektedir (Tekin,1997:7). Bu farklı yazıların kullanımı Türk dil ve kültürünü olumsuz yönde etkilemiştir.

Buhara, Semerkant, Fergana ve Taşkent gibi Orta Asya'daki Türk kentlerinin Kuteybe Bin Müslim komutasındaki Horasan birliklerince zapt edilmesi ile 19. yüzyıldan itibaren İslamiyet Türkler arasında yayılmaya başlamış, İslamiyet'in en önemli terimlerinin

bazıları olan; salât yerine namaz, vubâ yerine abdest, savm yerine oruç gibi kavramlar Türkçe'ye Arapça'dan değil, Farsça'dan geçmiştir.

11. yüzyılın ikinci yarısında Kaşgarlı Mahmud'un 'Guz' dediği Oğuzlar batıya göç ederek Selçuklu devletini kurmuş, 1055'te Bağdat'ı zaptedip, 1071'de Alp Arslan kumandasında Malazgirt savaşını kazanarak Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması yolunu açmıştır. Selçuklular dönemindeki Anadolu Türkleri ile doğudaki Türkler arasında sağlam bir kültür birliği olduğundan Anadolu'da Oğuz lehçesine dayalı yeni bir yazı dili oluşmaya başlamıştır. Fakat yeni oluşan bu yazı dilinin gelişip edebî ve ilmî bir dil niteliğine dönüşmesi çok kolay olmamıştır.

Anadolu'nun bunalımlar içinde yüzdüğü 13. yüzyılda Selçuklu yönetimi Türk düşünsel varlığının gelişimini de engellemiştir. Çünkü Selçuklunun kendi Türk olmasına karşın ana dili Farsçadır. Fakat her şeye rağmen Yûnus Emre'nin yaşadığı bu çağda, Anadolu'da Türk dili konusunda önemli bir farkındalığın olduğu görülmektedir. Karamanoğlu Mehmet Bey, ordusuyla Konya'ya gelip Şehzade Siyavuş'u tahta çıkarıp kendisi de onun veziri olduktan sonra 1277'de okuduğu ünlü söylevinde: "Bugünden sonra divanda, dergâhta, bârgâhta, mecliste ve meydanda Türkçe'den gayri dil konuşulmayacaktır." diyerek Türk diline verdiği değeri perçinlemiştir (Cengiz, 1983:102-103).

Anadolu'da başta Âşık Paşa olmakla birlikte birkaç Türk âşığı yetişmiş, şiirlerini Türk diliyle söylemiştir. Mevlâna'nın, Hacı Bektaş-ı Veli'nin, Hacı Bayram-ı Veli'nin, Ahi Evren'in arka arkaya çıkışları, tarikatların doğuş ve kuruluşları, Osmanlıların hızla gelişip yükselmeleri Anadolu'ya her yönden büyük değişim yaşatmıştır. Yûnus Emre'nin yaşadığı 13. yüzyılda birçok olumsuz koşullara karşın, Anadolu'ya yerleşen Türkler, Alp Erenler, âlimler, Yûnus gibi gönül adamları bu bölgeyi vatanlaştırmışlardır.

13. yüzyıl ortalarına doğru Batı Türkçesi de denen Oğuz Türkçesi ilk eserlerini vermeye başlamış, Oğuz şivesi ile Yûnus Emre'den önce Kıssa-ı Yusuf yazarı Ali ve Çarhname yazarı Ahmet Fakih eserlerini vermişlerdir.

Bu dönemde Yûnus Emre, Oğuz şivesini tercih etmiş ve manzumelerinde devrinin konuşma dilini kullanmıştır. Devletin resmi dili Farsça iken şiirlerini halkın konuştuğu dille yazması halktan yana oluşunu ve şiirlerini halka yönelik olarak ürettiğini göstermektedir. Yûnus Emre, bu davranışıyla kendinden sonraki halka dönük şairlerin öncüsü ve tasavvuf felsefecisi olmuştur.

Yûnus Emre'nin dili 13-14. yüzyıllarda Anadolu'nun önemli kültür merkezleri arasında yer alan Kırşehir ve yöresinde yaşamış Hacı Bayram-ı Veli, Ahi Evran, Âşık Paşa gibi Türk kültürünün temel taşlarıyla büyük yakınlık göstermiştir (Yardımcı, 2021: 34). Yaşamını bu yörede sürdüren Yûnus Emre'nin şiirlerindeki dil, Âşık Paşa ile Sultan Veled'in kullandığı dille aynıdır.

Manzumelerinde *Dede Korkut Kitabı*'ndan gelen söyleyişlerin, halk ağzında kullanılan deyim ve atasözlerinin yanı sıra klasik edebiyatından gelen mazmunlara da yer vermesi söylemini renklendirmiştir. Yûnus'un şiiri ses açısından incelendiğinde onun anlam

kadar sese de değer verdiği görülmektedir. Yûnus Emre'nin neredeyse şiirlerinin tamamında hâkim olan unsur "ben"dir. Yûnus'un "ben" ve "sen" zamirlerinin tekrarlanmasına gösterdiği önem dilimizde "ben"li anlatım"ı meydana getirmiştir. Böylece söz edebî olarak daha etkin kılınmıştır.

Yûnus Emre'de sanat, düşünce sistemiyle paraleldir. O, manzumelerinde düşüncelerini ele alırken kuru bir dil kullanmayıp fikirlerini estetik yapısı içinde kendine özgü bir ahenkle ortaya koymuştur:

Bir hastaya vardın ise
Bir içim su verdin ise
Yarın anda karşı gele
Hak şarabın içmiş gibi (Tatçı, 2005: 374)

deyişine baktığımızda yedi yüzyıl önce nasıl dile getirildiyse günümüzde de aynı şekilde kullanıldığı görülmektedir. Yûnus'un dili hep parlayan, akıcı samimi halkın kullanıp sürdürdüğü Anadolu Türkçesidir. Diğer bir ifadeyle "Anamızın dili"dir. Yûnus'u okurken, karşımıza sade ve ruhu şefkat dolu bir dervişin ilahi bir dille konuştuğu hissiyatına kapılmamızın sebebi de budur.

Yûnus'un büyük ustalığı, diyeceğini yapmacığa kaçmadan, rahat bir söyleyişle dile getirmesindedir. Tasavvufu, insani duyguları, ilâhi aşkı, varlık ve birlik görüşünü çağının Türkçesiyle sade fakat kendine özgü bir anlatımla açıklayan ender kişilerdendir. O, tasavvuf kültürünü konuşma diline uygulamakta üstün bir başarı göstermiş;

Senden ayrıl sana kaç (Aksan, 2005: 96)

gibi söyleyişlerle "Enel Hak" diyen Nesimî gibi belirgin bir yoğunlukta özetlemiş, en soyut düşünceleri bile temiz bir Türkçe ile ustaca anlatabilmiştir. Türkçenin bütün anlatım inceliklerini kullanması Yûnus'a, Türk şiirinin Anadolu'daki kurucusu unvanını almasını sağlamıştır.

Yûnus Emre, salt Türkçeyi şiir diline dönüştürürken seçtiği sözcüklerle yalnızca bir yenilik yaratmakla kalmamış, Türk dilinin içerik bakımından zenginliğini, duygusal etkinliğini ve dilin anlatım gücünü ortaya koymuştur.

Bir şiirindeki:

Canlar canını buldum
Bu canım yagma olsun (Tatçı, 2005: 264)

deyişinde şiirle ezgiyi birleştirip konuşur gibi söyleyerek dilin anlatımdaki zenginliğini ortaya koymuştur.

Yine yüzünü gördüm
Yine yüregim yandı
Dost senin aşkın odu
Yüreğime dayandı (Tatçı, 2005: 382)

dizelerinde de güçlü bir söyleyiş etkin olup, şiir dili çok açık, anlam çok derindir. Onun, halk ağzıyla sade, duru, özentisiz özünden gelen duyguların yansıması biçiminde çizdiği görüntülerin çağrışımları çığ gibi büyür:

Bir garip ölmüş diyeler
Üç günden sonra duyalar
Soguk suyla yuyalar
Şöyle garip bencileyin (Tatçı, 2005: 269)

şeklinde halkın dilinden söyleyişe bir ömür sığdırmış, Türk edebiyatında yalnızlığı, garipliği, kimsesizliğin zorluklarını ve sıkıntılarını en güzel ve en özgün ifadelerle dile getirmiştir. Yine:

Ne kapı vardır giresi
Ne yimek vardır yiyesi
Ne ışık vardır göresi
Dün olmuştur gündüzleri (Tatçı, 2005: 355)

ve

Başları ucunda hece taşları
Ne söylerler ne bir haber verirler (Yardımcı, 2014: 23)

gibi deyişleri anlam vurgusunun ve söyleyiş gücünün ne kadar üst noktada olduğunu göstermektedir.

Dili kullanmada ve sözcük seçimindeki ustalığı:

Karlı dağların başında
Salkım salkım olan bulut
Saçın çözüp benim için
Yaşın yaşın ağlar mısın (Tatçı, 2005: 264)

dizelerinde görüldüğü gibi iç yalnızlığını dile getirirken bir gümüş işlemecisi telkâri ustası gibi ince ve sanatkâranedir. İşte, Yûnus'taki bu tavır onu Anadolu Türkçesini şiir diline dönüştüren âşık olarak ön plana çıkarır.

Bir toyu toylamak gerek
Bir soyu soylamak gerek
Bir sözü söylemek gerek
Kimse anı bilmez ola (Tatçı, 2005: 317)

gibi söyleyişleriyle halka, düşünüş ve hissedişini tam anlamıyla kendi gönlünde duyan Yûnus, ninnilere özgü ses yinelenmelerini şiirlerine bir musiki gibi yedirmiş ve seslerin tanımladıkları sözlere benzetilmesi becerisini benzersiz bir güzellikte kurmayı bilmiştir.

Yûnus, dilde, duyuş ve düşünüşte halktan hiç kopmamış, halk dilini ustaca kullanıp halk yaşantısından kesitler sunmuştur. Onun dili halkın beğenip sahip çıktığı Türkçedir. Yûnus Emre Divanı, hem âşık hem de tekke edebiyatında önemli bir etkiye sahiptir.

Döneminde çağdaş bir edebiyat dili oluştururken o, halkın diline, sözlü kültüre ve yazılı edebiyata dayanmıştır. Yûnus'un kullandığı sözcük ve anlatım kalıpları, mecaz ve

semboller Türkçenin edebiyat dili olmasında önemli bir dönüm noktasıdır. Türkçeyi yazı dili olarak seçerek Türk kültürüne en büyük katkıyı yapmış, Anadolu’da milli edebiyatın teşekkül etmesine hizmet edenlerin öncülerinden olmuştur.

Yûnus’un bütün şiirlerini gözden geçirince dilinin katıksız bir Türkçe olmadığı görülmektedir. Hint, İran ve Yunan mitolojisinden gelen terimler, din yoluyla giren birçok yabancı sözcükler, tasavvufî ilgili terimlerin yanında çeşitli ayet ve hadisler, divan şiirinin kimi öğeleri onun şiirleri arasında yer almıştır.

Dil konusunda İslam kültürünün baskısı altında kalmış, yalnız aydın kişiler arasında kullanılan âkil (akıllı), pinhan (gizli), cür’a (yudum), mevc (dalga), visal (kavuşma), münkir (imansız), kâfir (dinsiz), tâc (derviş külâhı), gibi Arapça ve Farsça sözcüklere şiirlerinde bol bol yer verip dilini devrine göre arı da olsa günümüze göre yer yer ağır diyebileceğimiz bir biçime sokmuştur.

Yûnus Emre’nin kimi şiirlerinde doğal olarak kullandığı Arapça ve Farsça kavramlar akıcılığı yitirmekte, söyleyişi zorlamaktadır. Örneğin Risaletü’n Nushiye’nin dili oldukça ağırdır.

Yûnus Emre’nin dili, Nihat Sami Banarlı’nın dediği gibi “Ortak İslâm medeniyeti içinde öteden beri gelişmeğe başlamış, yine ortak medeniyet dillerinden Türkçeleştirilmiş kelimelerle zengin bir İslâmî Türk dilidir” (Banarlı, 1987: 355). Yûnus Emre’nin yaşadığı ve şiirlerini söylediği devirde Anadolu şairlerinin dili ortak İslâm kültürünün etkisi altında kalmış, fakat pek çok halk âşığıyla birlikte Yûnus’un dili de yüksek Türk kültürünün altında ezilmemiştir.

Yûnus Emre, Farsça sözcükler olan “mujda” sözcüğünü “muştı”, “tâze” sözcüğünü “teze” ve “dânişmend” sözcüğünü “danişman” biçiminde kullanarak bir nevi Türkçeleştirmiş ve şiirlerinde ustaca kullanışıyla günlük söyleyişimize dahil etmiştir (Kaplan, 1991:175).

Dikkat edildiğinde Yûnus’un dili, *Dede Korkut*, *Battal Gazi* gibi epik eserlerde gördüğümüz yarı mistik, yarı epik eserlerde bulunan dil özelliklerinin, Nasreddin Hoca fıkraları gibi sözlü kültür ürünlerinin yarattığı halk dili özelliklerinin, Şeyyad Hamza, Sultan Veled gibi mutasavvıf şairlerin kullandığı mistik yapıya sahip dil özelliklerinin ve Hoca Dehhani’nin dili gibi klasik edebiyatın ilk dönemlerine ait dil özelliklerinin senteziyle ortaya çıkmış, tasavvuf kültürünü konuşma diline uyarlamadaki ustalıkla en soyut kavramları bile arı, duru bir Türkçe ile ustaca anlatabilen Yûnus Emre, Yûnus dili diyebileceğimiz bir dil yapısına sahiptir.

Yûnus Emre’nin dilindeki kelime ve mazmun kadrosunun zenginliği manzumelerin estetik değerini artırmaktadır. O, şiirlerini yerel sözcük, deyim ve kavramlarla zenginleştirerek şiirin toplumun her kesimi tarafından sevilmesini sağlamıştır. Onun Türkçesi, köylünün, çobanın, şehirdeki esnafın ve sanatkârın Türkçesidir. Yûnus, şiirlerinde kullandığı dille halka inmiş, şiirleri bestelenerek tekkelerde okunmuş ve şiirimizde Yûnus tarzı denilen yeni bir edebi yolun açılmasına vesile olmuştur.

Onun kısa cümlelerle açık ve doğrudan sonuca giden anlatım gücü dilin etkisini artıran kendine özgü bir özelliktir. Yûnus Emre'nin şiirlerinde görülen dilbilgisi özellikleri 13-15. yüzyıllarda Anadolu'da yazılan eserlerde saptanan dilbilgisi özellikleridir.

Eski Anadolu Türkçesi'nin fonetik ve morfolojik özelliklerini onun söz dağarcığında bol miktarda görmek mümkündür. Yûnus'un şiirlerinde söz dizimi açısından bazı aksaklıkların görülmesi aruz ölçüsünün dilimize aykırılığından kaynaklanmaktadır. Yûnus Emre'nin şiirinde:

Yüz bin Ferhâd külüng almış
Kazar taglar bünyâdını
Kayalar kesüp yol eyler
Âb-ı Hayât akıtmaga (Tatçı, 2005: 17)

biçiminde birbirini çağrıştıran yakın ya da zıt anlamlı sözcükler ustaca kullanılarak okuyucunun hayal gücünü harekete geçirdiği görülür.

İslamiyet'in kabulüyle birlikte konuşma diline giren, bugün dahi halk dilinde yaygın şekilde kullanılan can, çare, dünya, mal, ömür, vakit gibi yabancı kelimeler benimsenmiş, çoğu Anadolu'da konuşma dilinde halâ yaşayan; ağu, arı, artık, bezek, buyruk, danışık, dirlik, duruşmak, erk, esen, esrimek, ışmak, iletmek, kez, tanık, üleşmek, ün, yankı, yargı, yitirmek gibi kelimeler dil devriminden sonra yazı dilimize kazandırılmıştır.

Divanu Lûgat'it-Türk'te, Süheyl ü Nevbahar'da, Kitab-ı Dede Korkut'ta yer alan ve Türk halklarının binlerce yıl öncesinde kullanılmış kelimelerini alıp şiirinde kullanan Yûnus Emre için 'Yûnus bir medeniyet dilinin kurucusudur' diyenler pek haksız sayılmazlar.

Yûnus Emre'nin dili, bir Türk-İslam medeniyeti dilidir. Sonradan Osmanlı Türkçesi olarak adlandıracağımız dilin de temeli Yûnus Emre tarafından atılmıştır denebilir.

Taş gönülde ne biter
Dilinde agu tüter
Nice yumşak söylese
Sözü savaşa benzer (Tatçı, 2005: 79)

gibi dizelerinde yaşadığı çağın güncel sözcüklerinin yer aldığı görülür. Köyde yaşayan kişiyle, kent merkezinde yaşayan kişinin Yûnus Emre'yi aynı şekilde bilip, şiirlerini aynı şevkle söylemesi bilgi, bilim, gerçek, Tanrı, ölüm, sevi gibi konulardaki görüşlerini manzumelerinde kendine has bir söylemle eritmesi bize, "Yûnus Emre'nin dili bugün de yaşayan bir medeniyet dilidir" sözünü dile getirtmektedir. Yûnus Emre'nin dili üzerine bazı bilim adamı ve araştırmacıların görüşleri şöyledir:

Yûnus Emre'nin dilini çağdaşlarıyla karşılaştırıp onun dilinin Şeyyad Hamza, Hoca Dehhânî, Âşık Paşa ve Said Emre'nin eserlerindeki dille aynı olduğu kanısına vararak Yûnus'un hâlis Anadolu'lu olduğunu söyleyen Abdûlbaki Gölpınarlı'ya göre, "Yûnus'u benimseyen halk, Yûnus'un dilini değiştirmeye koyuldu ve bu sayede Yûnus'un dili her devrin hatta bugünün dili oldu" demektedir (Gölpınarlı, 1992: 113).

Fuad Köprülü, dil hususiyetleri yönünden Yûnus'un çağdaşlarıyla birlikte dâhil olduğu Eski Anadolu Türkçesi'nin Azeri lehçesiyle büyük bir yakınlık ve benzerlik gösterdiğine dikkat çekerek Yûnus'un dilini, o devir Anadolu eserleri gibi, biraz arkaik olmakla beraber, saf Anadolu Türkçesi olarak görmektedir (2007: 273).

Fahir İz, Yûnus'un sonraki yüzyıllarda üç ayrı kol olarak gelişen Dîvân, Tekke ve Halk şiiri biçimlerini kapsayan şiir ve dil anlayışıyla gerçek Türk şiirini yarattığı görüşünde olup "Nasıl ki İtalyan yazı dilinin kurucusu Dante ise, onun çağdaşı olan Yûnus Emre de Türk şiir dilinin kurucusudur." demektedir (1991: 2009).

Yûnus Emre üzerine en geniş çalışmalardan birini yapan Mustafa Tatçı ise, Yûnus'un asıl gücünün Türkçeyi sanatkârâne bir üslûpla kullanmasında aramaktadır. Tatçı, "Yûnus'un dilinde Türkçe, edebî ve estetik bir hüviyet kazanmış, canlanıp yayılmıştır. Üstelik bu dil, İslâmî Türk medeniyetinin o devirde taşıdığı bütün zenginliği içine alan ve aksettiren bir özellik arz eder." demektedir (2008: 97).

Yûnus'un dildeki büyük ustalığı en soyut düşünceleri bile yapmacığa kaçmadan anlatıvermesidir. Yûnus Emre'nin şiirleri içerik, biçim ve dil yönünden incelenince musiki ile bütünleşen bir yapının ortaya çıktığı görülür, çünkü, Yûnus'un dilinde mükemmel bir ahenk ve rahat bir söyleyiş edası bulunmaktadır. Şiirleri bestelenen sayısız sufi âşık arasında Yûnus Emre'nin en çok tercih edilen olmasında dilindeki yalnlık, içtenlik ve fikirlerindeki derinliğin büyük payı vardır.

KAYNAKÇA

- AKSAN, Doğan (2005). *Yunus Emre Şiirinin Gücü*, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- ANADOL, Cemal (1993). *Gönüller Sultanı Tunus Emre*, İstanbul: Kamer Yayınları.
- BANARLI, Nihat Sami (1987). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Cilt I, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- CENGİZ, Halil Erdoğan (1983). *Divan Şiiri Antolojisi*, Ankara: Bilgi Yayınları.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki (1992). *Yûnus Emre ve Tasavvuf*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- İZ, Fahir (1991). *Yûnus Emre, Seçme Makaleler*, Ankara.
- KÖPRÜLÜ, Fuad (2007). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- TATÇI, Mustafa (2005). *Yûnus Emre Divânı Tenkitli Metin*, Ankara: MEB Yayınları.
- TATÇI, Mustafa (2008). *Yûnus Emre Dîvânı İnceleme*, İstanbul: H Yayınları.
- TEKİN Talat (1997). *Tarih Boyunca Türkçenin Yazımı*, Ankara: Simurg Yayınları.
- YARDIMCI, Mehmet (2014). *Âşıklarımız, Halk Şiiri Tahliller*, İzmir.
- YARDIMCI, Mehmet (2021). *Yunus Emre Yaşamı Sanatı ve Şiirlerinin Tahlilleriyle*, Bursa: Dora Yayınları.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı: Bu yazının tamamı bir yazar tarafından hazırlanmıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için maddi destek alınan herhangi bir kurum ya da kişi yoktur.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmada potansiyel bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için Etik Kurul Belgesi gerekmemektedir.

SÜNBUŁ-ZÂDE VEHBÎ'NİN LUTFİYYE'SİNDE İLİM VE OĞLU LUTFULLAH'A İLİM KONUSUNDAKİ TAVSİYELERİ

Sunbul-zade Vehbî's Advices on Knowledge in Lutfiyye and Advices to His Son
Lutfullah on Knowledge

Dr. Öğr. Üyesi Vicdan ÖZDİNGİŞ*

ÖZ

İnsanlara yol göstermek, öğüt vermek maksadıyla yazılan manzum veya mensur eserlere nasihatname ya da pendname denir. Sünbül-zâde Vehbî, oğluna öğüt vermek için "Lutfiyye-i Vehbî"yi kaleme almıştır. Eser mesnevi nazım şekliyle yazılmış bir nasihat-nâmedir. İnsanlara yol göstermek, öğüt vermek maksadıyla yazılan manzum veya mensur eserlere nasihat-nâme (pend-nâme) denir. Sünbül-zâde Vehbî, oğlu Lutfullah'ın "güzel huylara sahip olarak büyümesi ve yüce rütbelere erişmesi"ne yardımcı olması düşüncesiyle Nâbî'nin Hayriyye'sini örnek alarak Lutfiyye-i Vehbî'yi kaleme almıştır. Vehbî, eserini oğlu için yazdığını belirtse de, bütün gençler için yazmıştır. Vehbî, eserinde toplumsal kural ve ahlâkî değerlerin hepsine değinmiş, çeşitli ilimlere dair bilgilerden sonra, diğer konuları belli bir düzene göre sıralamıştır.

Çalışmada, öncelikle şairin edebî kişiliği kısaca değerlendirilmiştir. Ardından Lutfullah için kaleme alınan Lutfiyye'deki ilim, ilmin faydaları, hocaya saygı, ilim konusunun öncelikleri ve çeşitli ilim dalları hakkındaki düşünceleriyle Lutfullah'ın öğrenmesini istediği faydalı ilimler veya istemediği batıl ilimler hakkındaki düşünceleri ele alınmıştır. Ayrıca sosyal hayatın hemen her konusuna temas eden şairin, hayat tecrübelerine de yer verilerek, beyitlerle ilim konusu değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sünbül-zâde Vehbî, Mesnevî, Lutfullah, Nâbî, Nasihat-nâme.

ABSTRACT

Poetic or prosaic works written so as to guide, and give advice to people are called nasihat-name, or pend-name. Sunbul-zade Vehbi wrote "Lutfiyye-i Vehbi" out to give advice to his son. The work is an advice-book written in mathnawi verse. Poetic, or prosaic works written on the purpose of guiding, and giving advice to people are called nasihat-name (pend-name). Sunbul-zâde Vehbî wrote Lutfiyye-i Vehbî by taking Hayriyye by Nâbî as an example, with the thought of helping his son Lutfullah to grow up with good habits and reach supreme ranks. Although Vehbi states that he wrote his work to his son, he wrote it for all young people. In his work, Vehbi mentioned all of the social rules, and moral values, after the information on various sciences, he listed other subjects in a certain order.

In study, first the poet's literary personality, was evaluated briefly. Then his thoughts on beneficial knowledge that he wanted Lutfullah to learn or superstitious knowledges that he did not want are discussed with his thoughts on knowledge, benefits of knowledge, respect for the teacher, priorities of the subject of knowledge and various branches of knowledge in Lutfiyye, which he wrote for Lutfullah. In addition, the subject of knowledge was evaluated with beits by including the life experiences of the poet, who touched almost every subject of social life.

Keywords: Sunbul-zade Vehbi, Mathnawi, Lutfullah, Nâbî, Nasihat-name.

* Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü emekli öğretim üyesi, ozdingisv@gmail.com, Konya/TÜRKİYE, ORCID: 0000-0003-2520-9399.

GİRİŞ

Bir milletin sosyal hayatını, kültürel seviyesini ve inanç sistemini bilmek için tarih araştırmalarının yanında edebiyat araştırmalarının da yapılması gerekir. Osmanlı devlet idaresinde yer almış ve önemli bir yer işgal eden şairlerin eserleri incelenmeden, o devletin sosyal yapısı, siyasi teşkilatları ve inanç sistemi hakkında elde edilen bilgiler eksik kalacaktır. Bu noktada dikkate alınması gereken eserler arasında mesnevi nazım şekliyle yazılmış olanlar da vardır. Mesneviler konularına göre; “aşk konulu mesneviler, dinî-tasavvufi mesneviler, ahlakî ve öğretici mesneviler, savaş ve kahramanlık konulu mesneviler, bir şehri ve güzelliklerini anlatan mesneviler, mizahî mesneviler” şeklinde ad alırlar. Ahlakî ve öğretici mesneviler, öğüt ve bilgi vermek amacıyla yazılırlar. Türlü konularda öğüt vermek için yazılan mesnevilere “pend-nâme” ya da “nasihat-nâme” denir. Bu tür mesnevilerde dinî, toplumsal ve ahlakî birtakım öğütler vererek okuyucuyu, o çağın gereğine göre yaşamın bütün evreleri için hazırlamak ve yetiştirmek amacı vardır (Dilçin, 2009: 167-195).

Anadolu’daki ilk nasihat-nâme örnekleri XIII. yüzyılda görülmeye başlar. Yûnus Emre’nin *Risâletü’n-nushiyye*’si ile Ahmed Fakih’in *Çarhnâme*’si bunlardandır. Nasihat-nâme türünde önemli eserlerin verildiği dönemler arasında XVIII. yüzyıl gelmektedir (Pala, 2006: 409-410). Bu dönemde, Zarîfî’nin dinî, tasavvufî ve ahlakî nasihatlerden oluşan *Pend-nâme*’si, Emîrî’nin hayat tecrübelerini oğluna anlattığı *Nasihat-nâme*’si vardır. Akhisarlı Şeyhülislâm Vassâf Abdullah Efendi (Abdî), *Hayâl-i Behcet-âbâd* mesnevisinde *Gülistân*’dan aldığı bazı hikâyelerin tercümesine yer vermiştir. Diyarbakırlı Seyyid Ahmed Mürşit Efendi’nin 1746 tarihinde Aydınlı Müridî’nin *Pend-i Ricâl*’ine nazire olarak yazdığı *Pend-i Mürşidî* veya *Nasihat-nâme-i Mürşidî* isimli hacimli mesnevisinde dinî konularla ilmî ve benzeri konularda öğütler vermiştir. Naîmüddin Temişvârî’nin *Pend-nâme-i Naîmüddîn* diye de anılan *Silk-i Cevâhir* isimli mesnevisinde ise, atasözlerinden hareketle çeşitli öğütler de bulunmaktadır (Şentürk ve Kartal, 2010: 523).

Bu asırda Sünbül-zâde Vehbî de, oğlu Lutfullah’ın “güzel huylara sahip olarak büyümesi ve yüce rütbelere erişmesi”ne yardımcı olması düşüncesiyle *Lutfiyye-i Vehbî*’yi kaleme almıştır. Eser, klâsik mesnevi biçimine uygun olarak “giriş bölümü, konunun işlendiği bölüm ve bitiş bölümü” şeklinde tertip edilmiştir. Dönemin ilim ve anlayışına ışık tutan didaktik bir eserdir. İncelemede önce şairin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Ardından Vehbî’nin *Lutfiyye*’de ilim, ilmin faydaları, hocaya saygı, ilim konusunun öncelikleri ve çeşitli ilim dalları hakkındaki düşünceleri değerlendirilmiştir. Müellifin Lutfullah’ın öğrenmesini istediği faydalı ilimler veya öğrenmesini istemediği batıl ilimler hakkındaki fikirleri ele alınmıştır.

1. Sünbül-zâde Vehbî’nin Hayatı, Edebi Kişiliği ve Eserleri

1.1. Hayatı ve Edebi Kişiliği

Sünbül-zâde Vehbî, 18. yüzyılın yetiştirdiği önemli şahsiyetlerden biridir. Asıl adı Mehmed olup tahminen 1133/1718 tarihinde Maraş’ta doğmuştur. Sünbül-zâdeler lakabıyla meşhur bir aileye mensup olduğu için Sünbül-zâde diye tanınmıştır. Rivayete göre Vehbî mahlasını, Seyyid Vehbî ona daha çocukken vermiştir (Beyzâdeoğlu, 1994: 11; Kartal ve Şentürk, 2014: 515). İlk eğitimini ve medrese tahsilini Maraş’ta tamamladıktan sonra

İstanbul'a gitmiştir. Devrinin ileri gelen şahsiyetlerine kaside ve tarihler sunarak tanınmaya başlayan Vehbî, Yaş, Bükreş, Eflâk, Boğdan, Siroz, Rodos, Silistre, Manisa, Siroz ve Bolu kadılıklarında bulunmuştur. 14 Rebülevvel 1224/29 Nisan 1809 tarihinde vefat eden şairin mezarı Edirnekapi'sı dışındadır (Beyzâdeoğlu, 1994: 11; Kartal ve Şentürk, 2014: 515). Bir asra yakın süren ömrü ile III. Ahmed, II. Mahmud arasındaki sekiz padişah dönemimi yaşayan Vehbî, III. Selim tarafından "sultânü's-şuarâ" seçilmiştir (Beyzadeoğlu, 1994: 14). *Tuhfe*'siyle Farsçaya, *Nuhbe*'siyle Arapçaya olan vukufunu gösteren Vehbî, kolay yazabilen güçlü bir şair olmasına rağmen, derbeder kişiliği sebebiyle yeteneğini tam olarak şiirlerine yansıtamamıştır (Kartal ve Şentürk, 2014: 516).

Vehbî'nin şiirleri, teknik açıdan sağlam olsa da dikkat ve özenden uzak, sathî ve kuru söyleyişler durumundadır. Klâsik estetik çizgide kalan Vehbî'nin şiirlerinde mahallî unsurlar da önemli bir yer tutar. İstanbul'un semtlerini, güzellerini ve Boğaz âlemlerini tasvir ettiği şiirlerinde Nedim etkisi görülmektedir. Ancak coşku, incelik ve lirizm bakımından Nedim'den oldukça uzaktır. Şiirlerinde yer alan halk diline ait kullanımlar, realist tasvirler, hicivler, farklı kafiye ve redif kullanımları ile kelime oyunları ondaki Sâbit etkisinin yansımalarıdır. Nedim tarzında söylenmiş âşıkane şiirlerinin yanında, Nâbî yolunda yazılmış hikemî şiirleri de bulunmaktadır (Kartal ve Şentürk, 2014: 516).

1.2. Eserleri

Sünbül-zâde Vehbî'nin; *Divan*, *Tuhfe-i Vehbî*, *Nuhbe-i Vehbî*, *Şevk-engiz* ve *Lutfiyye* isimli eserleri vardır.

Lutfiyye: Sünbül-zâde Vehbî, oğlu Lutfullah'a nasihat etmek amacıyla Nâbî'nin Hayriye'sini örnek alarak Lutfiyye-i Vehbî'yi kaleme almıştır (Beyzâdeoğlu, 1994: 17; Bilgin, 2003: 236). Dönemin ilim anlayışına ışık tutan bu eser, aruzun "Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilün" kalıbıyla yazılmıştır. Eser, iki beyitlik tarih kıt'asıyla birlikte 1181 beyitlik bir nasihat-nâmedir. Şairin ifadesiyle bir haftada yazılan ve eğiticilik yönü ağır basan bir eserdir:

Hoş bilürsin ki eyâ nahl-i habîr
Bunu bir heftede itdüm tahrîr (1152)

Bâ- husus olmuş idim pek hasta
Nola yazdımsa şikeste- beste (1153)

Şübhesiz kuvvet-i intâk-ı İlâhî'dir kim
Kilk-i Vehbî bunı bir heftede itti ithâm (1180) (Beyzâdeoğlu, 1994: 163-167)

Eser, âhenk ve titizlikten yoksun olmasına, Nâbî'nin eserindeki orijinaliteye sahip olmamasına rağmen, özellikle muhtevasından dolayı beğenilip kabul görmüştür. Pek çok noktada Nâbî ile aynı düşünceye sahip olan Vehbî, oğluna faydalı ilimler olarak kabul ettiği "*tefsir, hadis, fıkıh gibi dini ilimlerle tıp, mantık, tarih ve edebiyat*" gibi bilimlere temayül göstermesini tavsiye etmiş; *felsefe* ve *musikiye* itibar etmemesini tembihlemiştir. Ayrıca Nâbî'nin Hayriye'sini de okumasını istediği oğluna, dinî-ahlakî öğütler vermiştir. Şair, asrının sosyal hayatında dikkat edilmesi gereken hususları doksan bir başlık altında toplayarak duygu ve düşüncelerini aktarmıştır. Vehbî, eserini H. 1205/M. 1791 yılında yazmıştır (Beyzâdeoğlu, 1994: 17). Vehbî, eserinde oğlu Lutfullah'a öncelikle çeşitli ilimlerin faydalarını ve bu ilimleri öğrenmesi gereğini anlatmıştır. Daha sonra da çeşitli

ahlâk kaidelerini öğütlemiş, ayrıca bazı kötü huylardan da kaçınmasını salık vermiştir. Sünbül-zâde, eserinde toplum içinde nasıl davranılması gerektiğini, ahlâk kurallarının neleri emrettiğini anlatmış, çeşitli meslekler ve meslek sahiplerinin eksik yönlerine işaret ederek meslek seçiminde tavsiyelerde bulunmuştur. Şair, ilmin değerine ve hoca hakkına da temas etmiştir (Beyzâdeoğlu, 1994: 17).

2. Sünbül-zâde Vehbî'nin *Lutfiyye*'sinde İlim

Mesneviler, belirli bir tertip sistemine göre meydana getirilmektedir. Buna göre "giriş bölümü, konunun işlendiği bölüm ve bitiş bölümü" olmak üzere üç bölüm vardır. Giriş bölümünde; "Besmele, tevhid, münâcât, na't, mi'rac, mu'cizât ve medh-i çehâr-yâr, padişah için övgü, devlet büyüğüne övgü ve sebab-i te'lif" gibi kısımlar bulunur. Konunun işlendiği ana bölüm; mesnevilerde "âğâz-ı destan, âğâz-ı kıssa" gibi başlıklarla başlar. Burada ele alınan konular eserden esere değişmektedir. Bitiş bölümünde ise şairler söylediklerini birkaç maddede ortaya koyarlar. Bunlar; "Tanrı'ya hamd ü sena ve dua, saltanata övgü ve saltanatın devamı için dua; şairin eseriyle ve şairliğiyle övünmesi; tanınmış mesnevi şairleri ve eserlerini anma; şairin eserine verdiği ad; hasetçilerden, acemi ve dikkatsiz müstensihlerin esere vereceği zarardan Tanrı'ya sığınma, mesnevinin beyit sayısı, mesnevinin yazılışı ile ilgili tarih ve okuyucudan hayır dua isteme"dir (Çiçekler, 2004: 320-322).

Sünbül-zâde Vehbî, *Lutfiyye-i Vehbî*'ye mesnevi planına göre 'Besmele' ile başlar ve ardından 1'den 39'a kadar olan beyitler arasındaki 'Giriş Bölümü'yle devam eder. Bu bölüm, "hamdele, yaradılış felsefesi, Hz. Peygamber'e salat ve selam, dua ve sebab-i telif" kısımlarıyla tamamlanır. Burada "Der-Hitâb-ı Ferzend-Hîş" başlığı altında eserini neden yazdığını ayrıntılı olarak açıklar:

Hamd O Hallâka ki kıldı ihsân
Bir avuç toprağa şekl-i insan (1)

(İhsan buyurarak bir avuç toprağı insan şekline sokan O yaratıcıya hamdolsun).

Hem idüp lâyük-ı hüsn-i takvim
Akl ile ilm itdi tekrîm (2)

(O, insanı akılla, ilimle yücelterek yaratılmışların en güzeli olmaya layık gördü).

Şeref-i nutkile hem ol Mennân
Kıldı mümtaz-ı gürûh-ı hayvân (3)

(O, ihsan sahibi insana konuşabilme şerefini bağışlayarak yaratılmışların bütününe üstün kıldı).

Kabil-i ilm ü kitabet itdi
Sâhib-irüşd ü dirayet etdi (4)

(O, insana öğrenme ve yazma yeteneği vererek olgunlaştırdı ve dirayet sahibi kıldı).

Kerem ü ni'meti bî-pâyândur
Şükri vacip ne ulu Yezdân'dur (5) (Beyzâdeoğlu, 1994: 19)

(Kereminin, nimetinin sonu yoktur. O şükürü vacip olan ne büyük Allah'tır).

Şair, çalışmasına Hamdele ile devam ederek insanın yaradılışını anlatır. Bu bölüm çalışmanın 1-9. beyitleri arasındadır. Vehbî, Allah'ın insana akıl verdiğini ve yaratılmışların en güzeli olmaya layık görüldüğünü söyler, insana bahsettiği lütuflara değinir. İnsana

konuşma ve yazma yeteneği verdiğini, keremini tamamlamak için nebiler gönderdiğini, emir ve yasakları göstermek için kitap indirdiğini ve insanlara doğru yolu öğrettiğini söyler (Sarioğlu Çevik, 2019: 87):

Eyledi Ahmed-i muhtârı resûl
Ki ide âlemi hakka mevsûl (10)

Ana hem sâir olsun salavât
Buluruz anlar ile biz de necât (15) (Beyzâdeoğlu, 1994: 21)

Sünbül-zâde Vehbî, 10-15. beyitler arasındaki duadan sonra, *Lutfiyye*'nin sebeb-i telif bölümüne geçer. Bu bölümde Sünbül-zâde, nasihat-nâmeyi Lutfullah'a yazdığını belirtir. Vehbî, *Lutfiyye*'sinde "Der-Hitab-ı Ferzend-i Hîş" başlığı ile verdiği kısımda evladına hitap eder:

Ba'dezâ ey veled-i âgahım
Cigerim pâresi Lutfullah'ım (16)

Vey güzîde Güher dürc-i şeref
Mihri-tâbende ruh-i bürc-i şeref (17)

Hamdülillâh ki Hudâ-yı mennân
Seni bu bendeye kıldı ihsan (21)

Vey gözümün nûrî sürûr-ı kalbim
Ömrümün vâri huzur-ı kalbim (20) (Beyzâdeoğlu, 1994: 21)

Vehbî, oğlunun huyundan, davranışından, güzel ahlâka sahip olmasından memnundur. Şair, oğlunun rıza kazanmak için gayret etmesini ve Allah'ın ondan hoşnut olmasını istemektedir. Mayası temiz bir soya sahip olduğunu, kişiliğinin özünde bu soyluluğun kendisini gösterdiğini, ona öğüt vermeye gerek olmadığını söylemektedir. Şair, aşağıdaki beyitle iyi dilek ve temennilerini şöyle belirtmektedir:

Ki mehâmîd ile mümtâz olasın
Lâyık-ı rütbe-i i'zâz olasın (29) (Beyzâdeoğlu, 1994: 22)

(Böylece senalarla yücelerek layık olduğun rütbeyle ağırlanasın.)

O sebebden buni itdüm tahrîr
Diyessin kim eser-i vâlid-i pîr (30) (Beyzâdeoğlu, 1994: 22)

(İşte onun için bu eseri yazdım ki "yaşlı babamın eseri diyessin" diyerek *Lutfiyye*'nin yazılış sebebini açıklar.)

Şair, ayrıca nasihat türünde birçok eserin varlığından söz eder; kendisi de Nâbî'yi örnek alıp söylenmesi gerekeni söyleyerek eseri özet hâlinde yazdığını belirtir:

Fenn-i ahlâkda çoktur te'lîf
Nazm u nesr üzre olmuş tasnif (31)

Lik Nâbî-i dakika-dânın
Ya'ni ol pîr-isühan-pîrânın (32)

Oğluna ise, "Bazen Nâbî'nin eserine, bazen benim eserime bakarsan babanın sözlerinin değerini anlarsın. Böylece senin için yazılıp tamamlanan bu esere "*Lutfiyye-i Vehbî*" diye ad koydum. Sen de çocuklarına öğüt verip bunlardan güzellerini söylersin" demektedir:

Hamdülillâh ki Hudâ-yı mennân
Seni bu bendeye kıldı ihsan (21)

Pend-i Hayriyyesidür pür ma'nî
Dime yazmış nice mâlâya'ni (33)

Ben de yazdım sana bu muhtasarı
Hâzır itdüm ne ise mâhazarı (35)

Gâh ana geh buna eyle nazarı
Bilsin kadr-ı makâl-ı pederi (37)

Çün seninçün yazılup oldı tamâm
Kodı Lutfiyye-i Vehbî deyü nam (38)

Sen de evlâdına nush eylesin
Bundan a'lâlarını söyleyesin (39) (Beyzâdeoğlu, 1994: 21-23)

Konunun işlendiği bölüm, eserde “Der-Fezâil-i İlm-i Şerîf” başlığıyla başlayan mesnevinin ana bölümüdür. Bu kısımda 95 başlık vardır. Bunlardan 29 başlık ilimle ilgilidir. İlim konusu 40-342. beyitler arasındır.

Eser, hâtime bölümüyle biter. Bu bölüm 1152-1181. beyitler arasındır. Vehbî, bu bölümde, eserini bir haftada yazdığını, çok hasta olduğunu, saçma sapan, kırık dökük sözlerinden hasta hâlinin anlaşıldığını, karalama hâlinde yazdığını ifade eder. Vehbî, bazı nüktelerinin şairâne olduğunu; gülmeye vesile olsun diye eserinde mizahî bir üslup tercih ettiğini söyler. Nasihatini gönülleri hoş tutacak şekilde, rağbet görsün diye yazdığını belirtir. Sünbül-zâde Vehbî, tecrübesini eserine yansıttığını ve eserini yaşadığı çağın ihtiyaçlarına göre kaleme aldığını dile getirir:

Anla kim bu yazılan güftârı
Ekseri tecrübemin âsârı (1175)

Gayriler böyle dekâyık yazamaz.
Yazsa da asra muvafık yazamaz (1176)

Fehm idüp kadrini vicdânında
Hırz-ı cân eylesin yanında (1177) (Beyzâdeoğlu, 1994: 166)

Vehbî, şairliği ve şiiriyle de övünmektedir. Öyle ki aynı yüzyılda şiir yazarlardan daha iyi yazdığını belirtir. Şair, oğlundan ve okuyucudan hataları olursa affedilmesini, oğlunun güzel ahlâkla ahlâklanmasını ister. Ayrıca Vehbî, görenlerin oğlunu tebrik etmesini arzulamakta, Lutfullah'a “İhyâ-i Ulûm, Hayriyye, Ahlâk-ı Alâ'î” gibi eserleri okumasını tavsiye etmekte ve şiir ile dinî, ahlâkî eserleri referans göstermektedir:

Okı bin cân ile İhyâ-yı Ulûm
Hüsn-i hulk anda ser-â-pâ ma'lûm (1163)

Eyle Ahlâk-ı Alâ'î'ye nazar
Bul Nasîrî'deki ma'nâyâ zafer (1164) (Beyzâdeoğlu, 1994: 166)

Şair, oğlundan Nâbî'nin yazdığı Hayriye'yi ve kendisine yazılan Lutfiyye'yi okumasını istemektedir. Kendisi gibi oğlunun da kendi evlatlarına nasihat etmesini tembih etmektedir:

Lîk Nâbî-i dakika- dânin
Ya'ni ol pîr-i Sühan- pîrânın
Pend-i Hayriyyesidür pür- ma'ni
Dime yazmış nice mâlâya'ni
Sen de evladına nush eylesin
Bundan a'lâlarını söyleyesin (Beyzâdeoğlu, 1994: 23)

2.1. Kutsal Olan İlimin Özellikleri

Lutfiyye-i Vehbî'de kutsal olan ilmin özellikleri, hocaya saygı, ilim konusunda öncelikli sebepler, faydalı ilimler ve çeşitli ilimlere dair bilgiler şeklinde sıralanmıştır. Bu konuları açıklayan şair, gençlerin dikkat etmesi ve yapması gerekenleri, kendi hayat tecrübelerinden faydalanarak, sosyal hayatın aksayan yönlerini ele almıştır. Vehbî, oğluna önce ilim öğrenmeden söz etmiştir. İnsana irsi olarak büyüklerinin özelliğinin geçmeyeceğini söylemiştir. Ona göre, “yükselmenin sebebi ilim ve irfandır, âlim olmak da en büyük devlettir.”. Kişi, ilim sahibi olmak için gayretli olmalıdır. Şair, soy sopun bir faydasının olmadığını, insanın ancak ilim elde etmeyle kendisini faziletli kılacağını belirterek ilmin ve âlimin önemini vurgulamıştır. Âlimler, bilgileri sebebiyle peygamberlerin mirasçısı olmuşlardır. Hz. Âdem, sahip olduğu bilgiyi ortaya koyunca melekler suskunlaşmıştır. Bu bölümde şair, bilginin büyük bir zenginlik olduğunu ifade etmiştir:

Var mıdır fâidesi dünyâda
Diseler sana Vehbî-zâde (42)
İrs olur mı eb ü ceddin hüneri
İlmîdür necl-i asîlin pederi (43)
İlm ü irfân sebep-i rifâtdür
Âlim olmak ne büyük devletdür (44)
İlmin izhâr idince Âdem
Oldı bilcümle melâik mülzem (45)
Enbiyâ vârisi olmuş ulemâ
Anla kim bu ne verâset ne gınâ (46) (Beyzâdeoğlu, 1994: 25)

Vehbî için ilim, yetkinliğin ve yükselmenin birinci nedenidir, ikincisi maldır. Ancak şaire göre mal ve ilim, eşit değerde değildir. Çünkü zenginler bir anda iflas edebilirler. Malın çok düşmanı vardır, yolunu kesmek için bekleyenleri çoktur. Bilgi ise böyle değildir:

Mâl ile ilmi müsâvi sanma
Mâla râğbetle varup aldanma (47)
Ağniyâ müflis olur bir demde
Görmüşüz nicesini âlemde (48)
Mâl bir nesne ki çok düşmeni var
Yolını bekleyici rehzeni var (49) (Beyzâdeoğlu, 1994: 24-25)

Sünbül-zâde Vehbî, malın geçici, ilmin kalıcı olduğunu, bu sebeple mal değil, bilgi biriktirmeye önem verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Lutfullah'a da “sen sineni ilim ile doldur, bırak, başkaları mahzenlerde mal saklasın” öğüdünü vermiştir. Âlimler, mal

açısından hüsrana düşmüş farz edilseler de sermayeleri ilim olduğundan eksiklik hissetmezler. Onları küçümseleser de buna aldırılmazlar. Malları olmasa da bir eksiklik duymazlar. İlmin mal gibi telef olma durumu yoktur. Dünya ateşte yakılsa ilim yanmaz, tufan kopsa o, suda boğulmaz. Hâkim ve vali ilmi zorla alamaz, ilim meydanda kalsa hırsız çalamaz, mal gibi telef olmaz. Mahvolur diye korkulmaz:

İlm ile sineni eyle mâlî
Saklasun mahzene herkes mâlî (50)
Ulemâ çekse de farzâ hüsrân
İlm sermâyesi bulmaz noksan (51)
Ateşe yansa cihan hark olmaz
Kopsa tûfân suya garkolmaz (52)
Cebr ile hâkim ü vâlî alamaz
Kalsa da meydanda hırsız çalamaz (53) (Beyzâdeoğlu, 1994: 25)

Sünbül-zâde, zengin biri ile âlimi karşılaştırmıştır. Âlimin ilmi ile dünyayı aydınlatırken ilminin eksilmediğini, fakat mal sahibi bir harcama yaptığında malının eksileceğini söylemektedir:

Kesr ü noksân viremez bezl ü seref
Yokdur anda hatar-ı mahv u telef (54)
Böyle sarf ile olur mı efzûn
Yere geçsün hele mâl-i Kârûn (55) (Beyzâdeoğlu, 1994: 25)

Vehbî, âlimin bu dünyada birçok eser bıraktığını, ahirete ise ilimle yaptığı ameliyle gittiğini belirtmektedir:

Dâr-ı ukbâya beraberce gider
Hem cihanda birağur nice eser (56) (Beyzâdeoğlu, 1994: 25)

Vehbî, âlimin paraya ve süse önem vermediğini, onların süsünün sararmış yüzleri olduğunu da vurgulamaktadır:

Ehl-i ilme zer ü zîver-i ruh-i zerd
Yüklenür mâl eşegi sırtına derd (60) (Beyzâdeoğlu, 1994: 26)

Şair, devam eden kısımda âlimler hakkındaki düşüncesini “Devlette bir dereceye kadar rahat ulaşılabilen tek meslek ulema mesleği kaldı. Her ne kadar imzalarını süsleyen “fakir” kelimesi ise de hürmet görürler. Osmanlı Devleti ilme saygı göstererek âlimleri emniyet altına aldı. Ulema, varlığa ancak yaşlılık döneminde ulaşabilir, mezara girmeğe yakın rahata kavuşur.” ifadeleriyle açıklamaktadır:

Mûsil-irâhat olur nev-ummâ
Kaldı devlette tarik-i ulemâ (779)
Nakş-ı imzâlarıdır gerçi fakir
Yine ammâ olunurlar tevkîr (780)
İlme ta’zîm ile Âl-i Osmân
Anların cânına çün virdi emân (781)
Pirlikde bulur ammâ devlet

Lahde varıncaya dekdür râhatı (782)

Mansıbı arpalığı yerde yatar
Bilmem âhırde varup nerde yatar (783)

Olsa da gâh duçâr-ı tağrîb
Yine tezce getirürler ne garîb (784) (Beyzâdeoğlu, 1994: 250)

Vehbî, evladına ilmin faziletlerinin saymakla bitmeyeceğini söyledikten sonra, onu Fahrüddin-i Râzî'ye yönlendirmektedir. Onun bu konuda bir eser yazdığını, onu okuyup araştırabileceğini ifade etmektedir. Ayrıca hadis ve tefsirin de ilmin özelliklerini göstereceğini belirtmektedir. Şair, ilme ulaşmanın yolunu şu beyitlerde dile getirmiştir:

İlmin evsâfına gâyet yokdur
Ne kadar söylesem andan çokdur (62)

Yazdı tafsilini Fahr-ı Râzî
Okuyup keşf idesin ol râzî (63)

Cümlesin eyleyemem ben takrîr
Göstere sana hadîs ü tefsîr (64)

Evveli sa'y ü sonı mevhibedür
Kulına cânib-i Hakk'dan hibedür (65) (Beyzâdeoğlu, 1994: 26)

2.2. Hocaya Saygı

Vehbî, hoca hakkı üzerinde durarak, oğluna hocasına saygılı olmayı öğütler ve onun hayır duasını almasını tavsiye eder. Zira “men allemeni” sözü hocaya neden saygı göstermek gereğini anlatır. “Men Allemeni Harfen (Küntü Lehu Abden) (Bana bir harf öğretenin kölesi olurum)”. Bu, dillerde meşhur olan ve Hz. Ali'ye nispet edilen bir sözdür (Yılmaz, 1992: 122). Müderris olan şair, kendi tecrübesine dayanarak “hocaya bağlılıkta kusur etmeyen her türlü sıkıntıdan kurtulur; hocaya saygısızlık edenlerden huzur bulanını görmedik.” diyerek oğlunun hocaya saygıda kusur etmemesini öğütlemektedir:

Haceneeyle bedâyet ta'zîm
Hakk-ı üstâd aceb emr-i azîm (66)

Harf-i pür- nükte-i “men allemeni”
Anlatır kıldığını benden seni (67)

Hâceye kim iderse âzâr
Görmedik olduğunu berhudâr (68)

Tâlîbe hayr-ı duâ-yı üstâd
Dü cihanda sebeb-i neyl-i murâd (70) (Beyzâdeoğlu, 1994: 27)

2.3. İlim Konusunun Öncelikli Sebebi

Bu kısımda Vehbî, oğlunu ilk önce ilme yönelttiğini söyleyerek bunun sebebinin açıklar. Şair, âlim kişinin örnek insan tipi olduğunu belirttikten sonra, evladına ilmin değerini bilmesi, bu yolda ilerlemesi ve her şeyden üstün tutması gerektiğini nasihat eder:

Cümleden evvel eyâ cân-ı peder
Eyledim ilme seni şevk-âver (71)

Ki odur cümleden akdem bilesin
İlmi bu rütbe mükerrem bilesin (72)

Oldı çün mâye-i hüsn-i ahlâk
Bulsa takdîm nola istihkâk (73) (Beyzâdeoğlu, 1994: 27-28)

2.4. Faydalı İlimler

Vehbî, oğluna “Ey her şeyi bilen Allah’ın lutfu olan oğlum, arzu edilen ilim, faydalı ilimlerdir.” diyerek hitap eder ve bu hususta nasihatlerini sıralar. Oğlunun topluma ve kendine fayda sağlayan ilmi öğrenmesini ve ilmiyle amel etmesini tavsiye eder. Tefsir, hadis ve usul ilminin insanı cennete ulaştıracağını vurgular. Fıkıh ilminin ise, sonsuz değerli mücevherlerle dolu irfan denizi gibi olduğunu belirtir. Vehbî’ye göre, tefsir, hadis, fıkıh ve tıp, mantık, tasavvuf, feraset, edebiyat-tarih-siyer gibi ilimler, şiir-inşa, güzel yazı-imla gibi kitabet konularının bilinmesi ve öğrenilmesi gereken ilimlerdir:

Lîk ey lutf-ı Hudâ-yı allâm
İlm-i nâfi’ dimedür asl-ı merâm (74)

Dahi ol ilm-i şerîf-i nâfi’
Bî- amel olmaya mahv u zâyî (75)

Amel ü ilm ikisi vâhiddür
Sûret-i aksi ana şâhiddür (76)

Sende var nüshay-ı tertîb-i ulûm
Anda her nev’i değil mi ma’lûm (77)

İlm-i tefsîr ü ehâdis ü usûl
Âdemi cennette eyler mevsul (78)

Fıkıh ise bahr-i amîk-i irfân
Vardur anda güher-i bî-pâyân (79) (Beyzâdeoğlu, 1994: 28)

2.4.1. Tıp İlmi

Vehbî, faydalı ilimler arasında gösterdiği tıp ilmini, sayısız mücevherlerle dolu irfan denizine benzettiği fıkıh ilmine eş değer göstermektedir. Hatta tıp ilminin fıkıhtan önce geldiğini belirtmektedir. İnsanın, sağlıklı bir vücuda sahip olmadan ilme yönelemeyeceğini, o yüzden oğluna sıhhatini koruyabilmesi için tıp ilmine yönelmesini tavsiye etmektedir. Tıp ilmini öğrenirken doktorların sözünü tevile kalkışmamasını, anatomiye iyi öğrenmesini öğütlemektedir. Artık işin ehli doktorların pek kalmadığını, yanlış yöntemlerle halkı öldürdüklerini söylemektedir. Oğluna işinin ehli olmayan bu doktorlara muhtaç olmaması tavsiyesinde bulunmaktadır. Ayrıca bu yolla para kazanmaya kalkışmamasını, hastadan alacağı mal için telaşlanmamasını tembihlemektedir. Sünbül-zâde, tıp ilminde ilerlemesini arzu ettiği oğluna bu ilmin zorluğundan da bahsetmektedir:

İlm-i ebdân ana hem tev’emdür
Belki andan dahi çok akdemdir (80)

Çün sahîh olmayıcak asl-ı vücûd
İlme bezl eyleyemezsin mechûd (81)

İlm-i tıbbâ ide gör kim dikkat
Olasın kâdir-i hıfz-ı sıhhat (82)

Oku üslûb-ı hekîm üzre hemân
Fenn-i teşrîhi de eyle im'ân (83)

Kalmadı şimdi tabîb-i hâzık
Öldürür halkı gidilir yazık (84)

İktizâ itse tedâvî vü ilâc
Olma öyle cühelâya muhtâc (85)

Lîk ol fenni iderken tahsîl
Eyleme kavî-i hekîmi te'vîl (88) (Beyzâdeoğlu, 1994: 29)

2.4.2. Mantık İlmi

Mantık, 'hakikat ararken yapılan zihni muamelelerden hangisinin doğru ve hangisinin yanlış çıkacağını gösteren ilim (Devellioğlu, 2002: 580) demektir. Bu ilim, insanın akıl ve zihin faaliyetlerini ele alır, doğru düşünme şartlarını ve kurallarını ifade eder. Vehbî, oğluna büyük bir gayretle ilimlerin en incisi olan mantık ilmine yönelmesi gerektiğini söylemektedir. Ona mantığın insanı, gerçekleri araştırmaya yönelttiğini, bu ilmin hiçbir şeyle kıyas kabul etmediğini, fayda yönünden sınırsız olduğunu, mantık ilmini bütün ilimlerin temeli olarak bilmesi gerektiğini öğütlemektedir. Hatta her çeşit ilmin onun hizmetinde olduğunu belirterek bu bilime hizmet etmesini istemektedir. İlim konusunu edebine ve usulüne uygun yapmasını, yanlış sözlere dalıp acele etmemesini tavsiye etmektedir:

Mantıka eyle velîkin ikdâm
Halt ider dinleme kim dirse harâm (99)

Hadd-i zâtında odur fenn-i dakîk
Ki lider tâlibin ehl- tahkîk (100)

Nef'idür hâsılı bî-hadd ü kıyâs
Bil netîce anı her ilme esâs (101)

Oldı çün hâdim-i envâ'-ı ulûm
Sen de it hizmet ana ey mahdum (102) (Beyzâdeoğlu, 1994: 31-32)

2.4.3. Tasavvuf İlmi

Sünbül-zâde Vehbî, tasavvuf ilminin ilimlerin en güzeli olduğu ve bu ilmi okumanın insana asla zarar vermeyeceği görüşündedir. Şair, tasavvuf ilminin özellikleri hakkındaki düşüncelerini "Der-İlm-i Tasavvuf" başlığı ile verdiği 197'den 215'inci beyitler arasında dile getirmiştir. Şair, "Tasavvuf ilmini okursan zarar mı verir?" sorusuyla başlar ve sorunun cevabın da "Gönül parlaklığıyla bil ki, iç dünyanı temizler." diye açıklar. Tasavvufu "Hakikatin gizli hazinesine ulaşmak için bir yol." olarak tanımlar. Gerçeği bulanların tasavvuf ehli olduğunu ve onların temiz gönüllerinin derin okyanusları andırdığını ifade eder:

Okusan ilm-i tasavvuf ne zarar
Pâk bil tasfîye-i bâtın ider (197)

Çün odur ilm-i şerîf-i ebrâr
Genc-i esrâr-ı hakâyık-âsâr (198) (Beyzâdeoğlu, 1994: 45)

Sünbül-zâde Vehbî, kendi hayat tecrübelerinden de faydalanarak, tasavvufî bazı uygulamaların aksayan yönleri hakkında değerlendirmeler yapar. Oğlunu, “sakın eslâfî ayıplama, tasavvuf ehline dil uzatmaktan uzak dur, haklarında sakın iftirada bulunma”, diyerek ikaz etmiş ve neden ikaz ettiğini de açıklamıştır. Onlara sataşanların talihsizliğe ve pek büyük dertlere uğradıklarını belirtmiştir:

Kavm-i sūfiyyedür ehl-i tahkik
Dil-i sâfilere deryâ-yı amîk (199)

Vardır ol zümrede çok sâhib-i hâl
Vâsıl-i rütbe-i i'lâ-yı kemâl (200)

Onların hâlini Allah bilür
Sırların ârif-i âgâh bilür (201)

Haklarında sakın itme bühtân
Hâsılı eyleyegör keff-i lisân (206)

Anlara dahl iden idbâr oldu
Pek büyük dertlere giriftâr oldu (207) (Beyzâdeoğlu, 1994: 45)

2.4.4. Feraset İlmi

Feraset, sözlüklerde “zeyreklik”, yani “zeki ve anlayışlı olmak” demektir. Genel manasıyla basiret sahibi olmak ve uzak görüşlülük de denilebilir. Terim olarak ise “Kişinin dış görünüşünden ahlâkî durumunu anlamaya yarayan birtakım işaretlerle meşgul bilim dalı”na verilen isimdir (Çavuşoğlu, 2004: 15; Levend, 1984: 230). Şair, feraset ilminin güzel ilimlerden olduğunu ve insanın dış görünüşünün taşıdığı anlamları oğlunun da bilmesini istemektedir. Dolayısıyla, yaratılmışların en güzeli olan insanın dış görünüşünde sırların olduğunu belirtir. Bu sırları çözmek için yol göstererek “Ona dikkatli bakılıp inceden inceye araştırılırsa gizlilikler çözülür.” demiştir. Bu bölümde sırların ilimle çözülebileceğini belirterek evladını eğitmek ve ona bilgi vermek istemiştir:

Fenn-i ra'nâ-yı ferâset ne güzel
Bilesin hâl-i kıyâfet ne güzel (269)

Sûret-i âdemi ol Rabb-i kerîm
Kıldı zîbende-i hüsn-i takvim (270)

Ana dikkatle olunsa im'ân
Bilinür hâl-i hafîyy-i insân (271)

İdüp âyîne-i zâta dikkat
Göresin nice acâib suret (272) (Beyzâdeoğlu, 1994: 54)

2.4.5. Edebiyat, Tarih ve Siyer İlimleri

Şair, edebiyat, tarih ve siyer ilmine vâkıf olmayanların cahil sayıldığını ve bu ilimlere vâkıf olmanın önemini belirtmektedir. Adı geçen ilimlerin, edepli kişilerin ilmi olduğunu ve onların iç dünyalarını yansıttığı görüşündedir. Şair, dünya tarihini hikâyelerden öğrenmenin ayıp olduğunu, bilakis araştırılarak öğrenilmesi gerektiğini belirtir. Oğlunun devletler tarihini okuyarak bütün inceliklerini araştırması ve keşfetmesini istemektedir. Geçmişten ders alınması, devletler arasındaki münasebetlerin tam olarak anlaşılması için

tarih öğrenmenin gerekliliğini vurgulamaktadır. Sünbül-zâde Vehbî'ye göre edebiyat, tarih ve siyer bilen insanlar, güzel davranışlar sergiler, toplum içinde nasıl konuşması gerektiğinin farkında olurlar ve hayranlıkla dinlenen kişiler hâline gelirler. Şair, ayrıca her sözün manası üzerinde kafa yormanın önemli olduğunu ve zihnin ufkunu temizlediğini öğütler. Bu ilimlere vâkıf olmayanların ise toplumda saygı görmeyen, kendini ifade edemeyen akılsız bireyler olduğunu vurgulamaktadır:

Edebiyyât ile târîh ü siyer
Sîret-i ehl-i edebdür yekser (275)

Anlar nice ma'nâ bilinür
Dehrin ahvâli ne ra'nâ bilinür (276)

Bilmeyen bunları pek gâfil olur
İlmi var ise dahi câhil olur (277)

Bilmeyüp hâl-i cihânı bî-reyb
Kıssahânlardan işitmekdür ayb (278) (Beyzâdeoğlu, 1994: 55)

Vehbî, Lutfullah'a "kendisini iyi yetiştirmesini ve bu ilimleri öğrenmesi gerektiğini" anlatmış, yapacağı işler ve sahip olacağı güzel hasletlere de işaret etmiştir. "Önceki nesillerin iyi ve kötü hareketlerini anlayarak onların yerini alanları uyarasın, danışmanlık payesine layık görülerek şan ve şöhrete ulaşsın. Ayrıca duyulmuş ne varsa bunları incele ve bugüne uyarla. Araştırma yaparak zihnini karışıklıktan kurtar. Birçok bilgi geçinen akıllı kişiler, bildiğini bilmediğini naklederler. Kendilerini her şeyi bilir zannederler." gibi ifadelere yer vermiştir. Vehbî, bu bölümde Nâbî'nin *Hayriyye'sinde* olduğu gibi, oğlunun şahsında bütün beşere seslenmiştir:

Ne zaman dürc-i dehânın açasın
Bezm-i irfâna güherler saçasın (286)

Müsteşâr olmağa lâıyk olasın
Nâ'il-i mertebe vü şân olasın (289)

Cümle mesmû'ını tedkîk idegör
Selefin hâline tatbik idegör (290)

Her sözün aslını idrâk eyle
Zihnini dağdağan pak eyle (293) (Beyzâdeoğlu, 1994: 54-56)

Vehbî, "şiiir ve inşayı hünerin, marifetin en güzeli" olarak tanımlamıştır. "Şairlerin talihi gaipden gelen oklar gibidir; şiiri ayıplamak çok çirkin bir şeydir. Rindâne bir şair olup irfan meclisini süslemek ne büyük mutluluktur." demiştir. Ona göre, özellikle şairler ilimlerin esrarına feyiz kaynağı olmalı, şiirini ilme uygulamalı ve şiirle ilgili bütün incelikleri bilmelidir:

Şi'r ü inşâ hünerin a'lâsı
Ya'ni her ma'rifetin ra'nâsı (296)

Şu'arâ tâli'idür sehmü'l- gayb
Şi're ta'n eylemedür gayet ayb (297)

Ne safâ rind-i sühendân olmak
Zirve-i meclis-i irfân olmak (298)

Şâ'ir-i mâhire sultân dirler

Şân virip sâhib-i dîvân dirler (299) (Beyzâdeoğlu, 1994: 57)

2.4.6. Muamma İlmi

Muamma; kelime olarak “gizlenmiş, gizli ve güç anlaşılır söz” anlamındadır. Terim anlamı itibariyle ise, “bir ismin gizlenmesi şeklinde düzenlenmiş bilmecelelere” denir. Muammalar, başlangıçta Allah’ın doksan dokuz ismi hakkında düzenlendiği hâlde, sonradan kişi isimleri için de yazılmıştır. Muamma, şiir olmaktan çok manzum bir oyun, bir bilmece türüdür (İsen vd., 2006: 257). Sünbül-zâde Vehbî, muamma ilmi konusundaki görüşlerini, 304-326’ıncı beyitler arasında açıklamıştır. Vehbî’ye göre, “Muamma ilminde şöhret sahibi olmak ve bilgiyle, irfanla şana ulaşmak” gerekmektedir. “Gönül sahiplerinin zihnini çalıştıran bundan başka daha hoş bir ilim gösterilemez” demiştir. Vehbî, bu ilmin zihni çalıştırdığını ve hoş bir ilim olduğunu belirtir. İran’da bu ilmin makbul olduğunu, hatta bilmeyenlerin kınandığını belirtir. Anadolu’da ilim sahibinin az olduğunu dile getirir. O, bu ilmi kendi gayretiyle öğrendiğini ifade ederek, oğluna da bu ilmi öğrenmesi, özelliklerini tanıması, eksikliklerini tamamlaması telkininde bulunur. Oğluna gönlünü boş bırakmamasını ve bir üstada bağlanmasını tembih eder:

Ola hem ilm-i muammâda benâm
Çıkara dâniş ü irfân ile nâm (304)

Yokdur anın gibi bir fenn-i lezîz
Zihnî ehl-i dilin eyler teşhîz (305)

Mülk-i Îrân’da begâyet makbûl
Bilmeyen şâir olur pek medhûl (306)

Pederinden anı tahsîl idegôr
Bil mezâyâsını tekmîl idegôr (308)

Pederin sa’y ile olmuş âgâh
Oku benden anı inşâallah (316)

Şî’r ü inşâ ikisi tev’emdür
Lîk inşâ dahi pek elzemdür (317)

Olma sen öyle derûn-ı sâde
İktidâ eyleyegôr üstâde (326) (Beyzâdeoğlu, 1994: 58-60)

Sünbül-zâde, eserin hâtime bölümünde, Lutfullah’a “yapacağı işe karar vererek kendini terbiye etmesini” söylemiştir. Ahlâk ve bilimi öğütlemiş, “*İhyâ-yı Ulum*’u okumasını, *Ahlâk-ı Alâî*’yi incelemesini, ondaki anlama erişmesini” istemiştir. Ona, “bu alanda sayısız eser vardır, bunların birçoğunu bizde bulursun; tecrübemin izlerini taşıyan bu sözleri iyi anla; bu benden sana güzel bir nasihattir, tutmaya gayret etmeni dilerim” öğüdünü vermiştir. Şair, eserini asrın anlayışına uygun yazdığını belirtmiş, “Gayriler böyle dekâyık yazamaz. Yazsa da asra muvafık yazamaz” (Beyzâdeoğlu, 1994: 166) diyerek kendi eserinin önemini vurgulamıştır.

Anla kim bu yazılan güftârı
Ekseri tecrübemin âsârı (1175)

Gayriler böyle dekâyık yazamaz.

Yazsa da asra muvafık yazamaz (1176)

Fehm idüp kadrini vicdânında
Hırz-ı cân eyleyesin yanında (1177)

Okı bin cân ile İhyâ-yı Ulûm
Hüsn-i hulk anda ser-â-pâ ma'lûm (1163)

Eyle Ahlâk-ı Alâî'ye nazar
Bul Nasîr'deki ma'nâya zafer" (1164) (Beyzâdeoğlu, 1994: 166)

Lîk Nâbî-i dakika-dânın
Ya'ni ol pîr-i Sühan- pîrânın (32)

Pend-i Hayriyyesidür pür-ma'ni
Dime yazmış nice mâlâyâ'ni (33)

Sen de evladına nush eyleyesin
Bundan a'lâlarını söyleyesin (39) (Beyzâdeoğlu, 1994: 23)

2.5. Faydasız İlimler

Vehbî'ye göre, meyledilmemesi gereken ilimler ise, felsefe, geometri, kimya ve mûsikîdir. Mûsikînin ruhlara esenlik verdiğini, ancak yine de bunu meslek edinmemek gerektiğini öğütlemektedir. Bunlardan başka, ilm-i nucûm, remil, cıfr, ta'vîl, kırtasiye, tılsım, muska ve sihir, tılsımât-himya, ihfâ gibi batıl ilimlerden bahsedilirse de bunlardan uzak durulmasını ve yararlı ilimlerde ilerlemeyi tavsiye eder.

2.5.1. Felsefe İlmî

Felsefe, akla, akıl yürütmeye dayanılarak kavramlar düzeyinde ifade edilen, her aşamasında eleştiriye açık gerçek arayışı; her türlü kabulden ve peşin hükümden uzak, hür bir şekilde konuları inceleyen aklî bilgi disiplini (Ayverdi, 2005: 932). Yaygın olarak felsefe ilmi, "bir dünya görüşü ve varlık hakkında genel bir teori" olarak tanımlanmıştır. Vehbî, felsefeyi uğraşılması gereken ilimler arasında zikretmiştir. Şair, Yüce Allah'ın hikmetinin zâtında gizli olduğunu belirtir, filozofların sözlerinin vehim ve hayâlden ibaret olduğunu dile getirir. Akla mantıklı gelse de bu ilmin hadis ve tefsirlere uygun olmadığını ifade eder. Oğluna, felsefe ile uğraşmamasını, gece gündüz onu düşünmemesini ister. Bir zaman kendisinin de bu bilime yöneldiğini söyler. Filozofların delillerinin sahte olduğunu, Allah'ın hikmetini kul bilemez şeklinde yorumlar:

Gizlidür hikmet-i Rabb-i müte'âl
Hükemâ sözleridür vehm ü hayâl (89)

Görinür gerçi muvâfık akla
Ekseri lîk muhâlif nakla (90)

Göresin Şerh-i Mevâkıf'da tamâm
Redd ider anları hep ehl-i kelâm (91)

Felsefîyyâta tevaggul itme
Rûz u şeb anı te'emmül itme (92)

Cümle bürhânlarıdır nâ-mevsûk
Hikmet-i Hâlık'ı bilmez mahlûk (95) (Beyzâdeoğlu, 1994: 30)

2.5.2. Hendese İlmi

Hendese (geometri); matematiğin nokta, çizgi, yüzey ve cisimleri boyut, alan, hacim, şekil, özellik ve ölçüleri bakımından ve bunlar arasındaki ilişkiler yönünden inceleyen bilim dalıdır (Ayverdi, 2004:1031). Vehbî, Lutfullah'a, geometri ilmine meyletmemesini, fazla değer vermemesi gerektiğini söylemektedir:

İtibâr eyleme pek hendeseye
Düşme ol dâ'ire-i vesveseye (105)

Bakup eşkâle mukarnes diyerek
Ya murabbâ ya muhammes diyerek (106)

Düş olup dâ'ire-i efkâre
Mâhasal dönmeyesin pergâre (107) (Beyzâdeoğlu, 1994: 32)

2.5.3. İlm-i Tencim

İlm-i tencim, yıldızların hareket ve vaziyetlerinden ahkâm çıkarmak ilmidir (Levend, 1984: 197). Bu ilim, ilk defa Babil'in Keldaniler'den evvelki sakinleri olan Nebatiler tarafından tedvin edilmiştir. Nebatiler, yıldızlara taparlardı. Bu itikat, onları, yıldızların seyir ve hareketlerini tetkik ederek bunlardan bazı ahkâm çıkarmağa sevk etmiştir. İşte ilm-i ahkâm-ı nücûm denilen ilmin menşei budur. Yıldız ilim dünyanın her tarafında rağbet görmüştür. Hükümdarlar saraylarında müneccimbaşı olmak çok mühim bir mevki sayılırdı. Bu ilimle meşgul olanlar, hükümdarların talihlerine bakarlar, mühim vakaları haber verirler, harp ve sulh zamanlarını tayin ederler, hulasa 'eşref-i saat' ararlardı (Levend, 1984: 197). Sünbül-zade Vehbî, oğluna, yıldız ve tabir ilmine yönelmemesi gerektiğini öğütlemektedir. Şair, yıldız ilmiyle uğraşanların gaipten haber verdikleri için taşlanmış şeytan gibi olduklarını ifade etmektedir. Onların sözlerinin çoğunun yalan olduğunu söylemektedir. İşlerinin de senede sadece bir takvim çıkarmak olduğunu belirtmektedir:

Çıkarurlar senede bir takvîm
Olma sen tâlib-i ilm-i tencim (110)

Recm-i gayb itdigiyçün ehl-i nücûm
Oldı mânend-i şeyâtin mercûm (111)

Ekseri sözleridür kizb-i sarîh
Ne amel binde biri çıksa sahih (112) (Beyzâdeoğlu, 1994: 33)

2.5.4. Reml (Remil) İlmi

Reml, Arapça kum demektir. Kum üzerine parmakla, kâğıt üzerine kalemle birtakım noktalar sıralamak, her iki nokta arasına çizgi çekmek suretiyle vücuda getirilen şekle bakıp gelecekte haber verme ilmine ilm-i reml denir (Onay, 1992: s. 342). Sünbül-zâde Vehbî, Lutfiyye'sinde "Der-Reml" başlığı ile verdiği kısımda "kum falı son derece uğursuz ve çok kötü bir sanattır, bu işle uğraşanlar daha ziyade fakir ve kötü kişilerdir". "Fakirlik ve dilenmek onların bahtıdır; falcılar, fal tahtalarını başlarına çalsınlar" diyerek remil ve remmâllere karşı olumsuz tavrını dile getirerek oğlunu uyarmakta, "bunlar gaip âleminden haber verdiğini sanan, kötü ve falcı kişilerdir, onların verdiğі bilgilere güvenmek büyük bir ayıptır" demektedir:

San'at-ı reml ise gayet meş'ûm

Ekser erbâbı fakr ü mezmûm (129)

Anlarsın kur'asıdur fakr u suâl

Tahtasın başına çalsun remmâl (130)

İ'timâd itmesidür gayet ayb

Ki ola bu vech ile âlem gayb (131) (Beyzâde, :1994: 35)

2.5.5. Cifr İlmi

Cifr ilmi, gelecekte olacak işlerden, yani gaipten haber verdiğine inanılan bir çeşit ilimdir. Cifr ile uğraşanlara cifrî veya ceffâr denir (Pala, 1989: 105). Sünbül-zâde Vehbî, cifr ilminin, keramet sahiplerinin işi olduğunu belirtmektedir:

Cifr ise ehli kerâmet işidir

Kim görür ehlin anın kim işidir (132)

Anı eşhâsa iyân itmezler

Akça zımında beyân itmezler (133) (Beyzâdeoğlu, 1994: 36)

2.5.6. Tâbir İlmi

Eskiler, tâbiri şer'î ilimlerden kabul etmişlerdir. Allah, ilm-i tâbir-i rüyayı Yusuf Peygamber'e ihsan buyurmuştur (Levend, 1984: 236). Rüyalarda görülen şeylerin neleri sembolize ettiğini açıklayan ilme ise tabir (ilm-i tâbir, ilm-i tâbir-i rüya) denir (Gökyay ve Coşkun, 2010: 331). Sünbül-zâde Vehbî, Lutfiyye'sinde "Der-İlm-i Ta'bîr" başlığı ile verdiği kısımda, tabir ilmiyle ilgili görüşlerini dile getirmiştir. Rüya yorumu hakkında İbn-i Şîrîn'in şekerden tatlı sözler yazdığını söylemiştir. İbn-i Şîrîn, Basra imamlarından ve tâbîinin büyüklerindendir. Rüya tabir edenlerin piri sayılır (Beyzâdeoğlu, 1994: 169). "Sakın düşte azanlarla birlikte rüya yorumuna kalkışma" ifadesiyle tabir ilmine dair görüşlerini dile getirerek oğlunu rüya yorumu yapmaması konusunda ikaz etmiştir:

Sakın ammâ ki mu'abbirlikden

Dûşı azmışlar ile birlikden (134)

Dahi evfâka heveskâr olma

Meyl-i ikbal ile ibdâr olma (135) (Beyzâdeoğlu, 1994: 32-36)

2.5.7. Nârenciyyât İlmi

Nârenciyyât, sihirle ilgili bir ilim sayılıp bir nevi el çabukluğu, gözbağcılığa ve hokkabazlığa dayanır (Beyzâdeoğlu, 1994: 169). Fakat sihir değildir (Levend, 1984: 226). Sünbül-zâde Vehbî, Lutfiyye'sinde "Der-Nârenciyyât" başlığı ile verdiği kısımda, Nârenciyyât ilmi ile ilgili görüşlerini dile getirmiştir. Ona göre bu ilim, insana bir eziyettir. Şair, Lutfullah'ı "Sakın ona ne meylet ne niyet et." diye ikaz etmektedir. Bu bilim gibi, aklın kabul etmeyeceği böyle birçok fen olduğunu da ilave etmiştir. Bunlar aklın kabul edemeyeceği konulardır. Vehbî, ilmin aklî olduğunu aşağıdaki beyitle vurgulamıştır:

Rencdür âdeme nârenciyyât

Eyleme bilmeğe meyl ü niyyât (144)

Akla sığmaz katı çok böyle fûnûn

Anlara dinse sezâ işte cünûn (148) (Beyzâdeoğlu, 1994: 38)

2.5.8. Kimya İlmî

Kimya ilmi, eskilere göre sun'î olarak altın ve gümüş istihsal etme ilmidir (Levend,1984: 189). Sünbül-zâde Vehbî, Lutfiyye'sinde "Der-İlm-i Kimyâ" başlığı içindeki 149-176. beyitler arasında kimya ilmini ele almıştır. Dolayısıyla şair, kimyayı da meyledilmemesi gereken ilimler arasında sayar. Kimyanın yalnızca Hz. Musa'nın mucizesi olduğunu, hikmet sahiplerinin kimya ilmine sıcak bakmadığını, bir şeyin aslının asla değiştirilemeyeceğini, bunu yalnızca Allah'ın yapacağını vurgulamaktadır:

Kîmiyâ ilmi kimi itti ganî
Sîmyâ sîme batırmaz bileni (149)

Kîmiyâ mu'cize-i Mûsa'dur
Gayri kimse ana olmaz kâdir (150)

Hükemâya göre bu emr-i muhâl
Belki tecvîz idemez vehm ü hayâl (161)

Bilesin ancak ider Rabb-i kadîr
Haceri cevher ü hâki iksîr (163) (Beyzâdeoğlu, 1994: 40)

2.5.9. Simya İlmî

İlm-i simya tabiri, halk arasında ilm-i kimya mukabili olarak kullanılır. Yani adı madenleri altın madenine dönüştürme amacı güder. Hâlbuki ilm-i simyanın konusu büsbütün başkadır. Çok eskiden tılsıma unvan olan bu isim, sonradan "ilm-i esrarü'l-huruf'a âlem olmuştur (Levend, 1984: 195). Şaire göre simya, bir hayal ve vehimdir. Bu ilim hokkabazlara yakışır, kemal ehli böyle işlere rağbet etmez:

Sîmyâ ise hayâl ü evhâm
İsmi var gerçi velîkin kurî nâm (177)

Aslıdır şu'bede-i mevhûme
Ya'ni sûret viremez ma'dûme (178)

Hokkabâza yakışur böyle fi'âl
Ana rağbet mi ider ehl-i kemâl (179) (Beyzâdeoğlu, 1994: 42)

Vehbî'ye göre bazı zavallılar, işin aslını bilmeden İbn-i Sînâ'ya nispet ederler. İbn-i Sînâ, din alanında aklın yanında imanın varlığını kabul eder. Akıl ile iman birbirini bütünleyen, birbirini mükemmelleştiren iki kavramdır (Mengi, 1987: XI).

Bilmeyüp aslını bâzı nekbet
İbn-i Sînâ'ya idermiş nisbet (180) (Beyzâdeoğlu, 1994: 42)

2.5.10. Ta'vîr İlmî

Mağrîbiye göre, yalan dolanla mal elde etme, kazanç sağlama yoludur. Kişinin kendi yapamadığı işi bir başkasını dolandırarak kazanç sağlayacağına inanmasıdır. Sünbül-zâde Vehbî, Lutfiyye'sinde "Der-İlm-i Ta'vîr" başlığı içindeki 183, 184 ve 185'inci beyitlerde bu ilim hakkındaki düşüncesini açıklamıştır. Oğluna bu hususta uyanık olmasını elindeki malını kaptırmamasını salık vermiştir:

Magribî bildiği ilm-i ta'vîr
Celb-i mâl itmeğe dâm-ı tezvîr (183)

Şakk-ı arz ile define bulamaz
Çatlasa yerde hazîne bulamaz (184)

Kaldırup mâlını aldanma sakın
Magribî mâl bulur sanma sakın (185) (Beyzâdeoğlu, 1994: 43)

2.5.11. Tılsımât İlmi

Tılsım, “uygun zaman ve konumdaki aktif semavî kuvvetlerin pasif yer güçleriyle temasa geçerek onları etkilemesi keyfiyeti” diye tanımlanır. Tılsımın ilm-i nücûm ve sihirle ilgili iki türünün bulunduğunu kaydeden Taşköprizâde, birincisini “fiile uygun zaman ve konumda faal semavî güçlerin edilgen yer kuvvetleriyle terkihi keyfiyetini konu edinen ilim”, ikincisini “ta’vize adı verilen yaprak, taş, deri ve kâğıt gibi maddeler üzerine yazılmış/kazılmış yazı, sayı, resim, çizgi ve işaretlerin keyfiyetinden bahseden ilim” diye tarif eder. Tılsımı çözme işine de tılsimat denir (Çelebi, 2012: 91-94). Sünbül-zâde Vehbî, oğluna tılsıma sığınarak kurtuluş aramamasını, kulu sadece Allah’ın kurtaracağını söylemiştir. Oğluna aklını kullanmasını ve tehlikeli yollara gitmemesini öğütlemektedir:

Eyleme fenn-i tılsımâta heves
Açamazsın o tılsımı öz kes (187)

Himyâ âdemi mahmî idemez
Âkil ol tehlike râha didemez (188)

Darb-ı şemşîre dayanmaz pûlâd
Akli kesmezler ider bunda inâd (189)

Kılını hıfz ider ancak Allah
Eyleme hırz-ı tılsımâtı penâh (190) (Beyzâdeoğlu, 1994: 43-44)

2.5.12. İhfâ İlmi

İhfâ, “gizleme, saklama” anlamındadır. Birdenbire gözden kaybolmaktan bahseden ilme “ihfâ ilmi” denir (Levend, 1984: 228). Vehbî, oğluna bu tür batıl ilimlere heveslenmemesini öğütler:

Olma âvâre-i ilm-i ihfâ
Kendini gözgöre etme rüsvâ (191)

Germ olup öyle fûnûna bakma
Kendini nâr-ı belâya yakma (196) (Beyzâdeoğlu, 1994: 44)

2.5.13. Mûsikî İlmi

Yunancadan diğer dillere geçen “musiki” kelimesi, genelde seslerin yapısından bahseden sanat ve ilme verilen ad olmuştur. Buna, “Devir” veya “Edvâr” ilmi de denilmiştir. Mûsikî ilmi, şimdi olduğu gibi, eski dönemlerde de önemli bir yere sahiptir. Eskiler, mûsikîyi matematik ilimlerinden bir bölüm olarak görmüşlerdir. Onun felsefe, astronomi ve tıp ilmiyle yakından ilgisi olduğu kabul edilmiştir (Pala, 1989: 367).

Vehbî, mûsikî ilminin hikmetli ilimlerden olduğu ve özel yetenek gerektirdiği görüşündedir. Fakat oğlunun mûsikî ilmine meyletmemesi gerektiğini öğütlemiştir. Mûsikînin ruhlara esenlik ve ruha huzur verdiğini, insanın gücünü arttırdığını söylemiştir. Musikişinaslığı oğlu için uygun görmemektedir. Zira mûsikî ilmi her devirde tartışma

konusu olmuştur. Lutfullah'a "Devrin durumunu biliyorsun; herkesin nazarında ayıplanan biri olursun." şeklinde hitap etmiştir. Şair, oğluna müzik dinlemenin gerekliliğini ve dertleri unutturduğunu söyleyerek, müzik dinlemesini tavsiye etmiştir. Şarkı ve mâni söylemekten sakınmasını, şarkı, türkü söylemeyi arzularsa makamını öğrenmesini fakat şarkı ve türkü söylememesini istemektedir. Ayrıca ondan saz çalanlarla dost olmamasını, neye nefes harcamamasını, hatta hiçbir müzik aletini de çalmamasını ister. Çünkü mûsikînin, safa ve eğlence sebebiyle olursa insana heva ve heves tekmesine maruz bırakacağını ifade eder:

Mûsikî fenni de hikmetdendür
İlm-i ashâb-ı tabîatdendür (247)

Bilürüm râhat-ı ervâh ammâ
Mâye-i kuvvet-i eşbâh ammâ (248)

Bestehânlık sana şâyeste değil
Silsilen anlara peyveste değil (249)

Dime mutrible yalellâ yeleli
Olma her tanuranın orta teli (250)

Sakınup söyleme şarkı mâni
Nidügin bilme hele Türkmânî (251) (Beyzâdeoğlu, 1994: 51)

Lîk sen eyler isen meyl ü heves
Dâ'rende işidine herkes (265)

Çelebi ehl-i hevâdur dirler
Mâ'il-i zevk ü safâdur dirler (266)

Çünkü ahvâl-i zamandur ma'lûm
Cümle indinde olursun mezmûm (267)

Gayrı yirde bulıcak gûş eyle
Gam-ı eyyâmı ferâmûş eyle (268) (Beyzâdeoğlu, 1994: 53)

SONUÇ

Sünbül-zâde Vehbî, oğluna nasihatte bulunduğu Lutfiyye'sinde faydalı ilimler ve bâtil ilimler hakkında bilgi vermiştir. Şair, Lutfullah'ın faydalı ilimleri öğrenmesini isterken bâtil ilimlerden uzak durmasını, kötü huylardan kaçınmasını tavsiye etmiştir.

Şair, insan ahlâkını güzelleştiren, örnek insan tipini idealize eden İslamî ilimlerle aklî ilimlerden mantık ve tıp ilminin öğrenilmesinin önemli olduğunu belirtmiştir. Vehbî'ye göre tefsir, hadis, fıkıh ve tıp, mantık, tasavvuf, feraset, edebiyat-tarih-siyer gibi ilimler, şiir-inşa, güzel yazı-imla gibi kitabet konularının bilinmesi ve öğrenilmesi gereken ilimlerdir. Şair, Lutfullah'a planlı ve düzenli çalışması, okuması, incelemesi ve araştırma yapması gerektiğini, araştırdığı bilgileri yazmasını, kendi çocukları ve kendinden sonraki nesillere anlatmasını istemekte ve bunları tatlı bir dille anlatmaktadır. Müzik dinlemenin ruh sağlığı açısından faydalı olduğunu belirtirken, faydasız ilimlerle de ilgilenmemesi gerektiğini, kendi tecrübelerine dayanarak ifade etmektedir.

Sünbül-zâde Vehbî'nin bazı ilimler hakkındaki, düşüncesi ise olumsuzdur. Meyledilmemesi gereken ilimler olarak felsefe, geometri, kimya, mûsikî, ilm-i nücûm, remil, cifr, ta'vîl, kırtasiye, tılsım, muska ve sihir, tılsımât-himya, ihfâ ilimlerini göstermiştir. Özellikle felsefeye olan menfi bakışı ve düşünceleri dikkat çekmektedir. Bu olumsuz tavrın sebebinin, bu ilim dalı ile İslâm dünyası arasında çıkan tartışmalar olduğunu ifade etmiştir. Mûsikînin ruhlara esenlik verdiği, ancak yine de bunu meslek edinmemek gerektiğini öğütlemektedir.

Dönemindeki âlimlerin durumundan da bahseden şair, meslek gurupları içinde en iyi konuma onların sahip olduğunu, onlara hürmet edildiğini belirtmektedir. Osmanlı Devleti'nin de ilme saygı göstererek âlimleri emniyet altına aldığını ifade etmektedir.

Şair, ilim konusundaki düşüncelerini eleştirel bir yaklaşımla ele almış ve öğütlerini örneklerle açıklamıştır. Vehbî için ilim konusunun her şeyden önce geldiği görülmektedir. Tavsiyeleri hep bu hususta olmuştur. Vehbî, Lutfullah'ın şahsında okuyucularına ilimle hakikate ulaşılacağını ve faydalı ilimlerle hem bu cihanda hem de ahirette güzel amellere sahip olunacağını anlatmıştır.

KAYNAKÇA

- ATALAY, Besim (1339). *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, İstanbul.
- AYVERDİ, İlhan (2005). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, C. I-II-III: İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- BEYZÂDEOĞLU, Süreyya Ali (1994). *Sümbülzâde Vehbî- Lutfiyye*, İstanbul: Bedir Yayınevi.
- BİLGİN, Abdullah Azmi (2003), "Lutfiyye", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 27, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., ss. 236-237.
- ÇAVUŞOĞLU, Ali (2004), *Kıyafetnameler*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÇELEBİ, İlyas (2012). "Tılsım", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 41, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., ss. 91-94.
- ÇİÇEKLER, Mustafa (2004), "Mesnevi", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 29, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., ss. 320-322.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (2010). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi.
- DİLÇİN, Cem (2009), *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İSEN, Mustafa, Osman HORATA vd. (2006). *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- KALKAN, Asiye Figen (2012), *Lutfiyye ve Hayriyye Çerçevesinde Divan Edebiyatında Çocuk Eğitimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü.
- KARTAL, Ahmet ve Ahmet Atilla ŞENTÜRK (2010), *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

- LEVEND, Agâh Sırrı (1984), *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- MENGİ, Mine (1987), *Divan Edebiyatında Hikemi Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Muallim Naci (1986). *Osmanlı Şairleri*, hzl. Cemal Kurnaz, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- ONAY, Ahmet Talat (1992). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, hzl. Cemal Kurnaz, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- PALA, İskender (1989). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, C. I-II Ankara: Akçağ Yayınları.
- PALA, İskender (2006). "Nasihatnâme", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ss. 409-410.
- SARIOĞLU ÇEVİK, Atiye (2019). *XVIII. Yüzyıl Nasihatnâmelerinde Levh-Nâme ve Lutfiyye'nin Karşılaştırılması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak: Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YILMAZ, Mehmet (1992), *Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük)*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Ziya Paşa (1291), *Harâbât*, C. I, İstanbul.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı: Bu yazının tamamı bir yazar tarafından hazırlanmıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için maddi olarak destek alınan herhangi bir kurum, kuruluş ya da kişi yoktur.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmada potansiyel bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için Etik Kurul Belgesi gerekmemektedir.

KİTAP İNCELEMELERİ/ BOOK REVIEWS

Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN-Dr. Gürol PEHLİVAN (Hızl.), *Korkut Bitig-Dünyada Dede Korkut Araştırmaları*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2021, 464 sayfa, ISBN: 978-625-408-086-9.

Yusuf AYDIN*

Türk kültüründe çok önemli bir yere sahip olan *Dede Korkut Kitabı*; ilim âleminde tanıtıldığı 1815'ten günümüze kadar yerli ve yabancı birçok bilim insanının üzerinde çalışma yaptığı bir eserdir. Bu çalışmaların uluslararası düzeyde olması ve farklı milletlerden bilim insanlarının konuya yönelmesi, literatürde çeşitli dillerde yeni bakış açılarının ve tespitlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Türk halk bilimi çalışmalarında da bu zenginlikten faydalanılarak yapılan çalışmalarla literatüre katkıda bulunulmuştur. Fakat Türkiye'deki araştırmacılar tarafından yabancı araştırmacıların kaleme aldıkları makalelerin bir kısmının Türkçeye aktarılamaması hatta bazı yazıların Türkiye'deki araştırmacılar tarafından tespit edilememesi gibi sebeplerle özelden Dede Korkut Kitabı genelde ise Türk destan geleneği üzerinde yapılan araştırmalarda önemli bir eksiklik meydana gelmiştir. Fikret Türkmen ve Gürol Pehlivan, bu eksikliği tespit ederek *Korkut Bitig-Dünyada Dede Korkut Araştırmaları* adlı kitabı 2021 yılında yayımlamıştır.

Eserde, 1930-2017 yılları arasında yayımlanmış yirmi adet makale bulunur. Bunların on altı tanesinin daha önce Türkçeye aktarılmamış olması eserin önemini daha da artırmaktadır. Ayrıca kitapta yer alan makalelerin 1930-2017 yılları arasında yayımlanmış olması; Dede Korkut anlatıları üzerine yapılan bilimsel çalışmaların tarihsel süreç içerisindeki gelişimini de gözler önüne sermektedir. Kitap konu üzerine hazırlanmış küçük bir literatür niteliğindedir. Birden fazla bilim insanının görüşlerini mukayeseli bir şekilde inceleme fırsatı verir. Kitapta yer alan makaleler, kronolojik sıra ile düzenlenmiştir. Türkmen ve Pehlivan, kitabın önsözünde Dede Korkut anlatıları üzerine yapılmış önemli çalışmaları açıklar ve makalelerin muhtevaları hakkında bilgi verir.

Kitap, V.V. Barthold'un *Türk Destanı ve Kafkaslar* adlı makalesi ile başlar. Gülcihan Pehlivan tarafından Türkiye Türkçesine aktarılan çalışma ikinci nüsha tespit edilmeden yazılması ve Dede Korkut ile ilgili birçok tespit yapılması açısından önem arz eder. Dresden nüshası üzerine bilgiler verilen makalede, Dede Korkut hakkında detaylı inceleme yapılır. Yazar; Şehzade Korkut, Korkut ismi arasındaki ilişki ve Korkut isminin diğer anlatılarla ilişkisi üzerinde durur. V.V. Barthold'un makalesinin kitapta yer alması onun bilim dünyasındaki değerini daha da belirgin hale getirmiştir.

Ettore Rossi'nin, Mikail Acıpınar tarafından Türkiye Türkçesine çevrilen *Kitab-ı Dede Korkut'un Yeni Bir Elyazması* adlı makalesinde; yeni nüshanın bulunduğu ilan edilmektedir. Vatikan nüshasını bulduğunu açıklayan Rossi; çalışmasında yeni nüsha hakkında detaylı bilgi verir. Yazar, tespit edilen ikinci nüshanın önemini birinci nüshanın

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, yusufaydn05@gmail.com, Manisa/TÜRKİYE, ORCID: 0000-0002-0241-6515.

önemi ile açıklar. Ona göre; Vatikan nüshası eksik ama hatasızdır. Rossi, Dresden ve Vatikan nüshalarını karşılaştırarak hataları gösterir.

Kitapta yer alan üçüncü makalede Ettore Rossi'nin bir başka çalışmasına yer verilmiştir. *Dede Korkut Kitabı Üzerine Araştırma* adlı makaleyi Mahmut H. Şakiroğlu Türkiye Türkçesine çevirmiştir. Rossi, bu yazısında *Dede Korkut Kitabı*'nı; ortaya çıkışı, olay örgüsü, yazılış dönemi gibi konuları detaylı bir şekilde tanıtır ve esere yönelik yapılan çalışmaları açıklar. Anlatıların dil özelliklerini de inceleyen yazar, makalesinde hikâyenin özetlerine yer verir ve diğer milletlerin anlatılarıyla karşılaştırır. Türkmen ve Pehlivan, bu çalışmada dizgiciden kaynaklanan çok sayıda hata ve eksik olduğunu ifade eder. Bu hataların düzenlenmesi açısından kitap yol gösterici konumundadır.

Kitapta yer alan dördüncü makale Ettore Rossi'nin, *Kitab-ı Dede Korkut'un Bir Edisyon Kritiği Hakkında İlk Mülahazalar* adlı çalışmasıdır. Mikail Acıpınar tarafından Türkiye Türkçesine çevrilen makalede iki yazma eser; Dresden ve Vatikan nüshaları karşılaştırılır. Yazar bu makalesinde *Dede Korkut Kitabı*'nın nasıl yayımlanması gerektiği hakkındaki fikirlerini belirtir.

Kitabın beşinci makalesi; Ettore Rossi'nin, *Kitab-ı Dede Korkut'ta Kur'an-ı Kerim ve Kitab-ı Mukaddes'e İlişkin Motifler* adlı çalışmasıdır. Makale, Mikail Acıpınar tarafından Türkiye Türkçesine çevrilmiştir. Rossi, çalışmasında *Dede Korkut Hikâyeleri*'nin *Kitab-ı Mukaddes* ve *Kur'an-ı Kerim* ilişkisi üzerinde durur. Tespit ettiği hikâyeleri örneklerle açıklar. Çalışma daha çok motif incelemesi hüviyetindedir.

Kitabın altıncı makalesi; *Polyphemos ve Tepegöz*, Ali Erol ve Serap Erol tarafından Türkiye Türkçesine çevrilmiştir. C.S Mundy, 1956 yılında yayımladığı makalede Polyphemos ve Tepegöz anlatıları arasındaki ilişkiye değinir. Yazar, çalışmasında; Von Diez, Wilhelm Grimm gibi önemli bilim insanlarının görüşlerine yer verir. Mundy, anlatıların olay örgüsü, zaman ve mekân ilişkisini inceler. Türkmen ve Pehlivan'a göre; C.S. Mundy'nin *Polyphemos ve Tepegöz* adlı makalesi "halk anlatısı" kurallarının göz önüne alınarak, Tepegöz destanının ilk hâlini bulmanın sonucudur. Ayrıca yazarlar, Türkiye'de pek görülmeyen yöntemin Tepegöz'e uygulandığını ifade eder. Bu da yapılacak yeni çalışmalara kılavuz olacağının kanıtıdır.

Çalışma, Pertev Naili Boratav'ın *Ak- Köbök, Salur – Kazan ve Sosurga: Bir Oğuz Destan Motifi ve Anadolu'da, Kafkasya'da ve Orta Asya'da Yayılması* adlı makalesi ile devam eder. Boratav'ın Fransızca kaleme aldığı, Fikret Türkmen ve Kemal Boz'un Türkiye Türkçesine çevirdiği makalede Salur Kazan motifinin Altaylar – Güney, Sibiry, Kafkaslar ve Anadolu'da farklı anlatılarda şekil değiştirdiği ileri sürülür. Boratav, anlatıları karşılaştırarak ortak motifleri tespit eder. Anlatılardaki "Kazan'ın üzerine yuvarlanan taşları durdurması" motifi, metinlerin önemli ortak noktasıdır. Türkmen ve Pehlivan'a göre makale, Dede Korkut destanlarıyla ilgili araştırmalarda dikkatleri pek çekmemiştir. Halkbilim çalışmalarında önemli bir yere sahip olan Boratav'ın bu çalışmasının literatüre kazandırılması büyük bir öneme sahiptir.

Kitabın sekizinci makalesinde, Louis Bazin'in, "*Korkut*" İnsan Özel Adı Üzerinde *Etimolojik Tartışma* adlı çalışmasını Fikret Türkmen ve Kemal Boz Türkiye Türkçesine çevirmiştir. Yazar makalede, "Korkut" adını etimolojik olarak inceler. Bazin, "Korkut" kelimesinin "korkutmak" anlamından geldiği düşüncesine şüphe ile yaklaşır. Ona göre; "Korkut" adı, "kor" ve "kut" sözcüklerinin birleşiminden meydana gelmiştir.

Irène Mèlikoff'un kaleme aldığı ve Fikret Türkmen ile Kemal Boz'un Türkiye Türkçesine çevirdiği *Gürcüler, Türkmenler ve Trabzon: "Dede Korkut Kitabı" Hakkında Notlar* adlı makalede; 14-15. yüzyılda Kafkasya'da yaşanan olayların Türk- Gürcü ilişkileri özelinde Dede Korkut Kitabı'na etkisi incelenir. Ayrıca makalenin ilk kısmındaki tarihî ve coğrafi açıklamalar da Dede Korkut anlatılarını anlamak ve yorumlamak için önem arz eder. Yazar, tespit ettiği olaylarla ilişkili anlatıları örneklerle açıklar.

Kitapta yer alan onuncu makale, Xavier De Planhol'un *Dede Korkut Kitabı'nın Coğrafi Anlatımı* adlı çalışmasıdır. 1966 yılında yayımlanan makale, Fikret Türkmen ve Lamin Tamssaoult tarafından Türkiye Türkçesine çevrilmiştir. Planhol, *Dede Korkut Kitabı*'ndaki tasvirlerden de faydalanarak çadırların sahip olduğu renkler ve sembolik değerler üzerinde inceleme yapar. Yazar; Oğuzların yaşam şekilleri, geçim kaynakları, beslenme alışkanlıkları ile ilgili tespitler yaparak Oğuzların yarı göçebe olduklarını açıklar. Ayrıca "Kâfirler Ülkesi" başlığı altında Oğuzların karşısında olan Kâfirlerin ülkesini inceler. Türkmen ve Pehlivan; yazarın, yerleşik(kâfirler) ve yarı göçebe (Oğuzlar) arasındaki ikiliği bir coğrafyacı olarak yorumladığını belirtir.

Çalışma, 1975 yılında yayımlanan *Kitab-ı Dede Korkut'ta Allah Kavramı* adlı makale ile devam eder. Türkolojinin önemli isimlerinden Jean – Paul Roux'un kaleme aldığı çalışmayı, Fikret Türkmen ve Kemal Boz Türkiye Türkçesine çevirmiştir. Roux, yeni bir dini kabul eden toplulukların eski dinlerinden kalan kalınlara dikkat çeker. Yazar, makalede *Dede Korkut Kitabı*'nı inceleyerek Türklerin inanç sisteminde yer alan "Tengri" ile "Allah" arasındaki ilişkiyi inceler. Ona göre; Türkler her ne kadar İslamiyet'i seçse de eski inanç sisteminin kalıntıları sürdurmektedir. Öyle ki Türkler, İslamiyet'i kabul ettikten sonra "Tengri" adını kullanmıştır. "Allah" adı Tengri'nin yerini hiçbir zaman tutmamıştır. Roux, çalışmasında *Dede Korkut Kitabı*'ndan örnekler vererek düşüncesini savunur.

Edige Dariguloviç Tursunov'un, 1975 yılında yayımladığı *Tepegöz'ün Kör Edilmesi Hikâyesinin Türk-Moğol Versiyonları* adlı çalışma; Muvaffak Duranlı tarafından Türkiye Türkçesine çevrilmiştir. Tursunov; tek gözlü bir devin insan tarafından kör edilmesi konusunun çok yaygın olduğunu, bu konunun Asya ve Avrupa'nın çeşitli halklarında yaklaşık yirmi varyantının tespit edildiğini ifade eder. Makalenin devamında ise Türk – Moğol sahasındaki çeşitli varyantları tanıtır. Yazar, sıklıkla Odysseia ve Tepegöz ilişkisine değinir. Tursunov; Homeros'un, Tepegöz figürünü Türklerden almış olması gerektiğini ifade eder. Çalışma, kitaptaki SSCB Türkoloji ekolüne ait tek makaledir.

Kitap, Hüseyin Mohammed-zâde Sadiq tarafından yazılan, *Dede Korkut Destanları Hakkında* adlı makale ile devam eder. Çalışmayı, Ekber Enveri Türkiye Türkçesine çevirmiştir. Sadiq, *Dede Korkut Kitabı*'nı, anlatıların ortaya çıkışından başlayarak detaylı bir

şekilde açıklar. Ozanların yarattığını ifade ettiği Dede Korkut anlatılarını Azerbaycan lehçesinin en eski yazılı metinleri olarak ifade eder. Yazar, *Dede Korkut Kitabı*'nı çeşitli kitaplardan da alıntı yaparak detaylı bir şekilde açıklar. Özellikle dili ve icra konusunda Azerbaycan lehçesinin kullanıldığını ifade eder. Eser içerisindeki Azerbaycan lehçesi unsurları, Sadıq'a anlatıların Güney Azerbaycan bölgesinden çıktığını düşündürür. Türkmen ve Pehlivan makalenin, İran Pehlevî iktidarı döneminde yayımlanan Dede Korkut çalışmalarından bir kesit sunduğunu ifade eder. Pehlevî devri, bölgedeki Türklerin zor zamanlar geçirdiği dönemdir.

Eser, Jean Paul Roux'un *Müslüman Türk Metinlerinde İslam Öncesi Kalıntılar Üzerinde Araştırma: Kitab-ı Dede Korkut* adlı makalesi ile devam eder. Kemal Boz'un Türkiye Türkçesine çevirdiği çalışmada yazar, *Dede Korkut Kitabı*'nda koyu bir Müslümanlığın yanında Şaman Orta Asya'sından da birçok inanç kalıntısının ve uygulamalarının sergilendiğini ifade eder. Roux, çalışmasını "Kutsal Bir Üçlü" ve "Hayvanlarla Birlikte Hareket Etme Konusu" adlı başlıklar altında ortaya koyar. Ona göre; İslamiyet'ten önce ilahî özelliği olan "dağ", "su" ve "ağaç", İslamiyet'ten sonra da bu özelliğini sürdürmüştür. Bu durum *Kitab-ı Dede Korkut*'ta da görülmektedir. Yazar, çalışmasının devamında bu üç olguyu anlatılardan örneklerle detaylıca inceler. Makalenin, "Hayvanlarla Birlikte Hareket Etme Konusu" adlı bölümünde ise *Dede Korkut Kitabı*'nda geçen ve genellikle Türklerde kurbanlık olarak tercih edilen "at", "deve" ve "koyun"u ele alır.

1981 yılında yayımlanan *Oğuzların Epik Tarih ve Kültür Birleşimi: Dede Korkut Kitabı* adlı makale, Slavoljub Djindjić tarafından kaleme alınmıştır. Ana Kılıç'ın Türkiye Türkçesine çevirdiği çalışmada, Oğuzlar hakkında tarihî ve coğrafi konular başta olmak üzere genel bilgiler verilir. Daha sonra *Dede Korkut Kitabı*'na değinen Djindjić, eserin önemini vurgular. Ona göre; *Dede Korkut Kitabı*, Türk halkının en önemli kültür miraslarından biridir. Yazar, Dede Korkut anlatıları hakkında genel bilgiler verdikten sonra anlatılara ve eserin öne çıkan unsurlarına değinir.

Robert Dankoff'un kaleme aldığı *Dede Korkut'ta "İç" ve "Dış" Oğuz* başlıklı çalışma, Gürol Pehlivan tarafından Türkiye Türkçesine çevrilmiştir. Yazar, *Dede Korkut Kitabı*'nda İç ve Dış Oğuz olarak ifade edilen Üçok-Bozok ayrımı üzerinde durur. Dankoff, bu ayrımın "ikili dış evlilik" sistemiyle bağlantılı olduğunu ileri sürer. Yazar, çalışmasında Osmanlı Devleti döneminde yazılmış önemli kaynaklardan faydalanmaktadır.

Eser, Michael E. Meeker'in, *Dede Korkut Etiği* adlı makalesiyle devam etmektedir. 1992 yılında yayımlanan çalışmayı Metin Ekici, Türkiye Türkçesine çevirmiştir. Makale, *Dede Korkut Kitabı* hakkında genel bilgiler ile başlar. Çalışmada, Odysseia ile Tepegöz ilişkisine değinilerek bu konu hakkında bilim insanlarının görüşlerine yer verilir. Meeker, *Dede Korkut Kitabı*'nın etik durumunu Oğuz göçebe geleneğinin özelliği olarak incelemiştir. Makalede Dede Korkut etiği, şahsi değerler ve sosyal değerler üzerinden ele alınmıştır. Yazar çalışmanın devamında ise "Basat ve Tepegöz" ile "Odysseus ve Polyphemos" hikâyelerini karşılaştırmıştır. Oldukça detaylı olan çalışmada anlatılardan alıntılar yapılmıştır.

Bi Xun tarafından kaleme alınan *Dede Korkut Kitabı'nın Şamanlık Temeli* adlı makale, Alimcan İnayet tarafından Türkiye Türkçesine çevrilmiştir. Yazar, Dede Korkut metinlerinde İslam etkisinin var olduğunu ancak bunun yüzeysel olduğunu açıklar. Ona göre; eserdeki on iki hikâyede şaman kültürü izleri mevcuttur. Xun, tespit ettiği şaman kültürü öğelerini anlatılardan örneklerle açıklar.

Mohammedreza Barzegar Khaleghi ve Roghiyeh Neysari Tabrizi tarafından yayımlanan *Dede Korkut, İlyada ve Odysseia'da Kadın ve Aşk* adlı makaleyi, Somayeh Easy Cengiz Türkiye Türkçesine çevirmiştir. Yazarlar, *İlyada ve Odysseia* ile *Dede Korkut Kitabı*'ndaki “kadın” ve “aşk” unsurlarını inceler. Bazı karakterleri karşılaştırır ve sonuç olarak Dede Korkut'ta kadının daha saygın, her zaman yüksek konumda ve erkek ile aynı sosyal seviyede olduğu tespitini yapar. Onlara göre; *İlyada ve Odysseia*'da kadınlara saygın bakış açısıyla yaklaşılsa da genel olarak yerleri ve konumları önemsizdir.

Kitabın son makalesi olan *Oğuz Türkleri ve Özbeklerin Kahramanlık Destanları Arasında Metinlerarasılık: Bamsı Beyrek ve Alpamış Destanları Üzerine Bir Karşılaştırma* adlı çalışma Eunkyung Oh tarafından kaleme alınmıştır. Yazar, Alpamış ve Bamsı Beyrek anlatılarını analiz ederek iki anlatının benzerliklerini vurgular. İki anlatı hakkında genel bilgiler verdikten sonra olay örgülerini ve motifleri karşılaştırır. Türkmen ve Pehlivan, Oh'un bölge halklarının sözlü-yazılı edebî birikimini Kore'yi de içine alan “Orta Asya Edebiyatı” başlığı altında ele alma önerisinin önemine vurgu yapar.

Bu eser, Dede Korkut çalışmalarında konuyu bir bütün olarak ele alma fırsatı vermesi, konu üzerine yapılmış çalışmaların mukayeseli bir şekilde incelenmesine olanak sağlaması ve Dede Korkut çalışmalarının tarihsel süreç içerisindeki gelişimini göstermesi sebebi ile değerli bir kaynaktır. Prof. Dr. Fikret Türkmen ve Dr. Gürol Pehlivan'ın, hazırladığı bu eser, Türkiye'de yapılan Dede Korkut çalışmalarındaki önemli bir boşluğu doldurarak araştırmacılara bundan sonraki çalışmalarında büyük bir katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

TÜRKMEN, Fikret ve Gürol PEHLİVAN (hızl.) (2021), *Korkut Bitig-Dünyada Dede Korkut Araştırmaları*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı: Bu yazının tamamı bir yazar tarafından hazırlanmıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için maddi olarak destek alınan herhangi bir kurum, kuruluş ya da kişi yoktur.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmada potansiyel bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için Etik Kurul Belgesi gerekmemektedir.

Prof. Dr. İsmet ÇETİN, *Türk Halk Hikâyeciliği -Türkiye Sahası-*. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2020, 296 sayfa, ISBN: 978-625-406-261-2.

Hilal AYBEY*

Türkiye sahasındaki halk hikâyeciliği geleneği üzerine şekillenen *Türk Halk Hikâyeciliği -Türkiye Sahası-* (2020) adlı eser, Prof. Dr. İsmet Çetin tarafından kaleme alınmıştır. Çetin, Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü öğretim üyesidir.

Türk Halk Hikâyeciliği-Türkiye Sahası- adlı çalışma, “Söz Başı” ve “Kaynakça” dışında, “Halk Hikâyesi: Kavramlar, Tanımlar”, “Halk Hikâyelerinin Kaynakları”, “Halk Hikâyelerinin Tasnifi”, “Halk Hikâyelerinin İcracıları/Anlatıcılar”, “Hikâyeci Âşıklar ve Hikâye Dağarcıkları”, “Halk Hikâyelerinin İcra Mekanları”, “Halk Hikâyelerinin Şekil ve Üslup Özellikleri”, “Halk Hikâyelerinde Şiir”, “Halk Hikâyelerinin Yapısı” ve “Hikâyecilik Geleneğinin Değişimi: Tekâmül ve Değişim” başlıklı on ana bölümden oluşmaktadır.

Çalışma “Söz Başı” ile başlamaktadır. Burada öncelikle Türk topluluklarında anlatı geleneğinin ortaya çıkışına ve varlığını sürdürme biçimine değinen yazar, Türk topluluklarının farklı coğrafyalara dağılmasını ve edebî duruşlarının birbirlerinden farklı çizgide ilerlemesini dayanak göstererek, eserinde sadece Türkiye’yi esas aldığını ifade eder. Sonrasında ise Türk hikâyecilik geleneği hakkındaki monografik çalışmaların üç aşamada gruplandırılması gerektiğini belirterek, “Türkiye Sahası Halk Hikâyeciliği”, “Oğuz Grubu Halk Hikâyeciliği” ve “Türk Dünyası Halk Hikâyeciliği” şeklinde bir sınıflandırmaya gider. Ardından Türkiye sahası hikâyecilik geleneğiyle ilgili çalışmalara değinir.

Eserin birinci bölümü “Halk Hikâyesi: Kavramlar, Tanımlar” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde ilk olarak “hikâye”nin sözlükteki karşılığı hakkında bilgi verildikten sonra, Pertev N. Boratav, Şükrü Elçin, Özkul Çobanoğlu, Otto Spies, Faruk R. Güloğul, Doğan Kaya gibi araştırmacıların halk hikâyesi tanımlarına yer verilmiştir. Halk hikâyesinin Türkiye dışındaki topluluklarda farklı adlarla anıldığı ifade edilerek; Azerbaycan, Kazakistan, Uygur, Tatar, Türkmen, Kafkas, Gagauz ve Irak sahalarında halk hikâyesi teriminin karşılığı ve genel özellikleri aktarılmıştır.

“Halk Hikâyelerinin Kaynakları” başlıklı ikinci bölümde, halk hikâyelerinin kaynaklarıyla ilgili tespitlerde bulunan araştırmacıların görüşlerine değinilmektedir. Çetin, bazı halk hikâyelerinin masal veya menkıbe gibi kısa soluklu anlatılar biçiminde başka kültürlerden Türk edebiyatına geldiğini belirterek; bunlara Binbir Gece Masalları’ndan *Cihan Şah ile Şemsiyye*’yi; Fars kaynağından *Şirvân Şah ile Şemâil Bânû* ve *Ferhat ile Şirin*’i; Arap kaynağından *Leyla ile Mecnun* ve *Yusuf ile Züleyha*’yı örnek olarak vermiştir.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, aybeyhilal@gmail.com, Manisa/TÜRKİYE, ORCID: 0000-0001-6604-782X.

“Halk Hikâyelerinin Tasnifi” adlı üçüncü bölümde, halk hikâyeleriyle ilgili yapılan tasnifler hakkında bilgi veren yazar, kendi tasnifini de ortaya koymuştur. Söz konusu tasnif şu şekildedir: 1. Kahramanlık Hikâyeleri, 2. Aşk Konulu Hikâyeler, 3. Kişisel Macera, Hatıraların Anlatıldığı Hikâyeler, 4. Eğitici Öğretici Hikâyeler, 5. Realist Hikâyeler.

“Halk Hikâyelerinin İcracıları/Anlatıcılar” başlıklı dördüncü bölümde Çetin, halk hikâyelerinin anlatıcılarını *akın*, *jırav*, *bahşı*, *meddah* ve *âşık* olmak üzere beş grupta ele almıştır. *Akın* adı verilen sanatkârlara Kıpçak grubunda rastlandığını belirten yazar, *akın*ların destan oluşturabilme, kendi şiirlerinin yanında usta malı şiirler de söyleyebilme ve hikâye tasnif etme gibi özelliklere sahip olmalarından dolayı âşıklara benzediklerini vurgulamıştır. *Jırav*ların Özbekistan, Kazakistan, Türkmenistan ve Kırgızistan’da yaygın olduklarını söyleyen Çetin, bu sanatkârların irticâlen manzumeler icra eden, halk destanları ve kahramanlık destanları tasnif eden/anlatan destancılar olarak kabul edildiklerini nakletmiştir. En eski Türk şairleri olarak değerlendirilebilen *bahşı*ların da destan/hikâye yaratıp, nakleden sanatçılar oldukları ve kendilerine Kazak, Kırgız, Özbek, Karakalpak sahaları ile Kıpçak gruplarında rastlandığı belirtilmiştir. Ardından Arap anlatı geleneğindeki *meddah*lığın Türk kültür alanına girişinden bahseden yazar; son olarak da âşıklık geleneğinin temsilcisi olan *âşıklar* üzerinde durarak, âşık tarzı edebiyat geleneğinin tarihsel gelişiminden ve âşıkların yetiştirme biçimlerinden bahsetmiştir.

Kitabın beşinci bölümü “Hikâyeci Âşıklar ve Hikâye Dağarcıkları” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, halk hikâyesi alanında eserler veren bazı âşıkların tasnif ettikleri ve anlattıkları hikâyelerin listesine yer verilmiştir.

Eserin “Halk Hikâyelerinin İcra Mekanları” adlı altıncı bölümünde, halk hikâyelerinin icra edildikleri ortamlardan bahsedilmektedir. Yazar, âşık edebiyatının saray, konak ve askerî kışlalar etrafında teşekkül edişini dayanak göstererek; hikâye anlatımının da o çevrede başlamış olabileceğini ifade etmektedir. Ardından kahvehane, köy odaları, dernek, düğün ve toylarda da icralar gerçekleştirildiğini vurgulayan Çetin; 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkan radyo programları, televizyon kanalları, plak ve kasetlerin kullanımı ile internet gibi teknolojik gelişmeler dolayısıyla geleneğin elektronik ortamda da icra edilmeye başlandığına değinmiştir.

“Halk Hikâyelerinin Şekil ve Üslup Özellikleri” başlıklı yedinci bölümde, öncelikle halk hikâyelerinin şekil ve üslup özellikleri açıklanmaktadır. Halk hikâyelerinin manzumensur kısımlardan meydana geldiği ve mensur yapının hikâyenin ana unsurunu oluşturduğu belirtilerek; anlatıcının yaratım ve aktarımı hangi şartlar içerisinde gerçekleştirdiğine değinilmiştir. Ardından yazar halk hikâyelerinin *fasıl*, *döşeme*, *dua* ve *hikâye* bölümlerinden oluştuğunu vurgulayarak, “Fasıl”, “Döşeme”, “Dua” ve “Hikâye” olmak üzere dört alt başlığa yer vermiştir. “Fasıl” başlığı altında, hikâyeci âşığın fasıla *divanî* söyleyerek başlayıp; ardından *tecnis*, *semai* ve *destan* okuduğu ve mutlaka usta malı deyişlere de yer verdiği belirtilir. “Döşeme”de ise hikâyeye başlamadan önce *döşeme*, *selçuk*, *sersuhane*, *üstadnâme* veya *temel atma* olarak da adlandırılabilen tekerleme tarzındaki söyleyişlerin sunulduğu ifade edilmiştir. Sonraki alt başlık olan “Dua” bölümünde, hikâyeye genellikle duayla başlandığı dile getirilerek, anlatıcının usta âşıklara, hikâyeyi tasnif eden

âşığa, dinleyiciye ve kendisine dua ettiği vurgulanmıştır. Son olarak “Hikâye” başlıklı kısımda ise anlatıya kalıp ifadelerle giriş yapıldığı belirtilerek; hikâye akışının anlatıcının performansına, dinleyicinin tavrına ve icra ortamına bağlı olarak gelişebileceği nakledilir. Sonrasında kahramanın ailesi, çocuksuzluk, kahramanın doğumu, büyümesi, ad alması, eğitimi, rüya ve kahraman kimliğinin kazanılması, gurbet, engeller, başarı, kavuşma ya da ölüm ve bitiş üzerinde durulmuştur.

“Halk Hikâyelerinde Şiir” adlı sekizinci bölümde, hikâyelerde yer alan şiirlerin içeriği, işlevi ve amaçlarına değinilmektedir. Âşıklık geleneğinin ürettiği bütün şekil ve türdeki şiirlerin, hikâyenin konusuna uygun bir biçimde anlatılarda yer aldığını belirten yazar; şiir diliyle karşılıklı söyleşmenin en sık görüldüğü türün halk hikâyesi olduğunu vurgulayarak, hikâyelerdeki şiir çeşitliliğinin anlatıya çekicilik kattığını ifade etmiştir. Anlatıda yer alan şiirlerin, fasıl ve duvakkapamada söylenenler dışında, olay veya olay halkasıyla ilgili olduğu da bu bölümde ortaya koyulmuştur.

Dokuzuncu bölümün başlığı “Halk Hikâyelerinin Yapısı”dır. Bu bölüm, “Halk Hikâyelerinde Şahıs Kadrosu”, “Halk Hikâyelerinde Mekân”, “Halk Hikâyelerinde Zaman” ve “Halk Hikâyelerinde Anlatıcı Tipolojisi” olmak üzere dört alt başlığa ayrılmaktadır. Yazar, “Halk Hikâyelerinde Şahıs Kadrosu” bölümünde, hikâyelerdeki şahısları “Erkek”, “Kadın” ve “Diğer Varlıklar” olmak üzere üç grupta ele almıştır. Erkek şahıs kadrosu; *âşık, yardımcı erkek, rakip* ve *figüratif erkeklerden* meydana gelmektedir. Kadın şahıs kadrosu bahsinde ise *maşuk/sevgili, yardımcı kadınlar, rakip kadınlar* ve *figüratif kadınlar* şeklinde bir sınıflandırma yapılmıştır. Son olarak diğer varlıklar ise *olağanüstü yardımcıları, efsanevî/destanî şahıslar* ile *hayvanlar* olmak üzere üç alt başlıkta incelenmiştir. “Halk Hikâyelerinde Mekân” kısmında, halk anlatılarında yer alan mekânlar üzerinde durularak, çeşitli anlatılardan özet bilgilere yer verilmiştir. Çeşme başında geçen olaylardan bahsedilerek, suyun önemine dikkat çekilmiştir. Bunu müteakiben dağların da Türk anlatılarında mühim yere sahip olduğu ifade edilmiş ve bazı hikâyelerden hareketle dağın işlevine değinilmiştir. Gerçek mekânların yanı sıra, ütöpik ve karşı ütöpik alanlara da değinilmiştir. “Halk Hikâyelerinde Zaman” başlığı altında ise anlatılardaki zaman kavramı, iç ve dış zaman olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Çetin, iç zamanın anlatıda olayların gerçekleştiği zaman; dış zamanın ise metnin oluşturulduğu dönem ile anlatıldığı zaman olduğunu vurgulamaktadır. Bazı hikâyelerin zamansal olarak gerçekte yaşanmış tarihî olaylara bağlandığı belirtilmiştir. Bunun yanı sıra bazı hikâyelerden yola çıkarak, kurmaca metnin gerçekte yaşandığını düşündürmek için tarihî bir döneme yer verildiği de tespit edilmiştir. Dokuzuncu bölümün son alt başlığı olan “Halk Hikâyelerinde Anlatıcı Tipolojisi”nde ise “Anlatıcı”, “İcracı Anlatıcı ve Dış Anlatıcı”, “Musannif Âşık, Anlatıcı, Yazar”, “Fikrî Alan Anlatıcıları”, “Ticari Alan Anlatıcıları”, “Bilgilendirici Anlatıcılar” ve “Anlatıcı Bakış Açısı” alt başlıklarına yer verilerek, anlatıcıların işlevlerine ve çeşitlerine değinilmiştir.

Çalışmanın “Hikâyecilik Geleneğinin Değişimi: Tekâmül ve Değişim” isimli son bölümü, hikâyeciliğin değişimine dair önemli bilgiler içermektedir. Çetin, edebî verilerin tekâmül ederek günümüze kadar geldiğini belirtip, durumu *Kerem ile Aslı* ve *Ferhat ile Şirin*

hikâyeleri üzerinden inceleme yoluna gitmiştir. Burada “Sözlü Gelenekten Romana: Kerem ile Aslı”, “Ödünçlemeden Yerelleşmeye Hikâyeler: Ferhat ile Şirin” ve “Klasikten Hikâyeye, Hikâyeden Romana: Ferhat ile Şirin” olmak üzere üç alt başlık bulunmaktadır. “Sözlü Gelenekten Romana: Kerem ile Aslı” başlığı altında, *Kerem ile Aslı* hikâyesinin 19. yüzyıldan itibaren kendinden sonra ortaya konulan edebî verileri beslediği belirtilmiştir. Yazar, bu anlatının halk hikâyesi formundan romana doğru giden bir *ara örnek* olarak nitelendirilebileceği kanaatindedir. Ardından, Binyazar ve Yalsızuçar’ın hikâye metinleri *başlangıç, anlatıcı tipi, zaman* ve *mekân* gibi hususlar açısından karşılaştırılarak, veriler tablo hâlinde sunulmuştur. “Ödünçlemeden Yerelleşmeye Hikâyeler: Ferhat ile Şirin” şeklindeki alt başlığında ise Nizamî’den sonra pek çok şair ve yazarın *Ferhat ile Şirin* anlatısını yeniden kaleme aldıkları veya üzerinde çalışmalar ortaya koydukları vurgulanmıştır. Çetin, anlatının aslının Farsça olup, mesnevi formatında ortaya konulduğunu, ancak sonradan Türkçe olarak kaleme alındığını ve halk hikâyesine dönüştürülerek yerleştiğini ifade etmiştir. “Klasikten Hikâyeye, Hikâyeden Romana: Ferhat ile Şirin” başlığı altında ise Ferhat ile Şirin’in mesneviden halk hikâyesine, halk hikâyesinden romana dönüşümü *zaman, mekân, şahıs kadrosu* ve *olay örgüsünden bazı kesitler* başlıklarıyla tablo hâlinde açıklanmıştır.

İsmet Çetin, *Türk Halk Hikâyeciliği Türkiye Sahası* adlı eserinde, halk hikâyesinin tanımları, kaynakları, tasnifleri, anlatıcıları, icra mekânları, şekil-yapı ve üslup özellikleri gibi hususlar üzerinde durmuş ve hikâyecilik geleneğinin günümüzde sınırlı sayıda temsilciyle varlığını sürdürdüğünü ifade etmiştir. Bu bağlamda eser, Türk halk bilimi ve özellikle de halk hikâyeciliği alanında yapılacak yeni çalışmalara büyük katkı sağlayacaktır.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı: Bu yazının tamamı bir yazar tarafından hazırlanmıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için maddi olarak destek alınan herhangi bir kurum, kuruluş ya da kişi yoktur.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmada potansiyel bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için Etik Kurul Belgesi gerekmemektedir.

SÖYLEŐİ/INTERWIEV

PROF. DR. KEMAL GÖDE İLE ISPARTA'NIN YALVAÇ İLÇESİNDEKİ AHİLİK KÜLTÜRÜ ÜZERİNE SöYLEşİ

An Interview upon on Ahi Culture at Yalvac/ Isparta with Prof. Dr. Kemal GÖDE

Gülşah YİĞİT*

1. Akademik geçmişiniz hakkında bilgi verebilir misiniz?

1941 yılında Isparta'nın Yalvaç ilçesinde doğdum. İlk ve orta öğrenimini Yalvaç'ta tamamladım. 1966'da Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Bölümünden mezun oldum. 1966-1975 yılları arasında Emirdağ, Eğirdir, Bucak Liseleri ve Yalvaç Bağkonak Ortaokulu'nda öğretmenlik ve idarecilik yaptım. 1975-1984 arası Kayseri Yüksek İslam Enstitüsü ve İlahiyat Fakültesi'nde ğretim görevlisi olarak çalışmaya devam ettim. Bu arada 1978'de yüksek lisansı, 1981'de doktoramı tamamladım. 1984-1993 yılları arasında Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde Yrd. Doç. Dr. olarak görev yaptım. Erciyes niversitesi'nden Süleyman Demirel niversitesi'ne 1993'te naklen atandıktan sonra 1995'te Doçent, 2001'de Profesör unvanını kazandım. 1993'ten 2008 yılına kadar Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde görev yaptım. 2008 yılında emekli oldum. Evimde okumaya ve yazmaya devam ediyorum. Evliyim,  çocuğum ve beş torunum var.

2. Ahilik teşkilatının kuruluşu ve Anadolu'daki gelişimi hakkında bilgi verebilir misiniz?

Türk Milleti ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti olarak önemli dersler çıkarmamız gereken bir meslekî kuruluş olarak Ahilik teşkilatı ve kültürünün kurulup gelişmesini şu şekilde izah edebiliriz. Türkiye tarihinin dn, bugünü ve yarını arasında millî-manevî kültür köprüsü kurabilmemizi sağlayan ve millî, ahlâkî, dinî, askerî, insan, meslekî, idar ve kültürel yönden yardımcı olan ahilik, meslekî yönüyle başta esnaf kuruluşlarımızı ve esnaflarımızı, kültürel yönü ise ilim çevrelerini ve ilgili bakanlığımızı dolayısıyla bütün milletimizi ilgilendirmektedir.

Türkiye Selçuklu Sultanı I. Aleddin Keykubad (1220-1237) devrinden başlayıp Beylikler ve Osmanlılar devrinde devam ederek diğer özellikleri yanında ahlâkî, meslekî ve iktisad yönü ağır basan ahilik teşkilatının, Ahi Evran tarafından Kayseri'de kurularak yine onun öncülüğünde Konya, Isparta, Denizli ve Kırşehir gibi pek çok Anadolu Selçuklu merkezinde teşkilatlandığı ve ahilik kültürünün her yerde yayıldığı ve Türk millî kültürünün özünü oluşturduğu bilinmektedir.

İbn Battuta ve Eflk'nin eserleri yanında, diğer ağdaş kaynaklardan anladığımıza göre; "köylerde, şehirlerde ve uçlarda" kurulan ahilik teşkilatı, Türkleri bir meslek sahibi, özellikle bir sanat sahibi yaparak onların şehir hayatına geçmelerini ve bu hayata uyum

* Yüksek Lisans, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, gulsah.yigit0@gmail.com, Isparta/TÜRKİYE, ORCID: 0000-0001-6530-8127.

sağlamalarını sağlamıştır. Ayrıca bu teşkilat, Hristiyan sanatkârlara karşı da üyelerini koruyup kollayarak onlarda düzenli bir mücadele ruhu yaratmış ve Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması hareketine de katkı sağlamıştır. Gerek töre ve kanunlar gerekse gördükleri eğitim ve öğretim sayesinde öyle yüksek ahlâkî meziyetlere sahip olmuşlardır ki, şahsi çıkarları yerine milletin ve devletin menfaatlerini esas kabul etmişler ve böylece de dünden bugüne Anadolu'da meslekî ve ticarî ahlâkın sürüp gelmesini sağlamışlardır.

Eli açık, selek, yiğit ve cömert olan Anadolu Türk insanının, göçebe hayattan yerleşik hayata geçmesini çabuklaştıran ve çoğunlukla gayr-i Müslimlerin elinde bulunan sanat ve ticaret hayatına Türklerin de katılmasını sağlayan ve güzel ahlâk ilkelerini, misafir severliği, işbirliğini ve dayanışmayı Türk toplumuna yerleştiren ahiliğin Anadolu'nun vatanlaşmasında önemli rolünün ve hizmetinin olduğu bilinen tarihî gerçektir. Bu dinî, millî, insanî değerler, dünden bugüne Türk milletinin değişmez hasletleri olmuştur.

3. Isparta'nın Yalvaç ilçesinde ahilik teşkilatının geçmişi hakkında bilgi verebilir misiniz?

Ahilik teşkilatı Isparta'nın en büyük ilçesi olan Yalvaç'ta oldukça erken tarihlerde kurulmuş olmalıdır. Çünkü Kayseri'den Konya'ya ve Konya'dan da Denizli'ye göç eden Ahi Evran'ın yolu üzerinde bulunan Isparta ve ilçelerinde ahi teşkilatı kurulmuş ve ahilik kültürü yayılmıştır. Bu arada Yalvaç'ta ahilik teşkilatı oldukça erken kurulmuştur.

4. Ahilik teşkilatı vasıtasıyla Yalvaç'ta hangi meslek kolları gelişmiştir?

Ahilik teşkilatının kurulduğu ilk yıllarda, o tarihlerde merkez Isparta, Eğirdir, Yalvaç ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin önemli merkezlerinden Uluborlu'da Ahi Evran'ın sanatı olan Tabaklık/Debbağlık zanaatının öğrenildiği ve uygulandığı bilinmektedir. Isparta ve çevresinde bulunan tabakhaneler içerisinde en eskisi şüphesiz bugün hâlâ faal olan Yalvaç'ta kurulan tabakhanedir. Bugün Yalvaç'ta "Tabaklar" adıyla bir mahalle de bulunmaktadır. Tabakhane bugünkü yerine taşınmadan önce, adıyla anılan mahallede kurulmuştur. Bu tabakhanede gön, kösele, sahtiyan, meşin, elvan cinsi deriler imal edilmiş, Denizli, Uşak, Afyon, Konya, Isparta, Antalya, Bozkır, Beyşehir ve havalisine satılmıştır. Selçuklular döneminde kurulan bu düzen, Beylikler ve Osmanlılar devirlerinde gelişerek devam etmiş, Cumhuriyet dönemine intikal etmiştir. Cumhuriyet'in altıncı yıldönümü olan 29 Ekim 1929'da Yalvaç'ta, İstanbul-Beykoz Deri Fabrikası çapında, halkın "şirket" dediği bir Deri Fabrikası kurularak faaliyete geçirilmişse de tam bir başarı sağlanamamıştır. Bugün bu fabrika bakımsız bir hâlde olup kendisine uzanacak bir hizmet elini beklemektedir.

Diğer sanat kollarında olduğu gibi bu sanat kolunda da ahilik kültürü hâkim olmuştur. Sanat yapan herkesin kendi sanatına mahsus bir "pîr" olduğu kanaati hâkimdi. Debbağlar, Ahi Evran'ı pîr olarak tanımışlar ve onun ahlâkî ve meslekî ilkelerine bağlı kalmışlardır. Bu ilkelere uymayanlar için vilayetin ahileri, şeyhleri, ehli erkân ve kethüdaları, yiğitbaşları, ocak ihtiyarları görevli olup bunların sözüne itibar edilirdi. Bu heyet ahlâkî ve meslekî ilkelere uymayanları cezalandırabiliyordu. Bu uygulamaya "pabucunun dama atılması" deniyordu.

Ahilik kültürünün en çok hâkim olduğu bir sanat kolu olan debbağlık/tabaklık zanaatına Yalvaç'ta bugün sayıları azalsa da hâlâ faal olarak devam edilmekte ve derici esnaf, bundan ekmek yemektedir. Günümüzde derici esnaf cırcır topu da işlemektedir. Yalvaç'ın Isparta ve Konya giriş ve çıkışında kurulan Yalvaç tabakhanesinin, bugün çağın teknik imkânlarından da faydalanılarak oldukça ileri seviyede olduğu söylenebilir. Ayrıca S.D.Ü. Meslek Yüksekokulu dericilik programı, bu sanat dalında esnaflar ile karşılıklı iş birliği yapmakta ve modern atölyesinden hem öğrenciler hem de derici esnaf yararlanmaktadır. Bazı aksamalara rağmen bu işbirliği devam etmektedir. Tabaklığın ham maddesi olan deri, Yalvaç ve yöresinde küçük ve büyük baş hayvanlardan elde edilmektedir. Hayvancılık önceki dönemlere göre azalsa bile, günümüzde de oldukça iyi sayılabilir. Çünkü Yalvaç'ın etrafı hayvan otlatmaya elverişli dağ ve yaylalarla çevrilidir.

Isparta ve ilçelerinde, özellikle Yalvaç'ta dericiliğe bağlı dikiciler, mestçiler, ayakkabıcılar, yemeniciler, çizmeciler, saraçlar, semerciler ve diğer dallarda mumcular, yağcılar, terziler, manifaturacılar, bakırcılar, kalaycılar ve demirciler gibi sanat kollarının arastaları, çarşıları ve ahi zaviyelerinin olduğu bilinmektedir. Şöyle ki, Osmanlı Devri 1530 tarihli muhasebe defterinde Isparta'da Ahi Ali, Ahi Yeşil, Ahi Reis, Ahi Süleyman, Ahi Yadiğâr, Ahi Yakup ve ilçesi Eğirdir'de Ahi Muhammed, Ahi Şemseddin, Ahi Paşa, Barla'da da Ahi Hoca zaviyelerinin bulunduğu kayıtlıdır. Bugün hâlâ bu arasta ve çarşıların bazılarının devam ettiği, bazılarının da adlarının anıldığı görülmektedir.

5. Ahilik teşkilatının Yalvaç'ta iş hayatının dışında sosyal hayatta ne gibi etkisi olmuştur?

Isparta ve ilçelerinde kış aylarında; esnaf teşekkülleri ve bazı kimseler, akran ve emsalleriyle haftada bir gün, cumartesiye pazara bağlayan gece, yemekli, sıra ile sohbet toplantısı tertip ederlerdi. Bu toplantının başyemeği; büyük bakır tepsinin içine sırt sırta konulmuş iki hindi veya tavuk, baklava, su böreği ve çeşitli yemeklerdi. Yemekten sonra sohbet edilir, tatlı şakalar yapılır ve neşe içinde tura ve yüzük oyunları oynanırdı. Mesleklere ait konuşmalar yapıldı, iş ve dertleriyle hemhâl olunurdu. Bu sohbet toplantısı, sosyal hayatın bulunmaz güzel bir örneğidir.

Bu sohbet toplantılarına Yalvaç ilçesinde “oda yakması” denilmektedir. Genellikle esnafların katıldığı bu sohbet toplantılarını; hoş sohbet, zengin, saygıdeğer, esnaf olan ve tayin edilen veya seçilen yârenbaşı ve odabaşı idare ederlerdi. “Herfine” denilen ziyafetin verildiği bu sohbet toplantılarında uzun kış geceleri, eğlence ve oyunlarla geçirilirdi. İki grubun oynadığı tura ve yüzük oyunlarında kaybeden ekip ziyafet vermekle cezalandırılır ve hoş vakit geçirilirdi. Aynı şekilde benim de doğup büyüdüğüm Yalvaç'ın Körküler Köyü'nde bugün hâlâ var olan köy odalarında, sıra gezme adıyla anılan toplantılarda yemekler yenilir, aynı oyunlar oynanır ve eğlenceler yapılırdı. Oda yakma, sıra gezme/gezek, sıra gecesi, yaren gecesi gibi adlarla anılan yemekli sohbet/yarenlik geceleri kış mevsiminin sonuna doğru, 6 Mayıs Hıdırellez günü son bulurdu. Köylerde varlıklı ailelere ait köy misafir odalarında, nalbant, semerci, berber, keçeci, kalaycı, ayakkabı tamircisi, düvenci gibi sanat erbabı mevsimine göre, Yalvaç'tan gelir, bu odalarda ağırlanır ve yerinde müşterisine ücret karşılığında hizmet verirdi. Bu esnafların bulunduğu odalarda

diğer sohbetlerin yanında esnaf sohbetleri de yapıldı. Ayrıca bu odalarda köye, kasabaya uğrayan misafirler, ayrılacakları saate kadar oda sahipleri tarafından misafir edilirler, izzet ve ikram görürlerdi. Günümüzde de Yalvaç Müzesi Müdürlüğü tarafından “tarihi eser olarak tescil edilen” Gödeler oymağına ait misafir odamız, hâlâ hizmet vermektedir.

6. Ahilik teşkilatının Yalvaç’a kazandırdığı başka meslek kolları var mıdır?

Yalvaç eskiden beri kadim Türk el sanatlarının icra edildiği her şeyiyle bir Türk yerleşim merkezidir. Geniş bir zanaat erbabı çeşitli mesleklerde üretim yapmaktadır. Demircilik, bakırcılık, kalaycılık, çilingirlik, keçecilik, semercilik, saraçlık, debbağlık, yağcılık ve terzilik gibi mesleklerin yanında, bugün terk edilmiş mestçilik, yemenicilik, bezcilik, dokumacılık bu mesleklerin en önemlileri arasında sayılabilir. Bu sanatları icrada kusurları görülen zanaatkârların kethûda ve yiğitbaşı tarafından cezalandırıldıkları arşiv belgelerinde kayıtlıdır. Yalvaç’ta bugün bazıları terk edilmiş olan testi, ibrik, çömlek, küp, kiremit ve tuğlacılık da önemli yer tutar.

Köylerde de gölden elde edilen hasır otlarıyla yapılan hasır, kendirden sicim ve urgan ilçenin ve köylerinin ihtiyaçlarını karşılamaktaydı. Zili/cicim, halı, kilim, aba, heybe, torba dokumacılığı da yaygın olarak yapılmaktaydı. Bugün bu el dokuması ürünler de günün şartları gereği hemen hemen terk edilmiştir.

7. Ahilik teşkilatının ticaret hayatına getirdiği geleneklerden birisi “Pazar duası”dır. Bu gelenek Yalvaç’ta pazar esnafı arasında bilinmekte ve uygulanmakta mıdır?

Türkiye’nin pek çok yerinde, bu arada Isparta ve ilçelerinin bazılarında devam ettirildiği gibi, Yalvaç’ta da pazartesi günleri kurulan pazarda alışverişe başlamadan önce, bir din görevlisinin öncülüğünde topluca yapılan “pazar duası” da dinî bir vecibe olarak ahilik geleneği ve kültürünün izini taşımaktadır. Bu “pazar duası” şöyledir:

“Bismillahirrahmanirrahim. Hamdü senâ âlemlerin Rabbi olan Yüce Allah’a, salâtü selâm Hz. Muhammed Aleyhisselâm’a, efrad ve ailesine, ashab ve ümmetine ve büyük milletimize olsun. Bize bizden daha yakın olan Yüce Rabbimiz. İşlerimizi kolaylaştır, rızkımızı bollaştır, haramdan uzaklaştır, helâline yaklaştı, bizi hoşnutluğa yaklaştı. Her türlü zorluktan, varlık içinde yokluktan, kibir ile mağrurluktan, alışverişimizde yalan söylemekten, aldatmak ve aldatılmaktan, hileden, sonunda pişmanlıktan bizleri koru Yüce Rabbimiz. Biz yalnız sana kulluk eder, her türlü yardımı da senden isteriz. Elimizi boş çevirme, bizleri doğru yola ilet. Azıp sapmışlardan veya gazabına uğramış olanlardan eyleme Yüce Rabbimiz. Alışverişlerimizi hareketli, sıhhat ve afiyetimizi devamlı, tuttuğumuz işlerimizde sabırlı, cesaretli ve metanetli, ahlâk ve faziletli, sözümüz ve işlerimizde doğrulukta daim eyle Yüce Rabbimiz. İslâm ülkelerini ve güzel yurdumuzu, asil milletimizi ve ordularımızı, güvenlik kuvvetlerimizi, bizi sana ulaştıran her şeyimizi, yerden, gökten, dıştan, içten gelebilecek bütün kötülüklerden ve musibetlerden, belâ ve âfetlerden, işgâl ve istilâlardan, sevgililerin hürmetine sen bizleri koru Yüce Rabbimiz. Dualarımızın kabulü, alışverişlerimizin hayırlı ve bereketli olması ve bilhassa Allah rızası için el Fatiha”

Bu duanın özünde, Allah'tan alışverişin hareketli, bereketli ve devamlı, tutulan işte sabırlı, cesaretli, metanetli, ahlaklı, doğru ve dürüst olunması dilenir. Dua okunduktan sonra esnaf ve müşteriler birbirlerine hayırlı alışverişler, hayırlı işler, Allah bol nasip ve kazanç versin diyerek hemen alışverişe başlarlar. İlk müşteri kaçırılmaz, besmele ile “siftahı senden, bereketi Allah'tan” diyerek, alışveriş yapılır ve alınan ilk para uğur getirmesi dileğiyle yere bırakılır.

Görülüyor ki, pazar duasının içinde geçen sözler, Türk-İslâm ahlâkının ve Türk millî kültürünün değişmeyen, değişmeyecek temel değerleridir. Başka bir deyişle, ahilik kültürünün esasları da olan bu değerler, aynı zamanda Türk milletinin millî ve manevî değer yargılarıdır.

8. Ahilik teşkilatı bünyesinde yetiştirilen zanaatkarların mesleki eğitimleri hakkında bilgi verebilir misiniz?

Anadolu'nun her yerinde olduğu gibi Isparta ve ilçelerinde, bu arada Yalvaç'ta da sanat öğretmek ve öğrenmek işi, “ağaç yaşken eğilir” atasözü gereğince, kız ve erkek de çocuk yaşlarda başlardı. Kız çocukları için “Kız kucakta, çeyiz bucakta” veya “Kız beşikte, çeyiz eşikte” atasözlerinden hareketle anneler erken çeyiz hazırlığına başlarlar ve kız çocuklarına da kendileri ne biliyorlarsa usta-çırak usulü öğretirler ve kendi çeyizlerini kendilerinin yapmalarını sağlarlardı. Aynı şekilde erkek çocuklardan, ilkokuldan sonra eğitime devam etmeyecekler, vakit kaybetmeksizin geçerli ve uygun mesleklerden birine çırak olarak verilir ve yine usta-çırak usulü ile meslek ve iş sahibi yapılırdı. Çıraklığını tamamlayanlara, ahilik geleneğince, ustasının izniyle “kuşak bağlama” ve “çırak çıkarma” törenlerinden sonra kalfalık ve ustalık yolu açılırdı. Bu meslek edindirme usulünde usta-kalfa-çırak üçlüsü birbirlerine karşı baba-oğul, anne-kızdan daha yakındırlar ve ömür boyu çıraklar ve kalfalar ustalarına saygı ve sevgi duyarlardı. Ustalar da çırak ve kalfalarını koruyup kollarlardı.

Bu gelenek meslek ve iş hayatımızın en güzel tarafı olarak bazı iş kollarında hâlâ devam etmekteyse de Yalvaç'ta bizzat gördüğüm yaşlı ustalar, “hem alışverişin yetersizliğinden” hem de “çırak ve kalfa bulamadıklarından” yakınarak geleneksel el sanatlarının kendilerinin vefatıyla kaybolacağını üzümlere ifade ettiler.

9. Ahilik kültürünün Yalvaç'taki son durumu hakkında neler söylersiniz?

Yalvaç'ta bugün hâlâ var olan; Tabaklar, Abacılar, Leblebiciler gibi mahalle adları, yöresinde Yağcılar, Terziler gibi köy adları ve yine demirciler, keçeciler, ayakkabıcılar, semerciler, yağcılar, terziler, manifaturacılar gibi arastalar ahi kültürünün devam ettiğini gösterir. Benim de ortaokul ve lise yıllarımdan hatırladığım gibi, 1950'li yıllarda ahşap, kepenkli ve toprak örtülü mesleklere göre ayrılan çarşı ve arastalar, yangın ve yıpranma dolayısıyla yıkılarak 1960'lı yıllarda yine mesleklere göre modern çarşı ve arastalar hâlinde yeniden inşa edilmiştir. Yalvaç çarşısı mahallelerin ortasında sadece çarşı ve arastalardan oluşmuştur. Çünkü bu çarşı ve arastalar çağın şartları gereği, sitelere dönüşerek hizmet vermiştir. Terziler sitesi, tuhafiyeciler sitesi ve ayakkabıcılar sitesi gibi. Günümüzde bu sitelerdeki iş yerleri de önemini kaybetmiştir. Mesela Yalvaç'ta 1984'te 84 terzi esnafı ile

faaliyete geçen Terziler Sitesi, gelişen teknoloji ve hazır giyim sektörü sebebiyle önemini kaybetmiş, bugün bu sitede sadece 8-10 terzi esnafı kalmıştır. Bunların da parça başı hazır elbise, önlük, güvenlik, aşçı vs. elbisesi diken terziler olduğunu yerinde gördük. Site dışında birkaç terzi esnafının tamir yanında, az da olsa sipariş elbise diktiklerine şahit olduk.

Yalvaç'ta akla gelen bütün meslekler icra edilirken, çağın getirdiği şartlar ve sanayileşmenin etkisiyle birçok meslek terk edilmiş veya azalmıştır. Günümüzde dericilik, çırcır topu yapımı, mestçilik, semercilik, saraçlık, sıcak demircilik, at arabası ve minyatür at arabası yapımı, terzilik, değirmencilik, geleneksel Yalvaç mahalle fırıncılığı, yağcılık gibi meslekler varlıklarını sürdürmektedirler. Bu meslekleri zor şartlar altında, bir şekilde bugün babadan oğula, anadan kızı yapmakta olan zanaatkar ve sanatkarlardan; saraç ustaları İbrahim Elkoyun, Mustafa Arı ve Muhammet Ünal, deri ve çırcır topu ustası Necati Kurucu, mest ustası İsmail Mete, semer ustaları Osman Durutürk, Urhan Köstüklü ve Ali Kurucu, minyatür ve yaylı araba ustası Yaşar Küçüker ve kalfası Mutsan Limon, keçe ustaları Gencer Kondal ve Emin Gülsoy, terziler Mehmet Yiğit, Fahrettin Keklikoğlu, Mustafa Bilgiçli, Feridun Köstüklü ve Remzi Şenol, sıcak demirci Mehmet Ali Ellidirhem, ayakkabıcılar ve tamircileri Fethi Akgün, İsmail Arısoy, Ahmet Gültekin, Mehmet İriboy ve Sadık Kitapçı, yağcılık yapan Nuri Kurucu ve Yalvaç Belediyesi tarafından düzenlenen mahalle fırınlarında çalışan Yalvaç usulü ekmek, hamursuz ve haşhaşlı yapan kadın ve erkek ustaları sayabiliriz. Yalvaç'taki bu usta ve esnaflardan keçe ustası Gencer Kondal, Akdeniz Bölgesi'nde keçecilik mesleğini yapan tek usta sıfatıyla, UNESCO ve Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından kendisine verilen "Somut Olmayan Kültürel Miras Taşıyıcısı" belgesi sayesinde, mesleğini ve sanatını Türkiye içinde ve dışında tanıtmaya imkânı bulmuştur. Ayrıca o, Selçuk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Keçe Bölümü öğrencilerine keçecilik dersi de vermektedir.

10. Günümüzde Ahilik teşkilatının Yalvaç'taki güncel durumu hakkında ne söyleyebilirsiniz?

Sonuç olarak denilebilir ki, Isparta'nın en büyük ve gelişmiş, şirin bir ilçesi olan Yalvaç'ta dünden bugüne devam eden ahilik kültürü, verilen bazı firelere rağmen, dericilik, keçecilik, terzilik, berberlik, semercilik, demircilik, bakırcılık ve kalaycılık sanatlarıyla hâlâ devam etmektedir. Temenni edelim ki, yetkililerin ilgi ve desteğiyle daha da gelişerek bu milli sanat ve kültür değerlerimiz, ahilik kültürü, ahlakı, hoşgörü, saygı, sevgi ile birlik ve beraberlik içinde hep devam edip gitsin.

Sevgili öğrencim, Gülşah Yiğit bu ince davetiniz ve bu güzel sohbetimiz için size teşekkür ediyorum. Çalışmalarında başarılar diliyorum.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı: Bu yazının tüm bölümleri tek bir yazar tarafından hazırlanmıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Bu çalışmanın ortaya konulmasına katkı veren Prof. Dr. Kemal GÖDE'ye teşekkür ederim.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmada potansiyel bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışmayla ilgili görüşme 2020 yılı öncesi yapıldığı için etik kurul belgesi gerekmemektedir.